

Bērnu līdzdalības novērtējums. Latvijas nacionālais ziņojums

Rīgā, 2017

Pētījums tika veikts projekta "Eiropas Padomes Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīka ieviešana" ietvaros sadarbībā ar Labklājības ministriju un Eiropas Padomi. Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīka ieviešana tika finansēta Valsts programmas Bērna un ģimenes stāvokļa uzlabošanai 2017. gadam 2.1. apakšnodaļas "Sabiedrības informēšanas kampaņa "Palīdzi bērnam izaugt!" ietvaros, kā arī ar Eiropas Padomes līdzfinansējumu.

Par materiāla saturu atbild biedrība "Latvijas Bērnu labklājības tīkls".

SATURS

SAĪSINĀJUMI	4
Institūcijas un jēdzieni	4
Jēdzieni un normatīvie akti	4
IEVADS	6
Par Latvijas Bērnu Labklājības tīklu	8
PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA	9
1. INDIKATORS: Valstu konstitūcijās un tiesību aktos ir atspoguļota bērnu un jauniešu tiesību piedalīties lēmumu pieņemšanā tiesiskā aizsardzībā.	10
Vispārējā likumdošana	10
Vispārējās izglītības joma	11
Pilsoniskā līdzdalība	12
Veselības aprūpes joma	12
Bērna aizbildnība, aizgādība, adopcija	13
Sociālo pakalpojumu joma	14
Imigrācija un patvēruma meklētāji	15
Kriminālprocesa un administratīvā procesa ietvaros	16
Secinājumi un ieteikumi	16
2. INDIKATORS: Bērnu un jauniešu tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā ir skaidri iekļautas starpnozaru valsts stratēģijā bērnu tiesību īstenošanai.	18
Secinājumi un ieteikumi	20
3. INDIKATORS: Pastāv neatkarīga bērnu tiesību institūcija un to pasargā likums.	21
Secinājumi un ieteikumi	22
4. INDIKATORS: Pastāv mehānismi, kas ļauj bērniem droši izmantot līdzdalības tiesības tiesu un administratīvajos procesos.	23
Tiesības tikt informētiem	23
Tiesības tikt uzklautam un uztvertam nopietni	25
Brīva piekļuve advokātam	27
Secinājumi un ieteikumi	28
5. INDIKATORS: Pastāv bērniem draudzīgas sūdzību iesniegšanas procedūras.	30
Normatīvais regulējums	30
Bērnu tiesību aizsardzības institūcijās	30
Vispārējās izglītības jomā	32
Sociālo pakalpojumu jomā	33
Veselības aprūpes jomā	33
Bērniem, kuri nonākuši saskarē ar tieslietu sistēmu	34
Bēgļiem un patvēruma meklētājiem	35
Secinājumi un ieteikumi	35
6. INDIKATORS: Speciālistu, kuri strādā ar bērniem, apmācības programmās ir iekļauta apmācība par bērnu tiesībām, t.sk uz līdzdalību.	37
Secinājumi un ieteikumi	39
7. INDIKATORS: Bērniem tiek sniegta informācija par viņu līdzdalības tiesībām.	41
Normatīvais regulējums	41
Atbalsta mehānismi un informatīvie materiāli	42
Bērnu pieredze	43
Secinājumi un ieteikumi	45

8. INDIKATORS: Bērni, tostarp ar bērnu organizāciju starpniecību, tiek pārstāvēti dažādos forumos skolās, vietējās, reģionālās un nacionālās pārvaldības līmeņos.	47
Formālās un neformālās platformas līdzdalības nodrošināšanai	47
Secinājumi un ieteikumi	49
9. INDIKATORS: Pašvaldību pakalpojumu sniedzēji nodrošina bērniem draudzīgus atsauksmju mehānismus.	51
Normatīvais regulējums	51
Prakse pašvaldībās	52
Secinājumi un ieteikumi	53
10. INDIKATORS: Tiek atbalstīta bērnu līdzdalība ANO Bērnu tiesību konvencijas (tostarp ēnu ziņošana Bērnu tiesību komitejai) un attiecīgo Eiropas Padomes instrumentu un konvenciju uzraudzībā.	55
Secinājumi un ieteikumi	55
PIELIKUMI	56
PIELIKUMS NR. 1: Pētījuma tehniskā informācija	56
Tehniskā informācija	56
Interviju un fokusgrupu diskusiju informantu saraksts	57
Fokusgrupu diskusiju saraksts	57
Informācijas pieprasījumu un telefoninterviju tehniskā informācija un informantu saraksti	58
Saziņa ar valsts un pašvaldību iestādēm	58
Informācijas pieprasījumu informantu saraksts	58
Plašsaziņas līdzekļu un internetā pieejamās informācijas analīze	58
PIELIKUMS NR. 2: Darba grupu diskusiju rezultātu kopsavilkums noslēguma pasākumā	59
Darba grupu rezultāti – kopsavilkums	59
Jauniešu darba grupa	59
Darba grupa „Bērnu līdzdalība skolā – skolēnu iespējas piedalīties mācību procesa, satura un skolas ikdienas līdzveidošanā”	59
Darba grupa „Bērns tieslietu sistēmā – cik atbalstoša, saprotama un atbilstoša bērnam vajadzībām tā ir?”	61
Darba grupa „Bērns kā pašvaldību pakalpojumu (sociālajā, izglītības, sporta, kultūras, veselības u.c. jomās) lietotājs – atgriezeniskās saiknes nodrošināšana	62
PIELIKUMS NR. 3: Pārskats par tiesību normām, kas nodrošina bērna viedokļa uzklauššanu dažādās jomās	63
PIELIKUMS NR. 4: Pārskats par nacionāla līmeņa politikas plānošanas dokumentiem	72
PIELIKUMS NR. 5: kopsavilkums par normatīviem, kas nodrošina bērnu līdzdalības tiesības administratīvā un kriminālprocesa ietvaros (4. indikators)	80
PIELIKUMS NR. 6: Speciālistu profesionālās izglītības programmas un to saturs	83
PIELIKUMS NR. 7: Pārskats par normatīvajiem dokumentiem, kas regulē dažādu jomu speciālistu profesionālās izglītības saturu	86

SAĪSINĀJUMI

Institūcijas un jēdzieni

ANO	Apvienoto Nāciju Organizācija
AT	Augstākā tiesa
BKUS	Bērnu Klīniskā universitātes slimnīca
EK	Eiropas Komisija
EP	Eiropas Padome
ES	Eiropas Savienība
ESF	Eiropas Sociālais fonds
IKVD	Izglītības kvalitātes valsts dienests
IM	Iekšlietu ministrija
IVP	Ieslodzījuma vietu pārvalde
IZM	Izglītības un zinātnes ministrija
JPA	Juridiskās palīdzības administrācija
KM	Kultūras ministrija
LM	Labklājības ministrija
LJP	Latvijas Jaunatnes padome
LPA	Latvijas Pilsoniskā alianse
LPS	Latvijas Pašvaldību savienība
LR	Latvijas Republika
MK	Ministru kabinets
NVO	Nevalstiskā organizācija
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
SD	Sociālais dienests
SIF	Sabiedrības Integrācijas fonds
SPKC	Slimību profilakses un kontroles centrs
Tīkls	Biedrība „Latvijas bērnu labklājības tīkls”
TM	Tieslietu ministrija
VARAM	Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
VI	Veselības inspekcija
VM	Veselības ministrija
VISC	Valsts Izglītības satura centrs
VP	Valsts policija
VRS	Valsts robežsardze
VSAC	Valsts sociālās aprūpes centrs
VUGD	Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests

Jēdzieni un normatīvie akti

AL	Augstskolu likums
APL	Administratīvā procesa likums
ARPLPB	Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem
BL	Bāriņtiesu likums
BTAL	Bērnu tiesību aizsardzības likums
BTK	Bērnu tiesību konvencija
CL	Civillikums
CpL	Civilprocesa likums
FGD	Fokusgrupas diskusija

Harta	ES Pamattiesību harta
IeL	Iesnieguma likums
IL	Izglītības likums
ImL	Imigrācijas likums
JL	Jaunatnes likums
KPL	Kriminālprocesa likums
LAPK	Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss
LPP	likums Par pašvaldībām
LSIK	Latvijas Sodū izpildes kodekss
PL	Patvēruma likums
PTL	Pacientu tiesību likums
Satversme	Latvijas Republikas Satversme
SPSPL	Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums
TsL	Tiesībsarga likums
VNJPL	Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums

IEVADS

Biedrība „Latvijas Bērnu labklājības tīkls” (Tīkls) laikā no 2017. gada aprīļa līdz decembrim sadarbībā ar Eiropas Padomi (EP) un Labklājības ministriju (LM) īstenoja projektu **“Eiropas Padomes Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīka ieviešana”**.

Projekta ietvaros tika analizēti nozaru normatīvi un politikas plānošanas dokumenti, pētījumi un citi būtiski informācijas avoti, intervēti dažādu jomu un nozaru speciālisti, organizētas fokusgrupas diskusijas ar bērniem un jauniešiem, tai skaitā ar īpaši neaizsargātu vai reti uzklausītu bērnu grupām, kā piemēram, bērni ar īpašām vajadzībām, romu tautības bērni, bērni internātskolās, bērnu namos un ieslodzījuma vietās. Noslēgumā viss iegūtais informatīvais materiāls tika apkopots Nacionālajā ziņojumā, kura izveidi vadīja Daiga Eiduka, Latvijas Bērnu labklājības tīkla koordinatore.

Projekta laikā tika organizēti divi pasākumi. 2017. gada 10. aprīlī Labklājības ministrijā notika ievadseminārs, kurā piedalījās starptautisko bērnu tiesību ekspertes Džerisona Lensdouna (*Gerison Lansdown*), Mīke Šūrmane (*Mieke Schuurman*) un Igaunijas nevalstiskās bērnu tiesību aizstāvības organizācijas pārstāve Kīra Gornišefa (*Estonian Union for Child Welfare, Kiira Gornischeff*), kā arī ar dažādu nozaru ministriju, pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvi (kopškaitā 50 dalībnieki). Pasākuma dalībnieki tika iepazīstināti ar bērnu līdzdalības izvērtēšanas metodiku un plānoto projekta gaitu Latvijā, kā arī ar Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīku pilotējušo valsti, tai skaitā Igaunijas, praksi.

Projekta noslēguma pasākums, kurā tika prezentēts Nacionālais ziņojums, notika 2017. gada 12. decembrī Tiesībsarga birojā, un pasākumā piedalījās 70 dažādu nozaru eksperti, tai skaitā astoņi jaunieši. Darba grupās tika diskutēts par tēmām „Bērnu līdzdalība skolā – skolēnu iespējas piedalīties mācību procesā, satura un skolas ikdienas līdzveidošanā”; „Bērns tieslietu sistēmā – cik atbalstoša, saprotama un atbilstoša bērnam vajadzībām tā ir?” un „Bērns kā pašvaldību pakalpojumu (sociālajā, izglītības, sporta, kultūras, veselības u.c. jomās) lietotājs – atgriezeniskās saiknes nodrošināšana”, kā arī tika domāts par iespējamajiem risinājumiem, lai uzlabotu bērnu līdzdalības tiesību situāciju Latvijā. Jaunieši darba grupā pārrunāja savu līdzdalības pieredzi izglītības iestādēs, saskaroties ar tieslietu sistēmu, kā arī ģimenē un pašvaldībā; viņi prezentēja savu redzējumu un ieteikumus par to, kas varētu palīdzēt jauniešiem ikdienā izteikt savu viedokli un līdzdarboties.

Galvenie projekta mērķi bija: (1) izvērtēt, kādā mērā Latvijā dažādās bērna dzīvei būtiskās jomās tiek nodrošinātas bērnu tiesības uz līdzdalību Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) Bērnu tiesību konvencijas (BTK) 12. panta izpratnē; (2) atbilstoši situācijas izvērtējumam un identificētajām problēmām, sniegt priekšlikumus par situācijas uzlabošanu un nepieciešamajām aktivitātēm. Ļoti nozīmīgs uzdevums bija bērnu līdzdalības piemēru identificēšana, lai veicinātu labās prakses popularizēšanu Latvijā, kā arī vienotas izpratnes veidošanu dažādu nozaru profesionāļu un politikas veidotāju starpā.

Ir ārkārtīgi svarīgi, lai bērna līdzdalība netiek skatīta tikai kā formāla tiesību norma, bet kā iespēja un pienākums atbalstīt bērna attīstību un jau no mazotnes mudināt viņu izteikt savu viedokli, izrādīt iniciatīvu un gūt pārliecību par savām spējām, lai pieaugot spētu uzņemties atbildību par savu dzīvi un paša pieņemtajiem lēmumiem.

Izvērtējot bērnu līdzdalības iespējas, uzsvars tika likts uz jomām, kuras bērnu ikdienas dzīvē ir visbūtiskākās – ģimene; vispārējā izglītības sistēma, tai skaitā arī speciālās internātskolas; pilsoniskā līdzdalība; sociālā aizsardzība un pakalpojumi; veselības aprūpe, tai skaitā aprūpes iestādes, un tieslietu sistēma, vērtējot bērnu viedokļa uzklausīšanu aprūpes un aizbildnības lēmumu pieņemšanā, kā arī administratīvajos un kriminālprocesos. Tāpat tika vērtēts, cik draudzīgi un saprotami bērnam ir dažādo valsts un pašvaldību institūciju izveidotie mehānismi, kas ļauj bērnam saņemt nepieciešamo informāciju, kā arī iesniegt sūdzību vai atsauksmi par saņemtajiem pakalpojumiem. Jāsecina, ka gandrīz visās jomās trūkst bērniem draudzīga, saprotama informācija. Jo īpaši tas ir attiecināms uz publiskās pārvaldes iestādēm un to komunikāciju ar iedzīvotājiem, tai skaitā uz normatīvajiem aktiem, politikas plānošanas dokumentiem, kā arī vispārējiem informatīviem materiāliem, kas paredzēti jebkuram valsts iedzīvotājam,

tai skaitā bērniem. Būtu svarīgi vienkāršot un padarīt draudzīgāku un pieejamāku arī saziņu starp iestādēm un bērniem, lai rosinātu bērnos vēlmi līdzdarboties, būt pilsoniski aktīviem un celtu uzticēšanos un sadarbību starp iedzīvotājiem un publiskās pārvaldes iestādēm.

Kā ļoti vērtīgs informācijas avots vērtējamas bērnu fokusgrupu diskusijas (FGD), kuru laikā tika noskaidroti ne tikai ar indikatoriem saistītie jautājumi, bet arī bērnu zināšanas un izpratne par bērnu tiesībām kopumā un to praktisko nozīmi viņu dzīvē.

Neskatoties uz to, ka diskusijās piedalījās bērni no ģimenēm ar ļoti dažādiem sociāliem apstākļiem, pieredzi un tautību, attiecībā uz izpratni par bērnu tiesībām, tai skaitā uz līdzdalību, bija daudz vienojošā. Var secināt, ka skolās tiek mācīts par bērnu tiesībām, un vairāki bērni zināja arī nosaukt dažas būtiskākās tiesības, tomēr kā kopīgu iezīmi var atzīmēt, ka bērniem trūkst izpratnes par to, kādēļ katra no tiesībām ir svarīga un ko tas nozīmē praksē. Nevienam no aptaujātajiem bērniem nezināja par ANO Bērnu tiesību konvenciju, tomēr daži bija dzirdējuši par vispārējām cilvēktiesībām un zināja nosaukt tādu valstiski svarīgu dokumentu kā Satversmi. Kā pozitīvu faktu var atzīmēt to, ka bērni, runājot par tiesībām, vienmēr minēja arī pienākumus. Tomēr, bērni uzskata, ka „tiesības uz savām tiesībām” ir jānopelna. Kā piemēru var minēt bērnu izteikumus: „lai bērns varētu izteikt savu viedokli, viņam ir jābūt drošam, ka tas ir pareizs” vai „bērnam jābūt juridiskām zināšanām”. Domas arī bieži dalījās par to, vai bērnam būtu nepieciešama īpaša aizsardzība un tiesības. Tāpat kopumā bija jūtama neticība spējai kaut ko ietekmēt ārpus ģimenes – lai arī teorētiski līdzdalības iespējas pastāv, tomēr bērni nevarēja nosaukt reālu piemēru, kad skolēni ir varējuši ietekmēt sev kādu būtisku jautājumu par pārmaiņām skolas vidē un mācībās, vēl mazāk viņi saredzēja iespēju ietekmēt lēmumus pilsētas un valsts līmenī.

Kā sev būtiskākos ieguvumus no FGD bērni novērtēja plašāka skatījuma un izpratnes gūšanu par savām tiesībām uz līdzdalību un atzīmēja, ka šī tēma ir viņiem aktuāla. Bērni ļoti pozitīvi izteicās par iespēju tikt uzklausi un izteikties par jautājumiem, kuros, kā var noprast, ikdienā pieaugušie parasti nejautā viņu domas.

Apkopojot var teikt, ka bērniem kopumā nav skaidra priekšstats, ko nozīmē līdzdalība un ka bērniem ir tiesības uz līdzdalību. Jāatzīmē, ka sākotnēji, jautāti par savām līdzdalības iespējām skolā, ārpusģimenes aprūpes institūcijā vai citā sev ikdienišķā dzīves vidē, bērni parasti tās novērtēja kā ļoti labas. Tomēr pēc konkrētu jautājumu uzdošanas un savstarpējas diskusijas bērni mainīja savu vērtējumu un atzina, ka viņi tomēr bieži netiek iesaistīti sev būtisku jautājumu izlemšanā. Kā piemēru var minēt bērnuniecīgās iespējas ietekmēt skolas ikdienu vai mācību procesu, tostarp fakultatīvo mācību priekšmetu izvēli, skolas un klašu iekārtojumu, mājas darbu apjomu, skolas pusdienu piedāvājumu vai arī skolas iekšējās kārtības noteikumus. Kā liecina bērnu atbildes, bērnu viedoklis pārsvarā tiek jautāts par skolas un klases pasākumiem vai ekskursijām, kas ir vērtējams atzinīgi, bet tomēr neiekļauj bērniem daudz būtiskāku jautājumu kopīgu apspriešanu un bērnu viedokļu uzklaušanu.

Ne mazāk nozīmīgu pienesumu sniedza dažādo jomu ekspertu, tostarp nevalstisko organizāciju, kas strādā ar dažādu mērķa grupu bērniem, sniegtā informācija un viedokļi par problēmām bērnu līdzdalības īstenošanas praksē. No intervijām var secināt, ka izpratne par bērnu tiesībām uz līdzdalību un to īstenošanu praksē ir ļoti atšķirīga un atkarīga gan no konkrētās nozares, gan arī no katra speciālista individuālā redzējuma un pieredzes. Intervijas un kopumā bērnu līdzdalības novērtējuma ietvaros veiktās aktivitātes viennozīmīgi palīdzēja veidot kopīgu izpratni starp speciālistiem par bērnu līdzdalības tiesībām, to nozīmi un īstenošanas iespējām praksē.

Tīkls izsaka sirsnīgu pateicību visiem tiem, kas palīdzēja pētījuma tapšanā ar padomu, informāciju, piedaloties intervijās, daloties savā pieredzē, kā arī palīdzot organizēt bērnu FGD. Tāpat liels paldies bērniem un jauniešiem par piedalīšanos, drosmi un atklātību, daloties savā pieredzē un domās!

Daiga Eiduka

Latvijas Bērnu labklājības tīkla koordinatore

Par Latvijas Bērnu Labklājības tīklu

Latvijas Bērnu Labklājības tīkls ir 2014. gada 11. novembrī nodibināta sabiedriska organizācija, kuras galvenais mērķis ir veicināt bērnu labklājību un labsajūtu Latvijā, tai skaitā bērnu interešu aizstāvību un līdzdalību. Tīkls par savu galveno uzdevumu uzskata dialoga uzturēšanu ar politikas veidotājiem un sabiedrību, lai veicinātu uz bērnu vajadzībām centrētu, starpdisciplināru izpratni un pieeju.

Tīkls apvieno 16 nevalstiskās organizācijas un fiziskas personas, kas darbojas izglītības, veselības, sociālajā un/vai bērnu interešu aizstāvības jomās, tostarp tādas Latvijā zināmas organizācijas kā nodibinājums "Centrs Dardedze", biedrība "EAPN PretNabadzības Tīkls", nodibinājums "Latvijas Bērnu fonds", biedrība "Latvijas Lauku Ģimenes ārstu asociācija", biedrība "Latvijas SOS Bērnu ciematu asociācija", nodibinājums "Ronald McDonald House Charities Latvija", biedrība "Glābiet bērnus", Izglītības Iniciatīvu centrs, Neatkarīgā Izglītības biedrība, Latvijas Vecāku kustība, Latvijas Audžuģimeņu biedrība, Profesionālo audžuģimeņu apvienība „Terēze”, Centrs Marta u.c.

Tīkls ir starptautiskās bērnu tiesību aizsardzības organizācijas Eurochild (www.eurochild.com) biedrs, kā arī pildtiesīgs Eurochild Nacionālo Partneru Tīkla pārstāvis no Latvijas. Tāpat Tīkls ir Latvijas Pilsoniskās alianses biedrs.

Kontaktiem: info@bernulabklajiba.lv

Daiga Eiduka, telefons: 29205717

Biedrība Bērnu labklājības tīkls

Reģ. Nr.: 40008233317

Adrese: Zemitāna laukums 5, Rīga, LV-1006

Vairāk par mums: www.bernulabklajiba.lv

PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

Ziņojums tika veikts, balstoties uz EP izstrādāto bērnu līdzdalības izvērtēšanas rīka metodoloģiju¹. Tas piedāvā veikt situācijas novērtējumu, balstoties uz 10 indikatoriem, kuru ietvaros tiek analizēts formālais ietvars (tiesiskais regulējums, politikas plānošanas dokumenti, neatkarīga bērnu tiesību aizstāvja esamība), praktiskas dabas jautājumi (bērnu tiesības piedalīties tiesas un ārpus tiesas procesos; bērniem draudzīgu sūdzību izskatīšanas procedūru esamība; bērnu tiesības uz līdzdalību kā tēma speciālistiem paredzētās izglītības programmās; bērnu informēšanas pasākumi; bērnu pārstāvība dažāda līmeņa sadarbības platformās; bērnu mērķa grupai paredzēta atgriezeniskā saite attiecībā uz vietējā līmeņa institūcijām un pakalpojumiem; atbalsts bērnu līdzdalībai dažādu starptautisku un reģionālu tiesību instrumentu monitorēšanā).

Projekta īstenošana tika iedalīta divos posmos.

Pirmais posms (2017. gada aprīlis – augusts): normatīvu, politikas plānošanas dokumentu, pētījumu un citas publiski pieejamās informācijas, kas skar bērnu līdzdalības tēmu, apkopošana un analīze, kā arī projekta starpziņojuma sagatavošana un iesniegšana LM.

Otrais posms (2017. gada augusts – novembris): konsultāciju ar bērniem (FGD) organizēšana, intervijas ar dažādu jomu speciālistiem, kā arī saziņa un konsultācijas ar valsts un pašvaldību iestādēm, lai apzinātu labās prakses piemērus, izzinātu viedokli par aktuālo normatīvo regulējumu, kā arī lai saņemtu informāciju, kas nav publiski pieejama.

Pētījuma ietvaros izmantotās metodes:

- A. Dokumentu analīze (t.sk. normatīvo aktu, politikas plānošanas dokumentu un pētījumu analīze).
- B. Daļēji strukturētas padziļinātās intervijas (19) ar dažādu jomu ekspertiem, pārsvarā no nevalstiskā sektora, kā arī no pašvaldību institūcijām.
- C. Fokusgrupu diskusijas (13) – no tām 12 FKD tika īstenotas ar dažādu mērķgrupu bērniem un jauniešiem.
- D. Informācijas pieprasījumi un telefonintervijas ar dažādu iestāžu pārstāvjiem (27 vēstules valsts un pašvaldību iestādēm; informācijas pieprasījumi un telefonintervijas ar 6 Latvijas pašvaldību pārstāvjiem un 8 profesionālās vai augstākās izglītības iestādēm).
- F. Plašsaziņas līdzekļu un internetā pieejamās informācijas analīze.

Detalizētu informāciju par pētījuma metodoloģiju un informantu sarakstu var skatīt Pielikumā nr. 1.

¹ EP izstrādātie materiāli: (1) Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīks „Bērnu un jauniešu vecumā līdz 18 gadiem tiesību iesaistīties viņiem svarīgos jautājumos veicināšanas progresu mērīšanas indikatori” un (2) Bērnu līdzdalības novērtēšanas rīks – „Ieviešanas vadlīnijas”.

LĪDZDALĪBAS TIESĪBU AIZSARDZĪBA

1. INDIKATORS: Valstu konstitūcijās un tiesību aktos ir atspoguļota bērnu un jauniešu tiesību piedalīties lēmumu pieņemšanā tiesiskā aizsardzība.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot EP izstrādātos novērtējuma kritērijus: 2

0 = Nav zināmu tiesību normu, kas regulētu bērnu tiesības paust viedokli un šī viedokļa ņemšanu vērā.

1 = Bērna tiesību tikt uzklautam tiesisks regulējums vismaz divos norādītajos gadījumos.

2 = Bērna tiesību tikt uzklautam tiesisks regulējums vismaz četros norādītajos gadījumos.

3 = Skaidrs tiesisks pienākums uzklaut bērna viedokli un ņemt to vērā ir iekļauts konstitūcijā (ja tāda pastāv) un vismaz sešos norādītajos gadījumos.

Šis indikators vērtē, vai valsts likumos vai konstitūcijā ir atsauce uz bērnu līdzdalības tiesībām, kā arī to, vai normatīvajos aktos ir atsauce uz to, ka bērna uzskati tiek respektēti atbilstoši bērna vecumam un rīcībspējai, ņemot vērā bērna labākās intereses. Jo īpaši pievērsta uzmanība to jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem, kas tieši ietekmē bērnus:

- izglītība, t.sk. obligāta skolas padomju izveide un skolēnu iesaiste tajā;
- bērnu tiesību aizsardzības, aprūpes un adopcijas procedūras;
- aizbildnība un piekļuve ģimenes lietās;
- veselības aprūpe / piekrišana ārstēšanai;
- krimināltiesību procesi;
- imigrācijas un patvēruma procedūras.

Likumi, kuros noteiktas bērna tiesības tikt uzklautam, skatāmi Pielikumā nr. 2 “Pārskats par jomām un to regulējošajām tiesību normām, kas nodrošina bērna viedokļa uzklaušanu”.

Vispārējā likumdošana

Latvijā pieņemtajos pamattiesību aktos ir iekļauta bērna tiesību respektēšana. Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka bērna tiesības uz līdzdalību.

Uz Latviju kā Eiropas Savienības (ES) dalībvalsti attiecas ES Pamattiesību harta (Harta)², kuras 24. pantā noteiktas tiesības uz bērna labklājībai nepieciešamo aizsardzību un gādību, kā arī tiesības brīvi paust savus uzskatus un būt uzklautiem. Tāpat likumā ir noteikti pienākumi pieaugušajiem, pieņemot jebkādos lēmumus attiecībā uz bērnu, rīkoties bērna labākajās interesēs. Tādējādi tiek uzsvērts, ka bērns ir īpašs cilvēka tiesību subjekts, kuram ir nepieciešamas speciālas cilvēka tiesības – bērna tiesības.

Nacionālā līmenī valsts pamatvērtības un garantētās pamattiesības ir definētas Latvijas Republikas (LR) Satversmē (Satversme)³. Satversme neizdala atsevišķi bērna tiesības uz līdzdalību, tomēr vairākos pantos (99., 100., 102.) ir lietots jēdziens “ikvienam ir tiesības”, kas ir attiecināms arī uz bērniem: ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību; ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus; ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. No minētā regulējuma izriet arī bērna tiesības uz līdzdalību. Turklāt Satversmes 110. pants nosaka valsts īpašu pienākumu aizsargāt ģimeni, vecāku un bērna tiesības.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma (BTAL)⁴ uzdevums ir aizsargāt bērnu kā fiziski un intelektuāli nenobriedušu personu, un tas garantē bērnam iespēju izteikt savu viedokli jebkādās ar viņu saistītās

² Eiropas Savienības Pamattiesību harta Nr. 2012/C 326/02 (26.10.2012.). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. C 326/391.

³ Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. Latvijas Vēstnesis. 43, 01.07.1993.

⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likums. 19.06.1998. Latvijas Vēstnesis. 199/200 (1260/1261), 08.07.1998.

procedūrās. Likums arī nosaka vecāku un citu fizisko un juridisko personu, kā arī valsts un pašvaldību tiesības, pienākumus un atbildību par bērna tiesību nodrošināšanu.

BTAL detalizēti nosaka bērna tiesības uz līdzdalību. Piemēram, bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklautam, tiesības uz apziņas un ticības brīvību, uz biedrošanās brīvību, kā arī tiesības piedalīties pašpārvaldē izglītības, kultūras un sporta jomā. Jebkurās citās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. Šajā likumā kā galvenie atbildīgie ir noteikti LM, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija (VBTAI), Tiesībsarga birojs.

Vispārējās izglītības joma

Izglītības iestāžu pašpārvaldes un skolu padomes – galvenā bērnu līdzdalības forma. Normatīvie dokumenti atbalsta bērnu ar īpašām vajadzībām integrēšanu vispārējās izglītības iestādēs (Izglītības likums).

Izglītības likums (IL)⁵ nosaka bērna līdzdalības tiesības piedalīties izglītības iestāžu padomēs, kā arī piedalīties mācību procesa pilnveidē. Izglītības iestādes nolikumā ir jānorāda, kā tiks veidota pašpārvalde un kāda būs tās kompetence.

Nacionāla līmeņa tiesību aktos nav precizēts, ka skolēnu pašpārvaldes ir obligātas katrai vispārējās izglītības iestādei, tomēr “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijās”⁶ norādīts, ka izglītības iestādes pienākums ir veicināt izglītojamo pilsonisko līdzdalību un iniciatīvu, nodrošināt viņu pārstāvniecību un līdzdalību priekšlikumu izteikšanā, lēmumu pieņemšanā, to īstenošanā un kontrolē. Tas attiecas uz arī uz pašpārvaldes darbu.

Kā atsevišķs jautājums jāizdala bērnu ar īpašām vajadzībām izglītošana un viņu viedokļa uzklaušīšana un ņemšana vērā, t.sk. izglītības iestādes izvēlē.

Kā norādīja vairākas aptaujātās nevalstiskās organizācijas (NVO), kas ikdienā strādā ar bērniem ar īpašām vajadzībām, t.sk. smagiem funkcionāliem traucējumiem, pastāv vairākas problēmas šādu bērnu izglītošanā. Bērni ar speciālām vajadzībām var mācīties vai nu skolās, kuras nodrošina attiecīgo speciālās izglītības programmu⁷ vai arī var tikt integrēti parastās vispārīzglītojošās skolās, kurām ir atbilstoši apstākļi un iespējas nodrošināt izglītību bērnam ar speciālām vajadzībām⁸. Praksē tomēr ir vērojama situācija, ka bērni ar īpašām vajadzībām nelabprāt tiek uzņemti vispārīzglītojošās skolās, tādējādi veicinot segregāciju.⁹

Šī brīža sistēma ar bērnu „kodēšanu” ir izstumjoša un neveicina bērna līdzdalību vai socializēšanos. Jo tiklīdz bērnam tie piešķirts „kods” [Pašvaldības pedagoģiski medicīniskā komisija vai Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija], praksē viņam parasti ir jāiet uz speciālo skolu, kas reģistrējusi apmācības programmu speciālai mērķa grupai. Rezultātā sanāk, ka „kods” nevis palīdz un nodrošina papildus atbalstu šiem bērniem, bet vēl vairāk izstumj un ierobežo iespēju saņemt iekļaujošu izglītību un izvēlēties izglītības saņemšanas vietu un veidu.

(NVO pārstāvis)

⁵ Izglītības likums. 29.10.1998. Latvijas Vēstnesis. 323/344 (1404/1405), 17.11.1998.

⁶ MK noteikumi Nr. 480 “Izglītojamo audzināšanas vadlīnijas un informācijas, mācību līdzekļu, materiālu un mācību un audzināšanas metožu izvērtēšanas kārtība”. 15.07.2016. Latvijas Vēstnesis. 141 (5713), 25.07.2016.

⁷ IL, 51. pants. Speciālās izglītības iestādes un klases

⁸ IL, 53. pants. Izglītojamo ar speciālām vajadzībām integrēšana vispārējās izglītības iestādēs.

⁹ Speciālās izglītības programmu var izveidot un licencēt jebkura skola. Pēdējā laikā pieaudzis vispārīzglītojošo izglītības iestāžu skaits, kuras ir licencējušas speciālās izglītības programmas. Tomēr praksē ne visas skolas licencē vienu vai vairākas speciālās izglītības programmas, jo tam nepieciešami gan materiāltehniskie resursi, gan atbilstoši pedagogi. Šie ir galvenie šķēršļi bērnu ar speciālajām vajadzībām veiksmīgākai integrācijai vispārīzglītojošās skolās.

Kas attiecas uz bērniem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem, esošā speciālā mācību programma skolās nav viņiem piemērota. Šiem bērniem būtiskāk būtu iemācīt patstāvīgai dzīvei nepieciešamās prasmes, nevis censties sasniegt „C” zināšanu līmeni. Tādēļ būtu nepieciešams metodiskais atbalsts no VISC [Valsts Izglītības satura centrs] šādu bērnu skološanai, lai pedagogi zinātu, kā strādāt ar konkrēto bērnu.

(NVO pārstāvis)

Arī māj mācības sistēma, kas tiek noteikta bērna veselības traucējumu dēļ, [...] neveicina viņa iekļaušanos sabiedrībā. Šobrīd normatīvi paredz, ka ģimenēm, kurās aug bērni ar smagiem funkcionāliem vai garīgās attīstības traucējumiem, valsts apmaksā 1 x nedēļā 2 h skolotāja vizīti uz mājām, ko vecāki pārsvarā uztver kā „sociālo aprūpētāju” un bērns faktiski izglītības programmu neapgūst. Tādējādi tiek tērēta nauda mājskolotājam, bet bērna sociālā iekļaušanās, piemēram, iespēja apmeklēt skolu vai dienas centrus, netiek vai tiek nepietiekami nodrošināta.

(NVO pārstāvis)

Saistībā ar māj mācību vai izglītību ģimenē, kas ir pieļaujama 1.-6. klases bērniem, esošais normatīvais regulējums neliek prasīt bērna viedokli par izvēlēto apmācības veidu, kas teorētiski pieļauj iespēju, ka šādu lēmumu pieņem vecāki vai aizbildņi, neuzklausot bērna viedokli šajā jautājumā¹⁰.

Pilsoniskā līdzdalība

Jaunatnes likums definē bērnu un jauniešu no 13 gadiem tiesības uz pilsonisko līdzdalību.

Bērnu un jauniešu (personu vecumā no 13 līdz 25 gadiem) tiesības uz pilsonisko līdzdalību ir noteiktas Jaunatnes likumā (JL)¹¹: jauniešiem jānodrošina iespēja līdzdarboties valsts un pašvaldību institūciju darbā un iesaistīties jaunatnes politiku ietekmējošu pašvaldības lēmumu apspriešanā pirms to pieņemšanas.

Tāpat normatīvi ir noteikta jauniešu līdzdalība pārstāvniecības demokrātijā un tiek stiprināta jaunatnes organizāciju kapacitāte. Tomēr, kā atklāj fokusgrupu diskusijas ar jauniešiem un intervijas ar ekspertiem, jauniešiem ne vienmēr ir pietiekamas zināšanas, informācija un prasmes, lai kvalitatīvi iesaistītos pašvaldību un valsts līmeņa lēmumu, kas skar jaunatnes politiku, pieņemšanā. Tāpat jaunieši bieži neredz motivāciju un jēgu savai iesaistei, jo trūkst ticības un pozitīvi piemēri jauniešu efektīvai līdzdalībai politikas veidošanā valsts līmenī.

Veselības aprūpes joma

Veselības aprūpes jomā likums nosaka bērna līdzdalības tiesības, sākot no 14 gadiem.

Bērna tiesības veselības aprūpes jomā ir noteiktas Pacientu tiesību likumā (PTL)¹². Bērna (līdz 14 gadu vecumam) ārstniecība pieļaujama, ja bērna likumiskais pārstāvis par to ir informēts un devis savu piekrišanu. Savukārt pacienta no 14 gadu vecuma ārstniecība ir pieļaujama, ja saņemta viņa piekrišana. Jebkurā gadījumā nepilngadīgajam pacientam ir tiesības tikt uzklautam un atbilstoši savam vecumam un briedumam piedalīties ar ārstniecību saistītā lēmuma pieņemšanā.¹³ Arī par grūtniecības pārtraukšanu meitene no 16 gadu vecuma lēmumu pieņem patstāvīgi, un ārsts nav tiesīgs sazināties ar bērna vecākiem bez bērna piekrišanas¹⁴.

¹⁰ MK noteikumi Nr. 591 "Kārtība, kādā izglītojamie tiek uzņemti vispārējās izglītības iestādēs un speciālajās pirmsskolas izglītības grupās un atskaitīti no tām, kā arī pārcelti uz nākamo klasi". 13.10.2015. Latvijas Vēstnesis. 217 (5535), 05.11.2015.

¹¹ Jaunatnes likums. 08.05.2008. Latvijas Vēstnesis. 82 (3866), 28.05.2008.

¹² Pacientu tiesību likums. 17.12.2009. Latvijas Vēstnesis. 205 (4191), 30.12.2009.

¹³ PTL, 13. pants.

¹⁴ Seksuālās un reproduktīvās veselības likums. 31.01.2002. Latvijas Vēstnesis. 27 (2602), 19.02.2002., 27. pants.

Bērna aizbildnība, aizgādība, adopcija

Civillikums un Bāriņtiesu likums paredz, ka, pieņemot lēmumus par bērna aizgādību vai adopciju, ir jānoskaidro bērna viedoklis (bērna, kas vecāks par 12 gadiem adopcijai nepieciešama bērna piekrišana).

Normatīvajos aktos īpaši noteiktas ir bērnu līdzdalības tiesības jomās, kas saistās ar bērnu aprūpi un aizsardzību, atsevišķi izdalot bērna aizgādības, adopcijas un ar ģimenes tiesībām saistītos procesus. Bērna viedoklis obligāti ir noskaidrojams gan pie vecāku strīdiem par bērna dzīvesvietu un saskarsmes tiesībām, gan pie lēmumu pieņemšanas par vecāku aizgādības tiesību atņemšanu un ārpusģimenes aprūpes formas izvēles, kā arī brāļu un māsu šķiršanas gadījumos.

Civillikuma (CL)¹⁵ 177. pantā noteikts, ka aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu, iekļaujot bērnu “aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu”. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t. i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu. Secināms, ka aizgādības pārtraukšana ietver būtiskas sekas un skar nozīmīgas bērna tiesības un intereses¹⁶. Un tādās situācijās saskaņā ar ANO BTK bērnam ir jānodrošina tiesības brīvi paust viedokli.

Bāriņtiesas ir institūcija, kas nodrošina un pārstāv bērna tiesības un intereses situācijās, kad to nevar izdarīt bērna ģimene. Piemēram, ja bērna aprūpi nevar nodrošināt ģimene, bāriņtiesa meklē bērnam aizbildni, ģimeni vai citu ārpusģimenes aprūpes iespēju, ģimenes strīdu gadījumos bērns var griezties pēc palīdzības bāriņtiesā, ja vecāki, viņaprāt, noteikuši nepamatotus ierobežojumus vai radušās citas domstarpības viņu attiecībās¹⁷. Tāpat bāriņtiesa var iecelt bērnam sevišķo aizbildni, kas dod iespēju bērnam piedalīties lēmumu pieņemšanā, ja starp bērna vecākiem ir konfliktējošas attiecības un jāpieņem lēmums par saskarsmes vai aprūpes tiesībām vai, ja ir pamats uzskatīt, ka bērna vecāka intereses nesakrīt ar bērna interesēm.

Augstākā tiesa (AT) atzinusi, ka jautājumi, kas saistīti ar bērnu aizgādību, ir ārkārtīgi būtiski, tādēļ lēmumiem šādos jautājumos izvirzāmas īpaši augstas prasības attiecībā uz to pamatojumu.¹⁸ Tomēr AT ir vairākkārt norādījusi uz problēmām saistībā ar bāriņtiesu praksi iecelt par sevišķo aizbildni kādu no saviem darbiniekiem¹⁹. Tāpat prakse administratīvajās apgabaltiesās²⁰ liecina, ka tieši ar bērnu aizgādību saistīti jautājumi veido lielāko daļu no administratīvajā procesā tiesā pārsūdzētajiem bāriņtiesu lēmumiem; turklāt konstatē situācijas, kad bērna izņemšana no ģimenes nav vienīgais risinājums, kā arī to, ka bērna viedoklis nav ticis ņemts vērā, noskaidrots formāli vai bez īpaša paskaidrojuma tas nav ņemts vērā.

Kā intervijā norādīja Tiesībsarga pārstāve, bāriņtiesām ir ļoti plašas pilnvaras lemt par cilvēktiesībām. Teorētiski pastāv iespēja sūdzēties par bāriņtiesas lēmumu vai to pārsūdzēt un saņemt bezmaksas juridisko palīdzību. Bet ir daudzas barjeras, piemēram, cilvēku zināšanas un spēja uzrakstīt sūdzību par bāriņtiesas lēmumu vai to pārsūdzēt.

Šobrīd pastāv liela sadrumstalotība, un reizēm vienai ģimenei vienlaicīgi ir vairākas tiesvedības dažādās tiesās, arī lieta bāriņtiesā. Ar vienota ģimeņu tiesas institūta izveidošanu šo sadrumstalotības problēmu varētu risināt, jo tad visas lietas, kas skar ģimenes vai bērna tiesības, tiktu izskatītas vienā tiesā.

(Tiesībsarga pārstāvis)

Problemātiski ir gadījumi, kad notikusi bērna šķiršana no ģimenes un pieņemts lēmums par bērna ievietošanu institūcijā, pret ko iebilst bērns.

¹⁵ Civillikums. 28.01.1937. Valdības Vēstnesis. 41, 20.02.1937.

¹⁶ Tiesu prakses vispārīgums, Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesu lēmumiem. LR Augstākā tiesa. 2014, 10. lpp.

¹⁷ BTAL, 25. panta otrā daļa.

¹⁸ Tiesu prakses vispārīgums, Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesu lēmumiem. LR Augstākā tiesa, 2014, 10. lpp.

¹⁹ Skatīt Augstākās tiesas 2011. gada 12. augusta sprieduma lietā Nr. SKA-555/2011 7. punktu.

²⁰ Tiesu prakses vispārīgums, Administratīvo tiesu prakse lietās par bāriņtiesu lēmumiem. LR Augstākā tiesa, 2014, 10.–15. lpp.

Bērnam, ja tas nevēlas tikt ievietots institūcijā, būtu jāapstrīd bāriņtiesas lēmums, tomēr viņam pašam nav nekādu iespēju apstrīdēt lēmumu un sevi aizstāvēt. Teorētiski šādā gadījumā ārpusģimenes aprūpes institūcijai būtu jāpārstāv bērns un jāpārsūdz lēmums viņa vārdā un interesēs, bet praksē tas netiek darīts.

Arī gadījumā, ja bērns grib tikt ar brāļiem, māsām, citiem radniekiem, jāprasa bāriņtiesas atļauja, bet aprūpes iestādes vadītājs to nenodrošina. Tas pats ir ar aizbildņa tiesību ļaunprātīgu izmantošanu – par to ir paredzēta kriminālatbildība, bet praksē tā nedarbojas.

(Tiesībsarga pārstāvis)

Arī Tiesībsarga 2016. gada ziņojumā norādītas konstatētās problēmas bāriņtiesu darbā attiecībā uz bērna viedokļa un uzklašanās un līdzdalības nodrošinājumu, pieņemot lēmumus, kas skar bērna dzīvi. Intervijā Tiesībsarga pārstāvji norādīja uz problēmām ar pagaidu aizsardzības piemērošanu²¹.

Ja tiesa lemj, ka tiek liegtas tuvošanās tiesības kādam no vecākiem (ja ir aizdomas par vardarbību, vardarbības aizsardzība), bērna viedoklis netiek ņemts vērā, jo situācija ir steidzama. Šī likuma norma aizvien biežāk tiek izmantota ļaunprātīgi no konfliktējošo vecāku un viņus pārstāvošo juristu puses, un šādu gadījumu skaits pieaug.

Adopcijā, atkarībā no bērna vecuma, obligāti ir jānoskaidro bērna viedoklis²² vai no 12 gadu vecuma jāsaņem bērna piekrišana adopcijai²³. Arī Bāriņtiesu likums (BL)²⁴ liek noskaidrot adoptējamā bērna, viņa aizbildņa vai bērna vecāka viedokli, kā arī šī bērna māsu un brāļu vai jebkuru citu tuvinieku, ar ko bērna ir ciešas savstarpējās attiecības vai ar kurām viņš kopā dzīvojis, viedoklis.

Tomēr viedokļu izpēte liecina, ka praksē visai bieži nākas sastapties ar gadījumiem, kad ne bērna, ne pārējo ar viņu saistīto personu viedoklis adopcijas procesā netiek pienācīgi noskaidrots un ņemts vērā, nododot bērnu adopcijai pret adoptējamā gribu. Tāpat arī adoptējamie bērni bieži netiek pienācīgi sagatavoti adopcijas procesam, lai iespējami mazinātu bērnam psiholoģisko traumu.

Sociālo pakalpojumu joma

Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 6. pants nosaka klienta tiesības, bet ne specifiski bērnu kā sociālo pakalpojumu saņēmēju tiesības.

Latvijā sociālo pakalpojumu saņemšanas kārtību un klienta tiesības, tostarp iespējas līdzdarboties ar sociālā pakalpojuma saņemšanu saistītā lēmuma pieņemšanas procesā, nosaka Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums (SPSPL)²⁵. Tomēr šis likums neizdala atsevišķi bērnus kā klientus ar īpašām tiesībām, tāpat arī neizdala vajadzību nodrošināt viņu līdzdalību. 2017. gadā ir pieņemti Ministru kabineta (MK) noteikumi “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”²⁶, nosakot, ka, sniedzot pakalpojumus bērniem, jāievēro BTAL noteiktās bērna tiesības tikt uztvertam nopietni un uzklaštam jebkurās lietās, kas skar bērna dzīvi.

Būtiski šai ziņā ir EP Ministru komitejas ieteikumi²⁷ par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem, kuros noteikts, ka:

1. Sociālajiem dienestiem (SD) savā darbā jānodrošina, lai bērns tiktu uzklašts un viņa teiktais uztverts nopietni. Pret bērniem jāattiecas kā pret “pilntiesīgām personām, kas ir aktīvi subjekti sociālo pakalpojumu plānošanā, sniegšanā un izvērtēšanā”. Bērniem jānodrošina iespējas īstenot savas tiesības

²¹ MK noteikumi Nr.161 “Kārtība, kādā novērš vardarbības draudus un nodrošina pagaidu aizsardzību pret vardarbību”. 25.03.2014. Latvijas Vēstnesis. 64 (5124), 31.03.2014.; kā arī skatīt CL.

²² CL, 169. panta piektā daļa.

²³ CL, 169. panta pirmā daļas 2. punkts.

²⁴ Bāriņtiesu likums. 22.06.2006. Latvijas Vēstnesis. 107 (3475), 07.07.2006.

²⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis. 168 (2743), 19.11.2002.

²⁶ MK noteikumi nr. 338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem”. 13.06.2017. Latvijas Vēstnesis. 126 (5953), 27.06.2017.

²⁷ Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikumi CM/Rec(2011)12 par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem. 16.11.2011., III. Sadaļas B. punkts.

saskaņā ar savu statusu un atbilstoši savam vecumam, attīstības pakāpei un individuāliem apstākļiem. Tālab jāparedz vairāk vai mazāk oficiāli pasākumi, protokoli un procedūras.

2. Līdzdalība jāuzskata par bērna spēju attīstīšanu ar mērķi ne tikai nākotnē panākt pozitīvu rezultātu, bet arī tagadnē uzlabot bērna dzīves kvalitāti. Tādējādi bērni jāuzskata par indivīdiem jau tagad, nevis tikai par “topošajiem indivīdiem”.

Tāpat minētie ieteikumi nosaka, ka visos procesos, kuros bērniem sniedz sociālos pakalpojumus, bērniem jābūt tiesīgiem tikt informētiem, izteikt viedokli, tikt uzklausi, būt informētiem par pieņemtajiem lēmumiem un to, cik viņu viedoklis ir ņemts vērā.

Problēmas ar bērnu līdzdalību konstatētas VBTAI tematisko pārbaūžu ietvaros, 2013. gadā pārbaudot 14 bērnu aprūpes institūcijas par to, kā iestādē tiek nodrošinātas bērnu līdzdalības tiesības²⁸. Attiecībā uz līdzdalības tiesībām tika konstatēts, ka:

- ne visi bērni tiek iesaistīti Sociālās rehabilitācijas plāna sastādīšanā un tiek informēti par tajā noteiktajiem mērķiem un uzdevumiem;
- ne visi bērni ir informēti par savām tiesībām;
- ne visi bērni ir informēti par iespējām vērsties neatkarīgās valsts un pašvaldības iestādēs, lai risinātu un aizstāvētu savas pamattiesības;
- ne vienmēr tiek ņemts vērā bērnu viedoklis ar viņu saistītu lēmumu pieņemšanā.

Arī FGD un intervijās sniegtā informācija liecina, ka bērnu līdzdalības tiesības bieži tiek pārkāptas. Tas ir attiecināms gan uz bērnu iespēju izteikt savu viedokli un ietekmēt lēmumu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpes veidu un vietas izvēli, gan uz savu ikdienas dzīvi aprūpes institūcijā. Runājot ar ārpusģimenes aprūpes institūcijā dzīvojošajiem bērniem, var secināt, ka bērni tikai daļēji var ietekmēt savu ikdienas sadzīvi, tai skaitā, izvēlēties istabas biedru, savas istabas iekārtojumu, ēdienu, dienas režīmu. Jautāti par iekšējās kārtības noteikumiem, bērni atzīmē, ka tos ietekmēt nevar, jo tos pieņem pieaugušie.

Pētījumā par atkarīgo pusaudžu rehabilitāciju²⁹ jauniešu sniegtā informācija liecina, ka pirms rehabilitācijas pakalpojuma uzsākšanas viņiem praktiski nav sniegta informācija par to, uz kuriem un uz cik ilgu laiku pusaudži tiek vesti, kas vismaz daļēji izskaidro to, ka rehabilitācijas iestādē ievietotie pusaudži vairumā gadījumu bija agresīvi un bez vēlmes līdzdarboties rehabilitācijas procesā.

Speciālās aprūpes iestādēs uz bērnu skatās kā uz aprūpes „objektu” un neņem vērā viņa viedokli, kaut vai par ēdiena vai drēbju izvēli. Un nesaprot, cik nozīmīga bērna viedokļa jautāšana un izvēle ir paša bērna attīstībai. Aprūpes institūcijās bērnu viedoklis netiek ņemts vērā. Tas pats bieži notiek arī mājās, jo arī vecākiem nav izpratnes par bērna līdzdalības nozīmi bērna attīstībā, patstāvības veicināšanā un dzīves kvalitātes uzlabošanā.

(NVO pārstāvis)

Imigrācija un patvēruma meklētāji

Patvēruma likums nosaka, ka nepilngadīgam patvēruma meklētājam piemēro bērna tiesību aizsardzības principu, tātad arī tiesības uz līdzdalību. Primāri viņam informāciju sniedz rakstveidā un tikai, ja nepieciešams, arī mutvārdos.

Kā noteikts Imigrācijas likumā (ImL)³⁰, nepilngadīgajam ārzemniekam, kurš ir bez vecāka vai likumiskā pārstāvja pavadības un kura uzturēšanās LR ir nelikumīga, bērna tiesības un intereses visā izraidīšanas procesā tiek nodrošinātas saskaņā ar bērnu tiesību aizsardzību reglamentējošiem normatīvajiem aktiem.

²⁸ Valsts Bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. 2013. Analīze par bērnu tiesību ievērošanas rādītājiem 2013. gadā. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=3666&page=

²⁹ Pokšāns, A. 2016. Pusaudžu atkarību sociālā rehabilitācija Latvijā. Rīga: Latvijas Bērnu labklājības tīkls. Pieejams: <http://www.bernulabklajiba.lv/pusaudzu-atkaribu-sociala-rehabilitacija-latvija/>

³⁰ Imigrācijas likums. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis. 169 (2744), 20.11.2002.

Savukārt nepilngadīgo patvēruma meklētāju tiesības un aizsardzība noteikta Patvēruma likumā (PL)³¹. Tas nosaka, ka tiek piemērots bērna tiesību aizsardzības princips, tātad arī tiesības uz līdzdalību. Šāda bērna vai jaunieša intereses pārstāv bāriņtiesa vai tās iecelts aizbildnis, vai bērnu aprūpes iestādes vadītājs. Viņa aprūpe primāri tiek nodrošināta pie aizbildņa vai audžuģimenē, tomēr likums nenosaka, ka būtu noskaidrojams arī paša patvēruma meklētāja viedoklis. Šajā pat likumā noteikts, ka, lai nodrošinātu, ka patvēruma meklētājs spēj izmantot viņam noteiktās tiesības un pildīt viņam paredzētos pienākumus, viņu savlaicīgi informē par patvēruma procedūru, tās termiņiem, viņa tiesībām un pienākumiem. Minēto informāciju patvēruma meklētājam sniedz rakstveidā, kuru viņš saprot, vai valodā, kuru ir pamats uzskatīt par viņam saprotamu. Ja nepieciešams, minēto informāciju sniedz arī mutvārdos. Saziņa ar nepilngadīgu patvēruma meklētāju notiek bērniem piemērotā veidā.

Kriminālprocesa un administratīvā procesa ietvaros

Bērna līdzdalība administratīvo pārkāpumu un kriminālprocesa ietvaros noteikta Bērnu tiesību aizsardzības likumā: bērnam tiek dota iespēja tikt uzklaustītam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. Bērna tiesību nodrošināšanai ir speciāls regulējums kriminālprocesa un administratīvo pārkāpumu procesa ietvaros.

Bērnam līdz 18 gadu vecumam kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu procesā ir īpašs statuss, un bērna tiesību nodrošināšanai ir speciāls regulējums Kriminālprocesa likumā, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā un likumā "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem"³².

Kriminālprocesā ir obligāta aizstāvja piedalīšanās, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai (Kriminālprocesa likums (KPL)³³). Aizstāvis tiek apmaksāts no valsts budžeta. 15 gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo. Juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.

Secinājumi un ieteikumi

Izvērtējot bērnu līdzdalības tiesību nodrošinājumu, var secināt, ka BTAL, jo īpaši 13. panta pirmā daļa, kurā teikts, ka "bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklaustītam, kā arī tiesības uz apziņas un ticības brīvību", ir universāla un attiecināma uz visām jomām un situācijām, tai skaitā arī ģimeni.

Analizējot likumus, var secināt, ka valstī šobrīd nav vienotas pieejas, kā dažādās nozarēs tiek regulētas bērna tiesības, tai skaitā uz līdzdalību. Dažu jomu likumi atsaucas uz bērnu tiesību aizsardzības jomā esošajiem normatīviem, t. sk. BTAL, daži, savukārt, nosaka bērnu līdzdalību konkrētās jomas ietvaros, kā piemēram, Izglītības likumā, Jaunatnes likumā, Civillikumā, Kriminālprocesa likumā, Bāriņtiesu likumā, Pacientu tiesību likumā (paredz bērna līdzdalību tikai no 14 gadiem), Patvēruma likumā. Vienotas pieejas trūkums bērnu tiesību normatīvajā regulējumā rada dažādus riskus, tai skaitā bērnu tiesību normatīvu sadrumstalotību, dažādo jomu un nozaru speciālistu atšķirīgo izpratni par bērnu līdzdalību, kā arī neskaidrību par tiesību aktu hierarhiju un prioritāti, jo īpaši gadījumos, kad konkrētas nozares speciālais likums ierobežo kādu no BTAL noteiktajiem principiem.

Jāatzīmē arī atšķirīgs regulējums attiecībā uz bērna viedokļa uzklaustīšanas un līdzdalības vecumiem dažādās jomās: adopcijā – 12 gadi, veselības aprūpes un kriminālās justīcijas jomā – 14 gadi, turklāt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti no 11 gadiem, pilsoniskās līdzdalības un jaunatnes politikas jomā – 13 gadi.

³¹ Patvēruma likums. 17.12.2015. Latvijas Vēstnesis. 2 (5574), 05.01.2016.

³² BTAL, 3.panta 3.punkts.

³³ Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. Latvijas Vēstnesis. 74 (3232), 11.05.2005.

Tāpat šobrīd likumos, izņemot KPL noteikto saudzējošo nopratināšanu attiecībā uz dzimumnoziegumos cietušajiem bērniem, netiek noteikti specifiski aizsardzības mehānismi viedokļa noskaidrošanai un līdzdalības nodrošināšanai īpaši aizsargājamām bērnu grupām, piemēram, bērniem ar funkcionāliem traucējumiem vai citām īpašām vajadzībām.

Attiecībā uz likumos noteiktās bērnu līdzdalības īstenošanu praksē no intervēto ekspertu sniegtās informācijas, kā arī informācijas no pētījumiem un citām publikācijām par apskatīto tēmu var secināt, ka būtu uzlabojama bērnu līdzdalības prakse lēmumu pieņemšanā par bērnu aprūpi un aizgādību, arī par bērnu ievietošanu sociālās rehabilitācijas vai ārstniecības iestādēs, īpaši, ja iesaistītas neaizsargātas bērnu grupas – bērni no ģimenēm, kas pakļautas sociālās atstumtības riskam, vai bērni, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē.

IETEIKUMI:

- Kā atzina vairāki intervētie eksperti, ir nepieciešams pilnveidot BTAL 13. panta 1. daļu, pārņemot nacionālajā likumdošanā ANO BTK 12. pantu un vispārējo komentāru rekomendācijas, lai nostiprinātu vienotu izpratni par to, kas ir bērnu līdzdalība un veidotu universālu normu, kas būtu saistoša visām jomām un nozarēm. Tas novērstu normu dublēšanos un spēcīnātu esošā BTAL ietekmi, jo tagad dažādo nozaru un jomu pārstāvji bieži nepārzina un nerespektē BTAL. Turklāt būtu jāuzsver, ka bērna viedoklis ir ne tikai uzklams, bet tam ir pievēršama pienācīga vērība, lai nodrošinātu, ka bērna izteiktais viedoklis tiek analizēts un atspoguļots pieņemtajos lēmumos.
- Tāpat būtu jāstiprina esošais vai jāveido jauns bērnu tiesību aizsardzības institūts, kas aizstāv bērna labākās intereses un tiesības. Tagad šo funkciju īsteno bāriņtiesas, tomēr, ņemot vērā to, ka bāriņtiesas nav neatkarīgas institūcijas, bet tās faktiski ieceļ un finansē pašvaldības, tām ir grūti saglabāt objektīvu skatījumu, kas balstās vienīgi uz bērna labākajām interesēm. Tāpat, pēc intervēto ekspertu domām, bāriņtiesas mēdz aizstāvēt kādu no vecāku pusēm, lai izvairītos no vecāku sūdzībām.
- Pedagogiem, kas strādā ar bērniem, kuriem ir dažādiem smagi traucējumi, nepieciešams metodiskais atbalsts no VISC, lai palīdzētu konkrēto bērnu labāk iesaistīt un sagatavot tālākai dzīvei.
- Tika rosināts veidot vienotu ģimeņu tiesas institūtu šī brīža sadrumstalotības problēmas risināšanai, lai visas tiesvedību lietas, kas skar ģimenes vai bērna tiesības, izskatītu vienā, uz bērna tiesībām specializētā tiesā.
- Lai gan Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 6. pants nosaka klienta tiesības, tomēr būtu nepieciešama papildus punkts par bērniem kā sociālo pakalpojumu saņēmējiem, īpaši uzsverot "līdzdalības tiesības un principus" un bērna tiesības saņemt informāciju par sniedzamo pakalpojumu, tā gaitu un pieņemtajiem lēmumiem, kā arī par bērna tiesībām, tai skaitā tikt uzklāstam un ņemtam vērā atbilstoši viņa vecumam un briedumam. Precizējumu varētu pārņemt no EP Ministru komitejas izstrādātajiem ieteikumiem CM/Rec(2011)12³⁴ par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem. Kā arī sniegt atbalstu un apmācības bērnu ģimenēm un aprūpes institūciju darbiniekiem par bērnu ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem līdzdalību.

³⁴ Eiropas Padomes Ministru komitejas ieteikumi CM/Rec(2011)12 par bērnu tiesībām un bērniem un ģimenēm piemērotiem sociālajiem pakalpojumiem. 16.11.2011., III. Sadaļas B. punkts

2. INDIKATORS: Bērnu un jauniešu tiesības piedalīties lēmumu pieņemšanā ir skaidri iekļautas starpnozaru valsts stratēģijā bērnu tiesību īstenošanai.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 0

0 = Nav nekādas bērnu tiesību stratēģijas.

1= Plašākā cilvēktiesību stratēģijā iekļauta ierobežota atsauce uz bērnu tiesībām.

2= Bērnu līdzdalība ir minēta starpnozaru valsts bērnu tiesību stratēģijā.

3 = Starpnozaru bērnu tiesību stratēģija skaidri un konsekventi koncentrējas uz bērnu un jauniešu tiesībām piedalīties lēmumu pieņemšanā un tā iekļauj konkrētus mērķus, nosaka galveno atbildību (piemēram, bērnu vai jauniešu ministrija) un konkrētus resursus tās īstenošanai.

Šis indikators analizē to, vai bērnu līdzdalība ir iekļauta valdības stratēģijā, kas paredz ANO Bērnu tiesību konvencijas un EP instrumentu īstenošanu, uzraudzību un izvērtēšanu. Kā norādīts indikatora izvērtējuma metodikas aprakstā, šādai stratēģijai būtu jāietver skaidri mērķi, progresa indikatori, kā arī paredzēts nepieciešamais budžets stratēģijas ieviešanai.

Par ilgtermiņa valsts politikas projektu izstrādi bērnu tiesību aizsardzības jomā ir atbildīga LM³⁵. Kā norādīts likumā, LM valsts līmeņa bērnu tiesību aizsardzības politikas projektus izstrādā, iesaistot Izglītības un zinātnes ministriju (IZM), Iekšlietu ministriju (IM), Tieslietu ministriju (TM), Kultūras ministriju (KM) un Veselības ministriju (VM), kā arī citas valsts un pašvaldību institūcijas un nevalstiskās organizācijas.

Izvērtējot **nacionālos politikas plānošanas dokumentus**, secināms, ka Latvijā nav atsevišķa attīstības plānošanas dokumenta, kas specifiski skata cilvēktiesību vai bērnu tiesību jautājumus, izvirza darbības mērķus un paredz konkrētas īstenošanas aktivitātes. Tādēļ, lai noteiktu, cik lielā mērā plānošanas dokumentos ir iekļautas bērnu tiesības, tai skaitā, līdzdalība, tika analizēti nacionāla līmeņa attīstības plānošanas dokumenti – ilgtermiņa attīstības plānošanas dokuments “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”, galvenais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments – “Nacionālais attīstības plāns 2014. – 2020. gadam”, kā arī attiecināmo nozaru un starpnozaru vidēja termiņa attīstības plānošanas dokumenti. Pielikumā nr. 4 raksturots plānošanas dokumentā ietvertais mērķis, galvenie principi, ja tie attiecināmi uz bērnu tiesībām vai līdzdalību, kā arī minētas tās prioritātes, rīcības virzieni un/vai uzdevumi, kas ir attiecināmi uz šo jomu. Gala secinājumā tiek īsi rezumēts, vai plānošanas dokuments iekļauj konkrētas rīcības, kas nodrošina bērnu līdzdalību, bērnu tiesības vai pilsonisko līdzdalību.

“Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam” līdzdalība ir viens no četriem īpaši uzsvērtajiem principiem līdzās jaunradei, tolerancei un sadarbībai, tomēr tā netiek minēta bērnu tiesību kontekstā. Kā viena no prioritātēm ir izvirzīts sociālā kapitāla vērtības pieaugums, kas ietver sabiedrības līdzdalību politikas veidošanā, pilsonisko izglītību un sociālo integrāciju, tomēr bez sasaistes ar bērnu līdzdalību vai bērnu tiesībām.

Galvenais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments “Nacionālais attīstības plāns 2014. – 2020. gadam” kā vienu no prioritātēm izvirza “Cilvēka drošumspēja”, kas cita starpā iekļauj rīcības virzienus “Vesels un darbaspējīgs cilvēks” un “Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats”. Tomēr arī šeit netiek pieminētas bērnu tiesības uz viedokļa uzklaušīšanu vai bērnu un jauniešu līdzdalības nodrošināšana un tās nozīme pilsoniskās līdzdalības veicināšanā. Dokuments bērnu tiesības pamatā skata kā nepieciešamību nodrošināt pakalpojumu pieejamību un izglītību, drošu vidi, radošuma attīstīšanu.

³⁵ BTAL, 62. pants.

Sociālās aizsardzības jomā aktuālais politikas plānošanas dokuments ir “Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam”, kas respektē astoņus valsts ģimenes politikas veidošanas pamatprincipus, tai skaitā bērna tiesību un interešu prioritātes principu – visas publiskās un privātās personas (kā fiziskas, tā juridiskās) rīkojas atbilstoši bērna labākajām interesēm. Tomēr šajā dokumentā netiek runāts par bērnu tiesībām uz līdzdalību un tās nodrošināšanai īstenojamajām aktivitātēm vai sasniedzamajiem mērķiem.

Iekšlietu nozares politikā vairāki plānošanas dokumenti ietver atsevišķus uzdevumus, kas paredz atbildīgo amatpersonu, kā arī pašu bērnu informēšanu un izglītošanu par bērnu tiesību jautājumiem: “Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam” un “Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.-2019. gadam”. Līdzīgi arī veselības jomas plānošanas dokuments – “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” – paredz atbildīgo personu informēšanas un izglītošanas aktivitātes par bērnu tiesībām, kā arī kā viens no sabiedrības veselības politikas pamatprincipiem ir minēta līdzdalība – sabiedrības, valsts pārvaldes iestāžu, pašvaldību, NVO, privātās uzņēmējdarbības pārstāvju un ārvalstu institūciju iesaistīšanās sabiedrības veselības politikas plānošanas, ieviešanas un izvērtēšanas procesos.

Savukārt “Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam” paredz bērniem nodrošināt izglītojošas aktivitātes par **pilsoniskās līdzdalības** jautājumiem.

Sporta, kultūras un valsts valodas plānošanas dokumenti (“Sporta politikas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam”; “Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam”; “Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam “Radošā Latvija””) paredz bērnu tiesību respektēšanu, nodrošinot vienlīdzīgas iespējas piedalīties konkrētās jomas aktivitātēs un/vai interešu izglītībā.

Savukārt “Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam” paredz bērnu tiesību, t.sk. līdzdalības nodrošināšanu vairākos veidos: gan bērnu informēšanu un izglītošanu, gan psihologa konsultācijas bērniem e-vidē tiešsaistē, gan bērnu un pusaudžu uzticības tālruņa nodrošināšanu.

Izglītības jomā aktuālais politikas plānošanas dokuments ir “Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam”, kurā bērnu un jauniešu līdzdalība ir minēta pie otrā rīcības virziena: ārpus formālās izglītības iespēju bērniem un jauniešiem paplašināšana. Kā viens no uzdevumiem formālās izglītības programmas ietvaros minēta nepieciešamība stiprināt skolēnu pilsonisko apziņu, sabiedriskās līdzdalības prasmes un patriotismu, valstisko identitāti. Savukārt, lai veicinātu bērnu un jauniešu iesaisti neformālā izglītībā, definēta vajadzība motivēt bērnus un jauniešus līdzdalībai neformālās, t.sk. interešu izglītības pasākumos un īstenot jauniešu apmācību, mācību, mobilitātes un pieredzes apmaiņu vietējā, reģionālā, nacionālā līmenī un/vai starptautiskā līmenī viņu līdzdalības veicināšanai, sociālajai iekļaušanai un konkurētspējai darba tirgū, attīstot jauniešu sociālās, pilsoniskās un komunikatīvās prasmes. Dokumentā nav tiešas norādes uz bērnu līdzdalību kā prioritāti. Vairāk uzsvērta jauniešu līdzdalība, akcentējot pilsonisko un sabiedrisko līdzdalību, nevis bērnu viedokļa apzināšanu ANO BTK 12. panta izpratnē. Ir būtiski, ka līdzdalība ir definēta kā vērtīga prasme, kas cieši sasaistās arī ar jauniešu sociālo iekļaušanu un konkurētspēju darba tirgū. Tomēr būtu vēlams, lai bērnu un jauniešu līdzdalība tiktu minēta arī kā priekšnosacījums pilnvērtīga mācību procesa nodrošināšanai, kas ietvertu izglītības darbinieku un izglītojamo līdzvērtīgu sadarbību un skolēnu līdzdalību mācību procesa un satura izveidē. Formāli šāda iespēja pastāv arī tagad, ja atsaucas uz esošo IL 55. panta 6. punktu, tomēr, kā liecina prakse, bērnu un jauniešu līdzdalība formālās izglītības iestādēs aprobežojas ar līdzdalību skolēnu pašpārvaldē, kas parasti nerisina ar mācību procesu vai saturu saistītus jautājumus.

Izteikti labāka situācija ir **jaunatnes politikas jomā**, kuru normatīvi regulē JL, kā arī attiecīgi izstrādātā Jaunatnes politika un tajā definētie mērķi – uzlabot jauniešu dzīves kvalitāti, veidojot jauniešiem atbalstošu un iekļaujošu vidi, atbalstot viņu iniciatīvas un līdzdalību, kā arī stiprinot jauniešu uzņēmīgumu, veselīgu dzīvesveidu, – pilnībā nodrošina jauniešu viedokļa uzklauššanu. Arī “Jaunatnes politikas īstenošanas plānā 2016.-2020. gadam” tiek īpaši uzsvērta jauniešu līdzdalība un tās veicināšanas nozīme. Saskaņā ar JL jaunieši Latvijā ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem, līdz ar to jaunatnes politikas īstenošanas plāns attiecas tikai uz šī vecuma personām. Bērnu, kas jaunāki par 13 gadiem, tiesības un līdzdalība tiešā veidā šajā dokumentā netiek apskatīta.

Labā prakse ir novērojama arī **pašvaldību līmenī**, jo salīdzinoši daudzas pašvaldības ir izstrādājušas jaunatnes politikas attīstības plānošanas dokumentus, kas tiešā veidā paredz jauniešu līdzdalības tiesību veicināšanu. Saskaņā ar JL veiktajiem grozījumiem, sākot ar 2011. gada 1. janvāri, ir noteikts, ka pašvaldība, plānojot darbu ar jaunatni, izstrādā pašvaldības jaunatnes politikas attīstības plānošanas dokumentus. 2017. gada sākumā 37 pašvaldībās bija izstrādāti un apstiprināti pašvaldības jaunatnes politikas plānošanas dokumenti, 30 pašvaldībās – iekļauta sadaļa cita dokumenta ietvaros, bet 51 pašvaldībā šajā jomā nebija izstrādāti plāni. Šajā nodaļā pašvaldību attīstības plānošanas dokumenti nav sīkāk analizēti.

Izvērtējot kopumā valstī šobrīd aktuālos starpnozaru un nozaru politikas plānošanas dokumentus, var secināt, ka tikai vienā no valsts līmeņa starpnozaru dokumentiem – “Jaunatnes politikas īstenošanas plānā 2016.-2020. gadam” ir iekļautas jauniešu (arī personu līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai) tiesības uz līdzdalību tiešā veidā. Tādējādi starpnozaru stratēģijas paredz līdzdalības tiesības jauniešiem, kas diemžēl formāli ietver bērnus tikai no 13 gadu vecuma. Vairāki citi plānošanas dokumenti paredz informēšanas un izglītošanas aktivitātes (gan atbildīgo personu, gan bērnu), kā arī līdzvērtīgas tiesības piedalīties dažādās aktivitātes, tādējādi veicinot pilsonisko līdzdalību.

Secinājumi un ieteikumi

Analizējot nozaru politikas plānošanas dokumentus, var secināt, ka konkrēti termins „bērnu vai jauniešu līdzdalība” tiek minēts tikai dažos – jaunatnes un izglītības jomas politikas plānošanas dokumentos. Jāatzīmē, ka dažādās nozarēs un jomās tiek lietoti atšķirīgi termini un apzīmējumi tām aktivitātēm, ko var uzskatīt par līdzdalības formām. Visbiežāk tiek runāts par sabiedrības iesaistes un pilsoniskās līdzdalības nozīmi un nepieciešamību, bet, izņemot jaunatnes un izglītības jomu, bērni un jaunieši kā mērķa grupa netiek atsevišķi pieminēti vai uzrunāti.

ANO Bērnu tiesību komiteja savos noslēguma apsvērumos 2016. gadā sniedza Latvijai ieteikumus saistībā ar ANO BTK 12. panta ieviešanu par bērnu tiesībām tikt uzklautiem, tostarp izstrādāt sistēmu, lai izvērtētu, kā bērnu viedoklis tiek ņemts vērā, plānojot, ieviešot, uzraugot un izvērtējot politikas, kas saistītas ar bērnu tiesībām.

Kā noskaidrots aptaujājot nozaru ministrijas un to pakļautības iestādes, bērni un jaunieši politikas plānošanā, izņemot jaunatnes politikas jomu, nav tikuši iesaistīti.

IETEIKUMI:

- Izveidot vienotu starpnozaru politikas plānošanas dokumentu, kas balstās uz ANO Komitejas, EP Ministru komitejas un citu starptautisko institūciju ieteikumiem Latvijai vai kopumā ES dalībvalstīm un atspoguļo valsts prioritātes, pieeju un mērķus bērnu tiesību aizsardzības jomā, ieskaitot tiesības uz līdzdalību.
- Nodrošināt regulāru bērnu tiesību situācijas monitoringu, iesaistot kā ekspertus pašus bērnus, t.sk. no sociāli mazaizsargātām grupām, un pilsonisko sabiedrību, kā arī paredzot tam līdzekļus no valsts budžeta.
- Kur iespējams un lietderīgi, nodrošināt bērnu iesaisti nozaru politikas dokumentu plānošanas procesā, lai nepastarpināti izzinātu bērnu un jauniešu vajadzības un veicinātu bērnu un jauniešu līdzdalības iemaņas un interesi par pilsonisko līdzdalību.

3. INDIKATORS: Pastāv neatkarīga bērnu tiesību institūcija un to pasargā likums.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 3

0 = Bērnu ombuds vai komisariāts nepastāv.

1 = Bērnu ombuds vai komisariāts pastāv, taču tas nav aizsargāts ar likumu.

2 = Bērnu ombuds vai komisariāts pastāv un ir aizsargāts ar likumu.

3 = Bērnu ombuds vai komisariāts pastāv un pilnībā atbilst Parīzes principiem.

Indikatora ietvaros tiek vērtēts, vai pastāv bērnu ombuds, kuru pasargā likums un kuram ir specifisks mandāts, kā arī nepieciešamie resursi (birojs, personāls, budžets), lai īstenotu kampaņas un risinātu problēmas bērnu vārdā. Tāpat tiek vērtēts, vai bērnu ombuds ir neatkarīgs no valdības vai politiskās ietekmes un spēj reaģēt uz bērnu tiesību jomā identificētajām problēmām.

Latvijā nav izveidots atsevišķs bērnu tiesībsarga jeb ombuda amats un institūcija tā darbības nodrošināšanai, tādēļ LR Tiesībsargs vienlaikus pilda arī bērnu ombuda funkcijas. Tiesībsargs ir pilntiesīgs Eiropas Bērnu ombudu tīkla³⁶ biedrs, un tā darbība atbilst Parīzes principiem. Tiesībsarga birojā ir izveidota Bērnu tiesību nodaļa ar četriem darbiniekiem, kas strādā tikai ar bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem, tostarp izskata iesniegumus par bērnu tiesību pārkāpumiem no bērniem vai bērnu labā iesniegtās sūdzības.

Tiesībsargs ir Saeimas ievēlēta amatpersona un savā darbībā ir neatkarīgs un pakļaujas vienīgi likumam. Nevienam nav tiesību ietekmēt Tiesībsargu viņa funkciju un uzdevumu pildīšanā.

Tiesībsarga darbība kopumā ir nostiprināta atsevišķā Tiesībsarga likumā³⁷, kurā tiek definētas Tiesībsarga pilnvaras attiecībā uz bērnu tiesību aizsardzību. Likums nosaka, ka Tiesībsarga birojam adresētie iesniegumi, kurus nosūta personas, kas atrodas ārpusģimenes aprūpes vai slēgta tipa iestādēs, un Tiesībsarga biroja atbildes uz tiem netiek pakļautas normatīvajos aktos noteiktajai pārbaudei un nekavējoties tiek nodotas adresātam³⁸. Tāpat, līdzīgi kā VBTAL, Tiesībsargam ir tiesības uzklaut bērnu viedokli bez viņa vecāku, aizbildņu, izglītības vai aprūpes un ieslodzījuma iestādes darbinieka klātbūtnes, ja bērns to vēlas.

Tiesībsarga biroja kompetences attiecībā uz bērnu tiesību aizsardzību tiek noteiktas arī BTAL, un tās ir: sabiedrības informēšana par bērna tiesībām, sūdzību par bērna tiesību pārkāpumiem izskatīšana, priekšlikumu, kas veicina bērna tiesību ievērošanu, sniegšana.³⁹

Lai informētu bērnus par bērnu tiesībām, Tiesībsarga birojs īsteno dažādas aktivitātes. Bērnu tiesību nodaļas darbinieki dodas vizītēs uz vispārīgizglītojošajām skolām, t.sk. internātiem, un vada nodarbības bērniem par bērnu tiesībām un pienākumiem. Šī nodarbība parasti ilgst aptuveni 40 minūtes, un ir pieejama arī bērnu tiesību spēle, kas ir piemērota bērniem dažādos vecumos.

Tiesībsarga mājas lapā ir apraksts vieglajā valodā par Tiesībsarga funkcijām un to, kādos gadījumos var griezties pie Tiesībsarga. Tiesībsarga mājas lapā ir pieejama saite uz Cilvēktiesību gidu, kur tiešsaistē var saņemt informāciju par vispārējām cilvēktiesībām. Mājas lapā atrodama informācija par ANO BTK. 2016. gadā tika izveidots plakāts "Kas ir tiesībsargs?" un izvietots dažādās iestādēs, kur atrodas bērni – brīvības atņemšanas iestādēs, internātskolās, bērnunamos, krīzes centros, Valsts sociālās aprūpes centros (VSAC) un psihoneiroloģiskajās slimnīcās.

³⁶ European Network of Ombudspersons for Children (ENOC).

³⁷ Tiesībsarga likums. 06.04.2006. Latvijas Vēstnesis. 65 (3433), 25.04.2006.

³⁸ TsL, 23. panta ceturtdā daļa.

³⁹ BTAL, 65.2. pants.

Kā intervijā informēja Tiesībsarga biroja bērnu tiesību nodaļas pārstāvji, arī Cilvēktiesību konvencija ir izdota bērniem saprotamā valodā drukātā veidā. Tiesībsarga bērnu tiesību birojs plānojis 2018. gadā iesaistīt dažādu vecumu bērnus no skolām, lai kopīgi „iztulkotu” BTAL bērniem saprotamā valodā. Ir plānota bērnu padomes izveidošana, kas būtu konsultatīvs instruments, lai izzinātu bērnu pieredzi dažādās dzīves jomās un, iesaistot bērnus, kopīgi meklētu risinājumu iespējas.

Kā parādīja bērnu FGD rezultāti, tikai nedaudzi no bērniem, pārsvarā tie, kas bija nonākuši konfliktā ar likumu, bija dzirdējuši par Tiesībsargu. Kopumā bērniem nav skaidrs, ko dara Tiesībsargs un kurš un kādos gadījumos var pie tā griezties. Pārrunājot ar bērniem Tiesībsarga funkcijas un iespējas palīdzēt risināt dažādus ar bērnu tiesību pārkāpumiem saistītus jautājumus, bērni bija ieinteresēti uzzināt vairāk, kas norāda, ka ikdienā bērni sastopas ar situācijām, kurās viņiem būtu noderīga konsultācija par bērnu tiesībām un to, kā risināt problēmas.

Secinājumi un ieteikumi

Lai arī Latvijā nepastāv atsevišķs bērnu ombuda institūts, bērnu tiesības pārstāv Tiesībsargs, kura darbību un neitralitāti garantē likums. Attiecībā uz resursu pietiekamību, jāatzīmē, ka Tiesībsarga bērnu tiesību nodaļā strādā četri darbinieki, kas viennozīmīgi nav pietiekami, lai īstenotu regulāras bērnu informēšanas un izglītošanas kampaņas, risinātu bērnu tiesību jomā identificētās problēmas un pietiekamā apjomā un kvalitātē varētu pārstāvēt visu to bērnu intereses, kuru tiesības tikušas pārkāptas.

Apkopojot bērnu FGD rezultātus, var secināt, ka par Tiesībsarga institūciju un tā funkcijām, kā arī par iespējām bērniem griezties pie Tiesībsarga ar jautājumiem vai sūdzībām un saņemt atbalstu zināja ļoti maz bērnu.

IETEIKUMI:

- Tiesībsarga mājas lapā būtu lietderīgi izveidot atsevišķi sadaļu bērniem, kurā būtu vienkāršā valodā aprakstīts, kādos jautājumos un kādā veidā bērni var sazināties ar Tiesībsargu. Informācijai par Tiesībsargu jābūt pieejamai latviešu, krievu valodās, kā arī Braila rakstā (bukleti, plakāti) vai audio formātā (t.sk. mājas lapā).
- Ieteicama būtu Tiesībsarga bērnu tiesību nodaļas stiprināšana ar papildu bērnu tiesību speciālistiem, lai spētu nodrošināt vairāk informējošo un izglītojošo aktivitāšu bērniem par bērnu tiesībām un iespējas saņemt Tiesībsarga konsultācijas.

4. INDIKATORS: Pastāv mehānismi, kas ļauj bērniem droši izmantot līdzdalības tiesības tiesu un administratīvajos procesos.

Latvijas progressa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 2

0 = Bērniem nav tiešas piekļuves tiesām.

1 = Pastāv noteikumi un procedūras, kas nodrošina piekļuvi informācijai par tiesībām, brīvu pieeju advokātam un tiesības tikt uzklausi tam tiesvedības gaitā, kā arī saņemt skaidrojumus par lēmumiem, kas attiecas uz bērnu, un šie noteikumi un procedūras tiek īstenoti vienā no minētajiem tiesu vai administratīvajiem kontekstiem.

2 = Pastāv noteikumi un procedūras, kas nodrošina piekļuvi informācijai par tiesībām, brīvu pieeju advokātam un tiesības tikt uzklausi tam tiesvedības gaitā, un šie noteikumi un procedūras tiek īstenoti vismaz divos no minētajiem tiesu vai administratīvajiem kontekstiem.

3 = Panākta pilnīga Eiropas Padomes Bērniem draudzīgas tieslietu sistēmas vadlīniju īstenošana visos minētajos tiesu un administratīvajos kontekstos.

Indikators vērtē, vai bērni, kuri nonāk saskarē ar tieslietu sistēmu kriminālprocesa, administratīvā procesa un civilprocesa ietvaros (īpaši tiesvedībā par bērna aprūpes un aizgādības tiesībām), tiek informēti par savām tiesībām, t.sk. saņem viņus ietekmējošu lēmumu skaidrojumu; tiek nodrošināta brīva piekļuve advokātam; tiek uzklausi un uztverti nopietni.

Kā jau ziņojumā minēts iepriekš (sadaļā par 1. indikatoru), BTAL nosaka, ka bērnam tiek dota iespēja tikt uzklausi tam jebkādas ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību⁴⁰. Jebkurās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam⁴¹. Tādējādi šī likuma normas formāli nodrošina bērna tiesības izteikt savu viedokli, tikt uzklausi tam un ņemt vērā jebkādas ar viņu saistītās procedūrās. Turklāt ir noteikts valsts un pašvaldību pienākums bērna viedoklim veltīt pienācīgu uzmanību. Tāpat likums garantē bērna tiesības kopumā un nodrošina iespēju saņemt jebkāda veida informāciju.

Turpmākajā aprakstā tiek apskatīti tiesību akti un mehānismi, kas nodrošina bērnu tiesības tikt informētiem, tiesības uz bezmaksas advokātu un tiesības tikt uzklausi tam un uztverti nopietni administratīvā, civilprocesa un kriminālprocesa ietvaros. Lai noskaidrotu pašu bērnu un jauniešu pieredzi, kas ir saskārušies ar administratīvo vai kriminālprocesa, pētījuma ietvaros tikai organizētas divas FGD ar bērniem un jauniešiem, kas ir bijuši administratīvo vai kriminālprocesa apsūdzēto statusā. Viena no grupām tika organizēta ieslodzījuma iestādē nepilngadīgajiem, otra ar bērniem un jauniešiem, ar kuriem BTAL likuma 58. panta ietvaros pašvaldībā tiek veikts likumpārkāpumu profilakses darbs.

Tiesības tikt informētiem

Bērniem tiesības tikt informētiem ir ļoti būtiskas, jo tas palīdz panākt bērnu efektīvu līdzdalību un mazināt bailes un satraukumu, nonākot saskarē ar tieslietu sistēmu.

Administratīvā procesa ietvaros normatīvie akti nenosaka nepieciešamību informēt bērnus. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā (LAPK)⁴² rakstīts, ka amatpersonu pienākums ir izskaidrot procesuālās tiesības un pienākumus procesa dalībniekiem, t.i., cietušajam un pārkāpuma veicējam vai viņu pārstāvjiem. Viņiem arī paziņo administratīvās tiesas lēmumus⁴³.

⁴⁰ BTAL, 20. panta otrā daļa.

⁴¹ BTAL, 13. panta trešā daļa.

⁴² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. 07.12.1984. Ziņotājs. 51, 20.12.1984.

⁴³ LAPK, 276.panta otrā daļa.

Lemjot par ārpusģimenes aprūpes formu, bāriņtiesas pienākums ir izskaidrot bērnam iespējamās ārpusģimenes aprūpes veidus un noskaidrot bērna viedokli par viņam piemērotāko aprūpes veidu⁴⁴. Tomēr, kā atklāja FGD ar bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē, bērni netiek pietiekami informēti par iespējamajiem ārpusģimenes aprūpes veidiem vai arī bērna viedoklis par viņam piemērotāko aprūpes veidu netiek ņemts vērā. Var pieņemt, ka bērns ne vienmēr izprot objektīvos apstākļus un iemeslus, kādēļ kāda no bērnam tuvajām personām nav piemērota viņa aprūpei, īpaši tādēļ šādai sarunai ar bērnu jāvelta pietiekami daudz laika, iespējams, iesaistot arī psihologu, sociālo darbinieku vai kādu no bērna uzticības personām, lai izskaidrotu bērnam situāciju un tās iespējamās risinājumus.

Arī attiecībā uz **civilprocesiem** normatīvajos aktos bērni netiek atsevišķi izdalīti. Civilprocesa likums (CpL)⁴⁵ nosaka, ka visiem civilprocesa dalībniekiem ir tiesības saņemt informāciju un iepazīties ar lietas materiāliem. Likums nosaka, ka bērnu civilprocesā pārstāv tā likumiskais pārstāvis, bet var būt arī izņēmuma gadījumi.

Līdzīgi arī KPL noteiktas jebkura cietušā, liecinieka vai noziedzīga nodarījuma veicēja tiesības **kriminālprocesu ietvaros**, tai skaitā tikt informētiem, bet neprecizējot, vai šādas tiesības ir arī nepilngadīgajiem. Atkarībā no tā, vai nepilngadīgais ir cietušais vai nozieguma veicējs, kā arī no izdarītā nozieguma veida, noteiktos gadījumos nepilngadīgajam tiek nodrošināta valsts bezmaksas juridiskā palīdzība, kuras ietvaros bērnam tiek sniegta informācija un skaidrojums par procesu un lēmumu būtību. KPL nosaka arī aizdomās turamo vai apsūdzēto tiesības saņemt mutvārdu vai rakstisku tulkojumu uz sev saprotamu valodu.

2016. gadā Latvijā tika izveidots "Palīdzības dienests noziegumu upuriem"⁴⁶, kas nodrošina bezmaksas informatīvo atbalstu noziegumos cietušajiem. Ir izveidots informatīvais bezmaksas tālrunis 116006, un zvanīt uz tālruni var ikviens – gan noziegumu upuri, gan viņu ģimenes locekļi vai draugi, kā arī nozieguma liecinieki. Tālruņa līnija darbojas katru dienu no plkst. 7.00 līdz 22.00, un šo pakalpojumu nodrošina biedrība "Skalbes", pildot valsts deleģēto uzdevumu. Neatkarīgi no cietušo vecuma tālruņa līnijas uzdevums ir sniegt emocionālo un psiholoģisko atbalstu noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, kā arī informēt par cietušo procesuālajām tiesībām, pakalpojumu saņemšanas iespējām, cietušo atbalsta dienestiem, kā arī par atbalsta un kompensācijas mehānismiem. Informācija ir pieejama arī interneta vietnēs www.skalbes.lv un www.cietusajiem.lv (šī mājas lapa nodrošina informāciju latviešu, krievu un angļu valodās par cietušo tiesībām un atbalstu).

Aizturētās, aizdomās turētās vai apsūdzētās personas ir tiesīgas saņemt mutvārdu vai rakstveida tulkojumu tai saprotamā valodā⁴⁷. Likumā nav noteiktas bērna tiesības saņemt papildu skaidrojumu par juridiskajiem terminiem, tādēļ var secināt, ka tas lielā mērā izriet no policijas darbinieka izpratnes un attieksmes katrā konkrētā gadījumā. Attiecībā uz bērnu tiesībām nepilngadīgo tiesvedības sistēmā ANO rekomendē, ka bērnam ir jāsaņem informācija par apsūdzībām valodā, ko viņš saprot, juridisko terminoloģiju jāiztulko saprotamā valodā. ANO savās rekomendācijās uzsver, ka skaidrojums (ja nepieciešams – mutisks) ir jāadresē bērnam, nevis viņa vecākiem vai aizbildņiem (vai citiem pārstāvjiem), jo ir būtiski, lai gan bērns, gan viņa vecāki saprot apsūdzību un tās iespējamās sekas⁴⁸.

Attiecībā uz nepilngadīgo nopratināšanu likumā ir noteiktas īpašas nepilngadīgā tiesības tikt informētam ar psihologa starpniecību par viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī par procesa gaitu⁴⁹.

Nepilngadīgo pēc ievietošanas izmeklēšanas cietumā administrācija viņam saprotamā valodā (ja nepieciešams, pieaicinot tulku) nekavējoties iepazīstina ar viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī informē par amatpersonām, pie kurām apcietinātais var vērsties ar sūdzībām un lūgumiem⁵⁰. Kārtība, kādā

⁴⁴ MK noteikumi nr. 1037 "Bāriņtiesas darbības noteikumi". 19.12.2006. Latvijas Vēstnesis. 207 (3575), 78. punkts

⁴⁵ Civilprocesa likums. 14.10.1998. Latvijas Vēstnesis. 326/330 (1387/1391), 03.11.1998.

⁴⁶ Palīdzības dienests izveidots, īstenojot Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gadā pieņemtās Direktīvas 2012/29/ES noteiktos minimālos atbalsta standartus cietušo aizsardzībai.

⁴⁷ KPL, 60.² panta pirmās daļas 7. punkts; 63. panta pirmās daļas 2. un 11. punkts.

⁴⁸ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs nr.10 "Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā". 09.02.2007.

Pieejams: <http://www.im.gov.lv/text/3289>.

⁴⁹ KPL, 153. panta ceturtdaļa.

⁵⁰ Apcietinājumā turēšanas kārtības likums. 22.06.2006. Latvijas Vēstnesis. 103 (3471), 04.07.2006., 12. pants.

veicama apcietinātā, t.sk. nepilngadīgā, informēšana par viņa tiesībām un pienākumiem un par sūdzību kārtību, ir noteikta vairākos MK noteikumos – kas attiecas uz apcietinātām personām⁵¹ un kas attiecas uz jau notiesātajām personām⁵². Abu minēto normatīvo aktu izpildi pārbauda, veicot regulāras apcietinātās personas vai notiesātās personas lietu materiālu pārbaudes, kā arī intervējot nepilngadīgos ieslodzītos.

Jauniešu (12 līdz 17 gadu veci, administratīvi sodīti vai par kuriem ir izveidotas nepilngadīgo likumpārkāpumu profilakses lietas likumpārkāpēju kontrolei) pieredze, ar ko viņi dalījās FGD laikā, liecina, ka aizturēšanas brīdī viņiem netika saprotamā veidā izskaidrots protokola saturs un no tā izrietošās sekas, lai gan kopumā diskusijas dalībniekiem bija skaidras visas norises saistībā ar administratīvo procesu. Jaunieši arī liecināja, ka aizturēšanas brīdī no aizturētāju puses (pašvaldības policisti, veikalu apsardzes darbinieki u.tml.) ir tikusi pielietota fiziska vardarbība, ko paši dalībnieki uzskatīja par normālu, pieņemamu praksi. Apsardze un policisti parasti sitot pa ribām, kājām, tur, kur neredz.

Kāda jēga teikt, neviens jau neticēs un nepalīdzēs. Es nekad nevienam nesūdzos, pats visu nokārtoju.

(Jaunietis, FGD dalībnieks)

Savukārt otras FGD dalībnieki (16-18 gadus veci, kas uzturas ieslodzījuma iestādē nepilngadīgajiem) atzina, ka nav izjutuši informācijas trūkumu. Atrodoties ieslodzījuma iestādē, ir pieejami likumi, sūdzību un iesniegumu formas, kā arī neskaidrību vai jautājumu gadījumā palīdz sociālais darbinieks. Pirmstiesas izmeklēšanā vai tiesā arī tikusi dota iespēja izteikties. Aizstāvības procesu dalībnieki vērtēja kā atbilstošu viņu interesēm.

Tiesības tikt uzklautam un uztvertam nopietni

EP pieņemtajās Pamatnostādnēs par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu⁵³ tiek uzsvērti divi būtiski punkti. Pirmkārt, bērni būtu jāuzklausa tad, kad ir atzīts, ka viņi pietiekami izprot attiecīgo lietu (44. punkts). Tas nozīmē arī to, ka veids, kādā bērns tiek uzklauts, ir jāpielāgo viņa izpratnes līmenim. Otrkārt, bērna uzklaušanai nedrīkstētu likt šķēršļus tikai viņa vecuma dēļ (47. punkts). Tas nozīmē, ka bērna viedokļa uzklaušanā nevajadzētu ņemt vērā nekādus vecuma ierobežojumus. Turklāt ikvienā tiesvedības procesā, kur iesaistīts bērns, jāveic individuāls brieduma līmeņa novērtējums, jo bērna viedoklim piešķirtā nozīme ir atkarīga no viņa brieduma pakāpes. Tāpat speciālistiem, kas veic bērnu uzklaušanu, jābūt speciāli apmācītiem, un jāpalielina specializētu un apmācītu darbinieku klātbūtne tiesas sēdē. Šajā nolūkā jānodrošina speciālistu apmācība par bērniem draudzīgām uzklaušanas metodēm. Iestādēm turklāt jānodrošina no vecākiem neatkarīga uzticības persona, kas atbalstītu bērnu visos tiesvedības posmos, – jo īpaši informēšanā un sagatavošanā tiesas sēdei.

Latvijā BTAL⁵⁴ nosaka līdzīgus principus kā EP rekomendācijās, proti, jebkurās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. Šajā pat likumā⁵⁵ noteikts, ka bērnam tiek dota iespēja tikt uzklautam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību.

Savukārt **administratīvo procesu ietvaros** likums (APL)⁵⁶ paredz kārtību, kā būtu nopratināms nepilngadīgs liecinieks: nopratināšanai jānotiek likumiskā pārstāvja, bērnu tiesību speciālista, psihologa vai pedagoga klātbūtnē, un šīs personas var uzdot lieciniekam jautājumus.

Lietās par aizgādības tiesībām, bērna dzīves vietas noteikšanu, aprūpes un saskarsmes kārtību gan BL, gan Cpl paredz, ka tiek noskaidrots bērna viedoklis, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā bērna

⁵¹ MK noteikumi Nr. 800 "Izmeklēšanas cietuma iekšējās kārtības noteikumi". 27.11.2007. Latvijas Vēstnesis. 193 (3769), 30.11.2007., 2.2.1.apakšpunkts.

⁵² MK noteikumi Nr. 423 "Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi". 30.05.2006. Latvijas Vēstnesis. 86 (3454), 02.06.2006., 11.punkts.

⁵³ EP Ministru komitejas Pamatnostādnes par bērniem piemērotu tieslietu sistēmu. 17.11.2010.

⁵⁴ BTAL, 13. panta trešā daļa.

⁵⁵ BTAL, 20. panta otrā daļa.

⁵⁶ Administratīvā procesa likums. 25.10.2001. Latvijas Vēstnesis. 164 (2551), 14.11.2001., 230. pants

vecumu un briedumu. Likums⁵⁷ uzliek par pienākumu bāriņtiesai pēc tiesas pieprasījuma sniegt ziņas par bērna viedokli, kā arī tiesa var precizēt bāriņtiesas sniegtās ziņas un pati noskaidrot bērna viedokli.

Kā var secināt, **civilprocesā** ļoti būtiska loma bērna viedokļa noskaidrošanā ir bāriņtiesai un tās izvērtējumam par bērna briedumu un spējām formulēt viedokli. Tādēļ ir ļoti būtiski, pirmkārt, lai bērns saņemtu nepieciešamo informāciju un atbalstu, kas palīdzētu viņam formulēt viedokli, un, otrkārt, lai mazinātu subjektivitāti, bērna briedums un spējas formulēt viedokli tiktu rūpīgi izvērtētas pēc vienotiem kritērijiem. Metodiskajos ieteikumos bāriņtiesām⁵⁸, kurus 2015. gadā izdevusi VBTAI, tiek apskatīti bērnu viedokļa noskaidrošanas aspekti, tomēr, tos izvērtējot, secināms, ka būtu nepieciešams izstrādāt vadlīnijas par pašu viedokļa noskaidrošanas procesu, kā arī praksē aprobētu viedokļa noskaidrošanas metožu materiālu bāriņtiesām, kas palīdzētu veidot vienotu izpratni un pieeju tik būtiska uzdevuma veikšanai.

Atsevišķi apskatot procedūras attiecībā uz nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem, no intervijas ar pašvaldības institūcijas pārstāvi var secināt, ka no brīža, kad nepilngadīgais tiek aizturēts uz robežas, līdz brīdim, kad viņš tiek nogādāts Patvēruma meklētāju centrā Muceniekos, nepilngadīgais tiek vairākas reizes nopratināts, tomēr informācija par pratināšanā iegūto informāciju netiek nodota atbildīgās bāriņtiesas rīcībā, izņemot gadījumus, kad tiek saņemts tiesas spriedums patvēruma meklētāja lietā, kura aprakstošajā daļā ir norādīta visa informācija. Tāpat secināms, ka praksē informācija par to, vai un kādus informatīvos materiālus, tai skaitā par savām tiesībām un tālāko procesu, nepilngadīgais jau saņēmis aizturēšanas laikā, rakstiskā formātā netiek nodota tālāk nākamajai institūcijai, kas uzņemas atbildību par nepilngadīgo.

Kriminālprocesa ietvaros nepilngadīgā cietušā vai liecinieka tiesības uz īpašu aizsardzību un attiecīgu pieeju ir noteiktas KPL⁵⁹, tajā ir arī precizēta īpaša, saudzējoša nepilngadīgo cietušo un liecinieku nopratināšanas kārtība⁶⁰. Likums paredz, ka nepilngadīgo pratina darbinieks, kuram ir speciālas zināšanas par saskarsmi ar nepilngadīgo, atsevišķos gadījumos nepilngadīgo pratina pedagoga vai psihologa klātbūtnē. Pratināšanas norises gaitu fiksē skaņu un attēlu ierakstā, ja tas ir nepilngadīgā interesēs un ja tas ir vajadzīgs kriminālprocesa mērķa sasniegšanai. Likumā ir arī noteikta kārtība, kā notiek nepilngadīgās personas pratināšana ar psihologa starpniecību. Psihologam ir tiesības izvērtēt, vai pratināšana bērnam, kas jaunāks par 14 gadiem, nenodarīs papildus kaitējumu (piemēram, ja bērns ir materiāli vai citādi atkarīgs no cilvēka, kas ir pret viņu izturējies varmācīgi, noziegumos, kas saistīti ar cilvēktirdzniecību vai dzimumneaizskaramību). Tādos gadījumos pratināt bērnu var ar tehnisku līdzekļu vai psihologa starpniecību. Ja izmeklētājs vai prokurors tam nepiekrīt, tieša pratināšana izdarāma tikai ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, bet tiesā — ar tiesas lēmumu.

Šāda kārtība attiecināma arī uz aizdomās turēto pratināšanu, nosakot psihologa dalību pratināšanā un bērna psihei un izpratnei piemērotu pratināšanas formu un procesu.

Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā⁶¹, nosaka, ka bērniem ir tiesības klātienē ierasties un piedalīties pret viņiem ierosinātas lietas izskatīšanā (16.(1) pants). Šīs tiesības ir daļa no tiesībām uz taisnīgu tiesu, ko nosaka Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (ECK)⁶² 6. pants. ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējie komentāri Nr. 10⁶³ un Nr. 12⁶⁴ detalizētāk izskaidro tiesību tikt uzklaštam

⁵⁷ CpL, 244.¹⁰ panta ceturtais daļas 2. punkts.

⁵⁸ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. 2015. Bērnu tiesību aizsardzības aspekti bāriņtiesas darbā. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/barintiesas/metodiskie_ieteikumi/?doc=4063.

⁵⁹ KPL, 96.¹ 1. pants.

⁶⁰ KPL, 152. un 153. pants.

⁶¹ Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva (ES) nr. 2016/800 par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie kriminālprocesā. 11.05.2016. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. L132/1, 21.05.2016.

⁶² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 04.11.1950. Latvijas Vēstnesis. 143/144 (858/859), 13.06.1997.

⁶³ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs nr.10 "Bērnu tiesības nepilngadīgo tiesvedības sistēmā". 09.02.2007. Pieejams: <http://www.im.gov.lv/text/3289>

⁶⁴ ANO Bērnu tiesību komitejas vispārējais komentārs nr.12 "Bērna tiesības tikt uzklaštam". 20.07.2009. Pieejams: <http://www.im.gov.lv/text/3289>

nozīmi juvenālajā justīcijā. Vispārējā komentārā Nr. 10 ir teikts, ka „tiesības tikt uzklautam ir taisnīgas tiesas pamatprincips” (44. punkts). Bērnām ir jābūt tiesībām tikt uzklautam tieši un ne tikai ar pārstāvja starpniecību. Turklāt tiesības tikt uzklautam jāievēro ikvienā juvenālās justīcijas procesa stadijā. Būtiski, ka tiek vienlaicīgi atzītas nepilngadīgā tiesības pirmstiesas stadijās klusēt un tiesības tikt uzklautam (44. punkts).

Kā bērna saudzīgas nopratināšanas labā prakse ir nodibinājuma „Centrs Dardedze” Latvijā ieviestais un šobrīd pilotētais „Bērna mājas” modelis. Saudzīgās nopratināšanas pieeja tiek pielietota dzimumnoziegumos cietušo bērnu nopratināšanā un iekļauj dažādu institūciju pārstāvjus, kuru dalība ir būtiska dzimumnoziegumu, kuros cietuši bērni, izmeklēšanā. Šī pieeja paredz savlaicīgu un profesionālu bērna nopratināšanu drošā un draudzīgā vidē, operatīvi iesaistot darbiniekus, kuri ir specializējušies seksuālu noziegumu izmeklēšanā. Ar bērnu sarunājas īpaši apmācīts psihologs, nopratināšanas process tiek filmēts, un visi nepieciešamie speciālisti – izmeklētājs, prokurors, mediķis, advokāts – vēro nopratināšanas translāciju atsevišķā telpā. Nopratināšana tiek veikta pēc speciāla NICHD protokola, kas apraksta bērna pratināšanas procesu un pieeju⁶⁵.

Brīva piekļuve advokātam

Kārtību, kādā tiek piešķirts valsts apmaksāts pārstāvis un juridiskā palīdzība, nosaka Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums (VNJPL)⁶⁶. Saskaņā ar likumu⁶⁷ tiesības uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību ir personām, kuras atbilst noteiktiem finansiāliem kritērijiem (maznodrošinātas, trūcīgas vai valsts/pašvaldību apgādībā esošas personas). Šādi kritēriji uzliek papildus šķēršļus valsts juridiskās palīdzības saņemšanai un ir diskriminējoši pēc savas būtības.

Šo procesu administrē Juridiskās palīdzības administrācija (JPA). JPA nodrošina valsts juridisko palīdzību civilīetās, administratīvajās lietās, pārsūdzības procedūrās patvēruma piešķiršanas procesa ietvaros, lēmuma par apstrīdēto izbraukšanas rīkojumu vai lēmuma par apstrīdēto lēmumu par piespiedu izraidīšanu pārsūdzēšanas ietvaros un bāriņtiesas lēmuma par bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzību pārsūdzēšanas ietvaros, arī sarežģītās administratīvajās lietās un kriminālprocesā KPL un APL noteiktajos gadījumos un kārtībā.

Jāatzīmē, ka saskaņā ar ES direktīvu par tiesībām uz advokāta palīdzību⁶⁸, bērnam, kas tiek aizturēts un nogādāts policijas iecirknī, ir jānodrošina palīdzība, kā arī valsts pienākums ir ar likumu nostiprināt bērnu tiesības saņemt juridisku konsultāciju nopratināšanā, ko veic policija. Tāpat direktīvas 25.3. pants nosaka, ka tiesības uz advokāta palīdzību ietver aizdomās turētā tiesības privāti tikties un sazināties ar advokātu, tostarp pirms policijas veiktās pirmās nopratināšanas; advokāta klātbūtni un efektīvu līdzdalību nopratināšanas laikā un advokāta klātbūtni izmeklēšanas un pierādījumu vākšanas laikā.

Kriminālprocesa ietvaros nepilngadīga cietušā vai apsūdzētā tiesības uz aizstāvību vai pārstāvību noteiktas KPL. Kopumā var secināt, ka visos gadījumos⁶⁹, kad apsūdzētais ir nepilngadīgs, aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā ir obligāta, un apsūdzētajam tiek nodrošināta valsts apmaksāta juridiskā aizstāvja dalība.

Valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība cietušajam tiek piešķirta gadījumos, ja noziedzīgais nodarījums saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. Gadījumā, ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības

⁶⁵ Centrs Dardedze. 2013. Soli pa solim: kriminālprocesā iesaistīta bērna nopratināšana. Pieejams:

http://www.bernskacietusais.lv/lv/publikacijas/berns_ka_cietusais_vai_liecinieks/buklets-soli-pa-solim-kriminalprocesa-iesaistita-berna-nopratinasana-1061/

⁶⁶ Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likums. 17.03.2005. Latvijas Vēstnesis. 52 (3210), 01.04.2005.

⁶⁷ VNJPL, 3. panta otrā daļa.

⁶⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešām personām un konsulārajām iestādēm. 22.10.2013. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. L 294/1, 06.11.2013.

⁶⁹ KPL, 83. panta pirmās daļas 1. punkts.

sniegšanu iepriekšminētajos gadījumos, procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu.

Gadījumos, kad nepilngadīgajam, kurš veicis pārkāpumu, par kuru likumā paredzēta kriminālatbildība vai administratīva atbildība, tiek piemēroti audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļi un, ja bērnam advokātu nav izraudzījis viņa likumiskais pārstāvis, advokāta piedalīšanos lietas izskatīšanā nodrošina tiesa.⁷⁰

Nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem JPA saskaņā ar PL un VNJPPL nodrošina juridiskās palīdzības sniegšanu gadījumos, kad patvēruma meklētājs vēlas pārsūdzēt Valsts robežsardzes (VRS) pieņemtu lēmumu vai Administratīvajā rajona tiesā Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) pieņemtu lēmumu.

FGD rezultāti liecina, ka jauniešu (vecumā no 16 līdz 18), kas uzturas ieslodzījuma iestādē, sadarbības pieredze ar advokātiem ir dažāda. Jaunieši, kuru aizstāvību veica valsts piešķirtie advokāti, izteicās, ka viņi savu darbu ir veikuši formāli un nekvalitatīvi. Savukārt tie, kam ir pieredze sadarboties ar privāti apmaksātiem advokātiem, par viņu darbu izteicās atzinīgāk. Bet visi diskusijas dalībnieki atzina, ka advokāti uzklusa ļoti uzmanīgi, tomēr ne vienmēr izstāsta visus iespējamus scenārijus aizstāvības procesā.

Secinājumi un ieteikumi

Bērnu tiesības uz līdzdalību tieslietu sistēmā visprecīzāk ir noteiktas kriminālprocesa ietvaros, definējot gan bērna kā cietušā, gan aizdomās turētā vai apsūdzētā tiesības dažādos kriminālprocesa posmos. Attiecībā uz nepilngadīgo cietušo KPL nosaka, ka visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli.

Tomēr, Valsts policija (VP) kā trūkumus kriminālprocesa ietvaros atzīmēja, ka praksē psihologiem trūkst vajadzīgās pieredzes un zināšanu par nopratināšanu, tāpēc būtu nepieciešams veikt grozījumus KPL, skaidri nosakot, ka personai, kura veic bērnu nopratināšanu, ir nepieciešama juridiskā psihologa kvalifikācija, t.i., viņam ir zināšanas un prasmes bērnu nopratināšanā. Tāpat praksē bērni bieži netiek informēti pirms pratināšanas par pratināšanas procesu un iesaistītajiem. Nav arī normatīvā regulējuma, kas noteiktu, kurš ir atbildīgs par bērna sagatavošanu pirms pratināšanas un informēšanu par pratināšanas procesu. Pastāv pārāk brīvā interpretācija par to, kuriem bērniem piemērojama saudzējoša nopratināšana. Šis lēmums ir atstāts psihologa ziņā un VP atbild par pašu pratināšanas procesu.

Pozitīvi vērtējami uzlabojumi nepilngadīgo cietušo viedokļa uzklaušanās (saudzējošā cietušā nopratināšana dzimumnoziegumu gadījumos) praksē, kas šobrīd tiek īstenota „Bērna māja” pilotprojekta ietvaros. Šādas prakses pielietošana būtu veicināma attiecībā uz visiem noziedzīgu nodarījumu veidiem, kad cietušais vai liecinieks ir bērns.

Šobrīd valsts juridiskā palīdzība, kad tiesas procesā kā cietušais vai nodarītājs iesaistīts nepilngadīgais, tiek piešķirta atkarībā no nodarījuma veida un personas materiālā stāvokļa. ES direktīva nosaka, ka valsts juridisko palīdzību jānodrošina visiem nepilngadīgajiem, kas ir cietušā, liecinieka vai aizturētā statusā, tātad neatkarīgi no materiālā stāvokļa vai citiem kritērijiem.

Administratīvais process, tāpat kā civilprocess paredz bērna pārstāvību ar likumiskā pārstāvja starpniecību, tādēļ netiek garantētas īpašas tiesības un mehānismi bērna informēšanai, viedokļa uzklaušanās vai aizstāvības nodrošināšanai. Lai gan CpL, gan BL paredz bērna viedokļa noskaidrošanu, tomēr bērni, kā arī nozares eksperti norādīja uz būtiskām nepilnībām, noskaidrojot un ņemot vērā bērna viedokli, jo īpaši lietās par bērna aizgādību vai aprūpi.

Kā problemātiska tika atzīmēta sevišķā aizbildņa iecelšanas prakse. Saskaņā ar CL 267. pantu sevišķo aizbildni ieceļ bāriņtiesa vai tiesa gadījumos, kad starp bērnu un aizbildni izceļas prāva, kā arī, kad ir aizbildņa un aizbilstamā interešu konflikts. Ja likumiskais bērna pārstāvis nepārstāv bērna intereses, savukārt bāriņtiesa nedrīkst pārstāvēt bērnu, ja pastāv interešu konflikts, nav skaidrs, ko uzaicināt par šādu sevišķo aizbildni. Teorētiski par bērna sevišķo aizbildni varētu noteikt pārstāvi no JPA, bet tam būtu

⁷⁰ Par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis. 168 (2743), 19.11.2002., 23. pants pirmā daļa.

nepieciešams valsts finansējums. Šādi gadījumi visbiežāk ir sastopami lietās par aizgādības tiesību pārtraukšanu.

Bērni, kas bija izdarījuši likumpārkāpumu, kopumā izteicās pozitīvi par saskari ar tieslietu sistēmu, sakot, ka informācija visa procesa laikā bijusi saprotama un pietiekama, kā arī pozitīvi atsaucās par sadarbību ar advokātu. Tomēr jānorāda, ka bērniem trūkst atskaites punkta, lai objektīvi novērtētu, vai visa procesa norise un tās dalībnieku attieksme patiešām ir bijusi bērniem draudzīga. Ņemot vērā bērnu izteikumus par to, ka viņu līdzšinējā pieredzē vardarbība no pieaugušo puses, tai skaitā policistiem vai apsargiem aizturēšanas brīdī, ir „normālā prakse”, var secināt, ka bērni nemaz nesagaida draudzīgu, atbalstošu attieksmi no pieaugušajiem. Bērni paši apzinās, ka sabiedrība viņus uzskata par „noziedzniekiem” un pieņem, ka šādu attieksmi ir pelnījuši.

IETEIKUMI:

- VRS ieskatā, lemjot jautājumu par nepilngadīgās personas pārstāvja piedalīšanos kriminālprocesā, tiesību norma nedod nepilngadīgajam iespēju izvēlēties pārstāvi, bet nosaka izmeklētāja pienākumu pārstāvja uzaicināšanas procesā obligāti ievērot secību, kādā attiecīgās personas minētas KPL 89. pantā. VRS ieskatā var rasties situācija, kad nepilngadīgais nevēlas radnieku piedalīšanos procesā (piemēram, nesaskaņas ģimenē), bet vēlas uzaicināt bērnu tiesību aizsardzības institūcijas pārstāvi. Kriminālprocesā būtu jāparedz, ka procesa virzītājam, izlemjot jautājumu par pārstāvi, primāri svarīgi ir vadīties pēc nepilngadīgās personas interesēm un ņemt vērā viņa argumentētu viedokli, nevis pēc likumā noteiktās pārstāvju secības.
- KPL būtu nepieciešams veikt grozījumus, skaidri nosakot, ka personai, kura veic bērnu nopratināšanu, ir nepieciešama juridiskā psihologa kvalifikācija, t.i., viņam ir zināšanas un prasmes bērnu nopratināšanā.
- KPL pastāv pārāk brīvā interpretācija par to, kuriem bērniem piemērojama saudzējoša nopratināšana, atstājot lēmumu psihologa ziņā. KPL būtu jāprecizē, kuriem bērniem ir piemērojama saudzējoša nopratināšana.
- Būtu jāparedz valsts finansējums sevišķā aizbildņa nodrošināšanai no JPA gadījumos, kad bērnu nevar pārstāvēt bāriņtiesa un pastāv aizbildņa un aizbilstamā interešu konflikts.
- Jāizstrādā metodiskais materiāls bāriņtiesām par bērna viedokļa noskaidrošanas metodēm un principiem, kas palīdzētu īstenot bērnu viedokļa noskaidrošanu saskaņā ar vienotu pieeju un praksē aprobētām metodēm un maksimāli nodrošinātu visu bērnu tiesības izteikt viedokli aizgādības un aprūpes lietās neatkarīgi no bērna vecuma, brieduma un spējām.

5. INDIKATORS: Pastāv bērniem draudzīgas sūdzību iesniegšanas procedūras.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 1

0 = Nevienā no minētajām jomām nepastāv sūdzību vai atsauksmju mehānismi.

1 = Divās minētajās jomās pastāv bērniem draudzīgas sūdzību procedūras.

2 = Četrās minētajās jomās pastāv bērniem draudzīgas sūdzību procedūras.

3 = Visās minētajās jomās pastāv bērniem draudzīgas un viegli pieejamas sūdzību procedūras. Bērniem tiek nodrošināta informācija par to tiesībām sūdzēties un saņemt palīdzību, kā arī atbalsts sūdzības izskatīšanā atbilstoši bērna vecumam un rīcībspējai.

Šis indikators apskata normatīvus un praksi, vai un kā tiek nodrošinātas specifiskas, bērniem draudzīgas sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas procedūras bērna dzīvei un attīstībai būtiskās jomās – izglītībā, sociālajā aprūpē un aizsardzībā, veselības aprūpē un tieslietu sistēmā. Tāpat analizēts sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas process būtiskākajās bērnu tiesību aizsardzības iestādēs, vērtējot, vai tas ir bērniem draudzīgs un pieejams; vai bērni saņem informāciju un palīdzību, kas ļauj tiem iesniegt un īstenot sūdzību; vai pastāv vispāratzīti un efektīvi apsekošanas, nodošanas un atbildes mehānismi un ir iespējams demonstrēt, kādas pārmaiņas ir īstenotas, atbildot uz pamatotām sūdzībām; vai atbildes uz šādām sūdzībām tiek dotas tieši bērniem pamatotā laika periodā un tās ir piemērotas šo bērnu vecumam un izpratnes līmenim; vai sniegtā informācija ir dažādos formātos (bukleti, mājas lapas u.tml.) un tiek izplatīta dažādās vietās, kur tā pieejama bērniem; kā arī, vai tā ir piemērota dažādu vecumu bērniem un bērniem ar īpašām vajadzībām.

Normatīvais regulējums

Vispārējie nosacījumi un kārtība, kādā privātpersona var iesniegt iesniegumus un sūdzības, aprakstīta Iesniegumu likumā (IeL)⁷¹. Papildus tam BTAL noteikts, ka iesniegumi un sūdzības, kas saistītas ar bērna tiesību aizsardzību, izskatāmas nekavējoties.

Normatīvs par bērniem draudzīga sūdzību mehānisma izveidi tika pieņemts 2017. gadā, papildinot BTAL: "Bērnam pašam un citām personām ir tiesības vērsties pēc palīdzības bērna tiesību aizsardzības institūcijās un citās valsts un pašvaldību institūcijās, un šīs institūcijas ikvienā gadījumā veic likumā paredzētās darbības pārkāpuma, ja tāds tiek konstatēts, novēršanai, kā arī atbalsta un palīdzības sniegšanai bērnam. Bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu tādu iestāžu vadītājiem, kurās uzturas bērni, ir pienākums noteikt bērnu sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību un padarīt to bērniem zināmu un pieejamu".⁷²

Intervijās ar izglītības, sociālās un veselības aprūpes iestādēm tika konstatēts, ka katra iestāde individuāli izstrādā savu iekšējo sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas kārtību. Ne ministrijas vai citas atbildīgās iestādes nav izveidojušas metodisko materiālu, kas palīdzētu iestādēm, kurās uzturas bērni, iespējami īsā laikā izveidot sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas mehānismu bērniem draudzīgā veidā un valodā un iepazīstināt ar to attiecīgās iestādes darbiniekus, bērnus un viņu vecākus vai aizbildņus.

Bērnu tiesību aizsardzības institūcijās

Tā kā Latvijā bērnu tiesību aizsardzības uzraudzību un kontroli realizē Tiesībsargs un VBTAI, tika veikta abu institūciju ikgadējo ziņojumu izpēte, lai noskaidrotu, cik daudz bērnu paši vērsas ar sūdzībām un iesniegumiem pie abām minētajām iestādēm, kā arī tika intervēti abu institūciju pārstāvji. Tika analizēta arī citu svarīgu institūciju prakse bērnu sūdzību uzklaušīšanā.

⁷¹ Iesnieguma likums. 27.09.2007. Latvijas Vēstnesis. 164 (3740), 11.10.2007.

⁷² BTAL, 70. panta otrā daļa.

Kā liecina Tiesībsarga ziņojums par 2016. gadu⁷³, **Tiesībsarga birojā** kopumā saņemti 1022 iesniegumi par bērna tiesību jautājumiem, no tiem tikai pieci no bērniem. 2017. gadā līdz septembrim rakstisku sūdzību par tiesību pārkāpumu bija iesniedzis tikai viens bērns. Savukārt 2015. gadā kopējais saņemto iesniegumu skaits bija 890, no tiem 10 iesniegumi no bērniem. Kā informēja Tiesībsarga pārstāvji, pārsvarā rakstiskie iesniegumi tika saņemti no apcietinājumā esošajiem jauniešiem, kā arī ir saņemta sūdzība no bērna, kurš vērsās pie Tiesībsarga sakarā ar savai audžuģimenei atņemto audžuģimenes statusu.

Informācija par to, kā bērni var iesniegt savu sūdzību Tiesībsargam, ir atrodama mājas lapā www.tiesibsargs.lv. Informācija mājas lapā ir pieejama arī krievu un angļu valodā. Sūdzību Tiesībsargam var iesniegt dažādos veidos – elektroniski, sūtīt e-pastu, vēstules formā. Tiesībsargu var informēt par kādu pārkāpumu arī mutiski, zvanot uz tālruni un saņemt konsultāciju, tomēr tas nevar tikt izskatīts kā iesniegums. Sūdzības var iesniegt arī anonīmi.

Tiesībsarga mājas lapā šobrīd nav īpaša informatīva sadaļa bērniem, kurā būtu informācija bērniem draudzīgā valodā par bērnu tiesībām.

Atbilstoši nolikumā noteiktajai kompetencei un funkcijām, **Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā** var griezties jebkura fiziska vai juridiska persona, t.sk. bērns, ar sūdzību vai iesniegumu par bērnu tiesību aizsardzības likumā noteikto tiesību pārkāpumiem. Ir iespējams nosūtīt inspekcijai ziņu vai jautājumu arī no mājas lapas elektroniskā formātā.

Gadījumos, kad iesniegums vai sūdzība saistīta ar fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu, inspekcija veic tālāku iesnieguma izskatīšanu tikai gadījumos, ja vardarbība notikusi valsts vai pašvaldību institūcijā. Ja vardarbību veikusi fiziska, nevalstiska vai cita juridiskā statusa persona, šādus iesniegumus inspekcija pārsūta policijai vai citām atbildīgajām institūcijām.

2016. gadā inspekcijas **Bērnu un pusaudžu uzticības tālrunī 116111** kopā saņemti 30 057 zvani, bet nav zināms, cik zvani saņemti no bērniem, jo inspekcija neveic saņemto zvanu statistikas uzskaiti pēc zvanītāja vecuma.

Kā liecina 2016. gada darbības pārskatā sniegtā informācija⁷⁴ par saņemtajām sūdzībām, 2016. gadā saņemti un izskatīti 669 iesniegumi par iespējamiem bērnu tiesību pārkāpumiem. Izvērtējot saņemtās sūdzības, tika veiktas 223 bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes, kā rezultātā tika konstatēti 68 bērnu tiesību pārkāpumu gadījumi iestādēs, kurās uzturas bērni (izglītības iestādes, aprūpes iestādes). 2017. gada pirmajā pusgadā bērnu tiesību pārkāpumi tika konstatēti 40 gadījumos.

Savukārt par bērnu tiesību pārkāpumiem ģimenēs 2016. gadā 152 gadījumos un 2017. gada pirmajā pusgadā – 68 gadījumos – tika nodota informācija sociālajam dienestam, bāriņtiesai un/vai policijai.

Inspekcija 2016. gadā veikusi 52 bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes pirmsskolas izglītības iestādēs un 151 bērnu tiesību ievērošanas pārbaudes skolās (gan vispārizglītojošās, gan internātskolās un speciālajās internātskolās).

Izvērtējot kopumā inspekcijas mājas lapas saturu un tajā pieejamo informāciju un informatīvos materiālus bērniem par bērnu tiesībām, ir atrodams buklets „Tavas tiesības. Tavi pienākumi”. Mājas lapā ir pieejami daudz informatīvu materiālu bērniem – gan audio, video un bukletu, plakātu formātā, pārsvarā par drošības tēmu.

Bērni var iesniegt iesniegumus un sūdzības, zvanot uz **Valsts policijas** bezmaksas diennakts palīdzības tālruni – 110 vai arī iesniegt tās klātienē. Tāpat VP pieņem iesniegumus un sūdzības elektroniskā formā, tomēr šāda iespēja pieejama tikai portāla “Latvija” reģistrētiem lietotājiem vai personām ar e-parakstu, tāpēc bērni šo iespēju izmantot nevar.

⁷³ LR Tiesībsargs. 2017. Latvijas Republikas tiesībsarga 2016. gada ziņojums. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-2016-gada-zinojums>.

⁷⁴ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija. 2017. Labklājības ministrijas Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2016. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/zinas_par_iestadi/parskati_un_atskaites/?doc=4784.

Sūdzību vai atsauksmes par **Valsts robežsardzes dienestu** var iesniegt, izmantojot Uzticības tālruni 80001060, kurš ir bez maksas pieejams 24 stundas diennaktī. Informācija par Uzticības tālruni ir pieejama Valsts robežkontroles mājaslapā, tomēr mājas lapā trūkst informācijas par to, kādos gadījumos var zvanīt uz uzticības tālruni. Minētajā mājaslapā ir izveidota sadaļa “Ziņo par iespējamu koruptīvo gadījumu”, kur ikviena persona, arī bērns elektroniskā formā un anonīmi var paziņot par tiesību pārkāpumu, kas saistīts ar valsts robežkontroli.

Vaicājot bērniem FGD, vai viņi zina kādas bērnu tiesību aizsardzības institūcijas kopumā ir Latvijā un kur un kādā veidā bērni var vērsties pēc palīdzības vai ar sūdzību, pārsvarā bērni bija labi informēti par to, ka bērnu tiesību pārkāpumu gadījumos var zvanīt uz tālruni 116111. Vairāki no aptaujātajiem bērniem bija šo atbalsta tālruni izmantojuši, lai uzdotu jautājumu par kādu problēmu, kas skārusi pašu vai kādu no paziņām, daži arī zvanījuši, lai pamuļkotos.

Daudzi bērni nosauca arī policiju, bāriņtiesas, sociālo dienestu (bērni, kuriem ir bijusi saskare ar šiem dienestiem), pašvaldību. Bērni skolās veiktajās FGD bieži minēja arī savus vecākus vai skolotājus kā personas, pie kurām grieztos pēc palīdzības. Uzkrītoši atšķīrās to bērnu atbildes, kas bija veikuši kādu likumpārkāpumu vai atradās internātskolā. Viņi uzsvēra, ka paši risinātu visas problēmas, jo nav jēgas pieaugušos iesaistīt. Bērnu attieksme liecināja, ka viņi pārsvarā neuzticas pieaugušajiem un neredz tos kā savas atbalsta personas.

Vispārējās izglītības jomā

Izglītības jomā bērni var griezties ar sūdzību tieši pie savas skolas vadības atbilstoši skolas iekšējās kārtības noteikumiem vai sūtot iesniegumu, arī anonīmi, Izglītības kvalitātes valsts dienestam (IKVD). IKVD ir izveidots speciāls uzticības tālrunis, kā arī no mājas lapas ir iespējams nosūtīt elektronisku sūdzību. Tomēr jāatzīmē, ka informāciju par uzticības tālruni vai sūdzību iesniegšanu būtu vēlams izvietot redzamākā vietā, kā arī izveidot atsevišķu informatīvu sadaļu skolēniem par līdzdalības tiesībām izglītības iestādēs un par bērnu tiesību aizsardzību.

Kā liecina IKVD publiskais pārskats⁷⁵, 2014. gadā IKVD saņēmis 710 iesniegumus ar sūdzībām, t.sk. 71 – no izglītojamiem.

Kā konstatēts Tiesībsarga ziņojumā⁷⁶, izskatot sūdzības par izglītības iestāžu pieņemtajiem lēmumiem vai faktisko rīcību, Tiesībsargs konstatēja gadījumus, kad izglītības iestāžu interneta mājaslapās nav publicēti iekšējie normatīvie akti, kuros ir noteikta kārtība, kādā var apstrīdēt izglītības iestādes pieņemtos lēmumus vai faktisko rīcību. Izglītības iestādei ir pienākums šādu nolikumu publicēt skolas tīmekļa mājaslapā, lai privātpersonai būtu iespējams iegūt informāciju par savu tiesību aizsardzības mehānismu. Tiesībsarga ieteikumus konkrētās izglītības iestādes ņēma vērā.

Lai apstrīdēšanas kārtību padarītu skolēniem un viņu vecākiem zināmu, tiesībsargs iesaka iekšējās kārtības noteikumos iekļaut atsauci uz nolikumu.

Attiecībā uz šo indikatoru tikai aptaujāti bērni visās FGD, uzdodot jautājumus par skolu, tostarp, vai bērni ir informēti par skolas iekšējām kārtības noteikumiem, vai tajos ir noteikta kārtība, kam var iesniegt sūdzības par problēmām skolā.

FGD skolās, t.sk. divās internātskolās, visi bērni zināja, ka tādi ir un bija arī iepazīstināti ar tiem, bet nevienā no grupām nebija pieredzes, ka iekšējās kārtības noteikumi tiktu pārrunāti vai diskutēti un skolēni varētu iebilst vai sniegt savus priekšlikumus.

Bērni pārsvarā zina, kur skolā vērsties ar sūdzību, bet tas izriet nevis no konkrēta skolas definēta mehānisma, bet gan bērnu pašu subjektīvas izvēles, minot pedagogus, kam uzticas. Pārsvarā kā uzticības personas tika minēti klases audzinātāji, skolas sociālais pedagogs, dažās skolās arī citi skolas darbinieki.

⁷⁵ Izglītības kvalitātes valsts dienests. 2015. Izglītības kvalitātes valsts dienesta 2014. gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://ikvd.gov.lv/publikacijas/gada-publskie-parskati/>.

⁷⁶ LR Tiesībsargs. 2017. Latvijas Republikas tiesībsarga 2016. gada ziņojums. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/tiesibsarga-2016-gada-zinojums>.

Jautāti par veidiem, kā var iesniegt sūdzību skolā, bērni teica, ka ir iespējams gan e-pastā, gan mutiskā un rakstiskā formā.

Tomēr lielākā daļa bērnu uzskata, ka nav vērts sūdzēties, jo tas neko nemainīs. Bērni minēja situācijas, kad bija sūdzējušies, visbiežāk par ēdināšanas kvalitāti skolā, kā arī par skolotājiem, bet nekas nemainījās.

Bērņus interesēja, kur var sūdzēties par skolu ārpus skolas, ja vēlas risināt problēmas ar pārāk lielu mājas darbu slogu vai citām situācijām skolā, ko pēc skolēnu domām nevar risināt ar skolas pedagogiem vai vadību. Nevieni no bērniem nekad nebija dzirdējis par IKVD, kur var griezties ar sūdzībām par izglītības jautājumiem. Tomēr bērņos jūtamas bailes, jo pēc tam šāda rīcība var negatīvi ietekmēt dzīvi skolā.

Kā parādīja FGD saņemtās bērnu atbildes, tikai vienā vai divās skolās bērni paši piedalījušies skolēnu iesniegumu rakstīšanā skolas vadībai, bet abos gadījumos atbilde tika saņemta mutiski un situāciju neuzlaboja. Nevieni no aptaujātajiem bērniem nebija iesniedzis sūdzību par savu skolu kādā citā iestādē, lai gan daudzi bērni, spriežot pēc diskusijām, bija saskārušies ar netaisnīgu attieksmi no kāda pedagoga puses vai arī viņus kopumā neapmierināja situācija skolā, piemēram, ēdināšanas kvalitāte vai citi jautājumi.

Sociālo pakalpojumu jomā

Līdzīgi kā citās iestādēs, arī iestādēs, kas nodrošina sociālos pakalpojumus bērniem, jāizstrādā bērņiem draudzīga sūdzību un iesniegumu izskatīšanas kārtība. Tādējādi bērni vispirms var griezties ar sūdzību pie pakalpojuma sniedzēja, kam atbilstoši izstrādātajai iekšējai kārtībai jāizskata iesniegtā sūdzība. Tāpat bērns, kura tiesības tikušas pārkāptas, var griezties ar sūdzību pie VBTAI vai Tiesībsarga atbilstoši iepriekš aprakstītajam procesam un pieejamajām iespējām.

Bērni, kas atradās ārpusģimenes aprūpes institūcijā, stāstīja, ka bieži sūdzas sociālajam darbiniekam, bet sūdzības netiek ņemtas vērā. Sūdzības pārsvarā ir par citiem bērņiem. Bērni vēlējās iemācīties rakstīt sūdzības (šo vēlmi skaidri noraidīja audzinātāji pēc FGD – jau šobrīd bērni iestādē uzliek lieku slogu personālam, liekot tiem risināt bērnu personīgo attiecību problēmas, viņuprāt, lai piesaistītu uzmanību). Bērni nebija informēti par to, ka pastāv iespēja iesniegt sūdzību ārpus iestādes.

Daudziem bērņiem bija negatīva pieredze ar bāriņtiesas darbiniekiem, dažiem arī ar pašvaldības sociālajiem darbiniekiem, jo, pēc bērnu teiktā, viņi nerunā bērņiem saprotamā veidā, līdz galam neizstāsta, kā arī dažreiz rupji runā ar bērņiem. Arī pašvaldības policija tika pieminēta negatīvi. Bērņiem nav skaidra priekšstats par bāriņtiesu funkciju un lomu viņu dzīvē. Dalībnieki atzina, ka priecātos, ja biežāk kāds viņiem jautātu viņu viedokli – priekšlikumus, ko un kā uzlabot, bet tas netiek darīts.

Veselības aprūpes jomā

Kopš 2017. gada ārstniecības iestādēm tiek uzlikts par pienākumu ieviest un uzturēt pacientu sūdzību un ierosinājumu analīzes sistēmu, lai nodrošinātu kvalitatīvus un pacientiem drošus ārstniecības pakalpojumus⁷⁷. Šie noteikumi paredz, ka ārstniecības iestādēm ir regulāri jāveic pacientu aptaujas par sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem. Tomēr, kā informēja VM pārstāvji, viņu rīcībā nav informācijas par bērnu kā pacientu aptaujāšanu par veselības aprūpes pakalpojumu kvalitāti.

Sūdzības par veselības aprūpes pakalpojumiem apkopo un izskata Veselības inspekcija (VI), atbilstoši noteikumiem⁷⁸. VI mājas lapā ir norādīti kontakti sūdzības iesniegšanai, kā arī uzskaitīti sūdzībai pievienojamie dokumenti; tiek prasīts elektroniskais paraksts vai jābūt reģistrētam portāla www.latvija.lv lietotājam. Apskatot VI mājas lapu un tajā sniegto informāciju, jāsecina, ka tā nav bērņiem draudzīga, ir grūti orientēties saturā un nav atrodams pacienta tiesību apraksts.

⁷⁷ MK noteikumi Nr. 60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām". 20.01.2009. Latvijas Vēstnesis. 23 (4009), 11.02.2009.

⁷⁸ MK noteikumi Nr. 76 "Veselības inspekcijas nolikums". 05.02.2008. Latvijas Vēstnesis. 22 (3806), 08.02.2008., 4.3. apakšpunkts.

Bērnu Klīniskā universitātes slimnīca (BKUS), atbildot par bērniem draudzīgu sūdzību mehānismu slimnīcā, norādīja, ka papildus MK noteikumu prasībām⁷⁹ tā ir ieviesusi starptautiskos ārstniecības iestāžu standartus (*DNV Standard for Hospitals, Joint Commision International Accreditation Standard*), un ir izveidots BKUS iekšējais dokuments "Sūdzību izskatīšanas kārtība", kurā aprakstīti sūdzību iesniegšanas ceļi un personāla rīcība un atbildība sūdzību gadījumā. BKUS mājas lapā ir iespēja uzrakstīt atsaukumi, kā arī bukletā par pacienta tiesībām ir norādīta informācija par sūdzības iesniegšanu un citām pacienta tiesībām⁸⁰. Jāteic, ka mājas lapā publicētais materiāls par pacienta tiesībām nav uzrakstīts bērniem draudzīgā valodā. Par to, vai un cik sūdzības līdz šim saņemtas no bērniem, informācija netika saņemta.

Bērnu FGD negatīva pieredze par saņemtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem izskanēja no bērniem, kas bija veikuši likumpārkāpumu un atradās ieslodzījuma iestādē. Kā var noprast no grupas dalībnieku izteikuma, ka "iestādes ārsts jau ārstē visus tikai ar sāli", bērniem nav pārlicības, ka viņu ārstēšana notiek kvalitatīvā, atbilstošā veidā, tomēr nebija konkrētu piemēru, lai secinātu, vai ārsts rīkojas atbilstoši saviem pienākumiem. Ieslodzījuma iestādes darbinieki izsaka viedokli, ka bērni bieži vēlas doties uz slimnīcu, lai nomainītu apstākļus un tiktu ārā no iestādes, un ka pārsvarā objektīvas nepieciešamības pēc tā nav. Tāpat dalībnieki atzīmēja, ka ir ļoti ilgi jāgaida rindā pēc veselības aprūpes pakalpojuma.

Savukārt daži bērni, kas dzīvo ārpusģimenes aprūpes institūcijā, atzīmēja, ka pie ārsta parasti dodas kopā ar kādu no aprūpes iestādes darbiniekiem un ka ārsti lielākoties pārrunā ārstēšanas taktiku ar pieaugušajiem, pašiem bērniem nesniedzot saprotamu skaidrojumu par veselības problēmu un kā to vislabāk risināt.

Savukārt skolu FGD bērni atsaucās pozitīvi par saskarsmi ar veselības aprūpes speciālistiem, tomēr daži atzīmēja, ka, ejot pie ārsta kopā ar vecākiem, ārstu attieksme esot labāka, daudz vairāk izstāsta par situāciju.

Bērniem, kuri nonākuši saskarē ar tieslietu sistēmu

Sūdzību kārtība kriminālprocesa ietvaros lietas izskatīšanas laikā līdz tiesas spriedumam noteikta KPL: sūdzību var iesniegt procesā iesaistītā persona, kā arī persona, kuras tiesības vai intereses ir aizskartas, tai skaitā nepilngadīgais⁸¹. Nepilngadīgā intereses pārstāv viņa likumīgais pārstāvis vai advokāts, tātad viņu atbildība ir iesniegt sūdzību. Ir noteikti gadījumi, kad nepilngadīgajam cietušajam un tā pārstāvim pienākas obligātā valsts juridiskā palīdzība, šādu sūdzību sagatavo un iesniedz valsts nodrošinātais juridiskais palīgs⁸².

Attiecībā uz bērnu, kas jau saņēmuši tiesas spriedumu, iesniegumiem, sūdzību un saziņas kārtību un apjomu ar advokātu, tuviniekiem, dažādām valsts un nevalstiskajām tiesību aizsardzības organizācijām, amatpersonām uz bērniem attiecās tie paši nosacījumi kā uz pilngadīgajiem, kas atrodas apcietinājumā. Šos nosacījumus regulē Latvijas Sodū izpildes kodekss (LSIK)⁸³, kā arī IeL.

Ieslodzījuma vietu pārvalde (IVP), pamatojoties uz BTAL papildinājumiem, 2017. gadā ir izdevusi iekšējo normatīvo aktu "Bērna iesniegtās sūdzības izskatīšanas kārtība"⁸⁴, nosakot kārtību, kādā IVP un arī pašas ieslodzījuma vietas, t.sk. cietumu slimnīcas, izskata bērnu, kuri atrodas ieslodzījuma vietā, iesniegtās sūdzības.

Kā var secināt no diskusijas ar jauniešiem, kas izcietu sodu ieslodzījuma iestādē nepilngadīgajiem, viņi ļoti labi pārzināja sūdzību iesniegšanas kārtību iestādes vadībai, bet sūdzības ļoti reti tiek ņemtas vērā. Vadības pārstāvji komentēja, ka lielākoties sūdzības ir vienam par otru un bieži tās ir nepamatotas. Vadība reaģē uz šīm sūdzībām, bet bieži jau pirms pārbaudes uzsākšanas uzskata, ka tām nav pamata.

⁷⁹ MK noteikumi Nr. 60 "Noteikumi par obligātajām prasībām ārstniecības iestādēm un to struktūrvienībām". 20.01.2009. Latvijas Vēstnesis. 23 (4009), 11.02.2009.

⁸⁰ VSIA "Bērnu klīniskā universitātes slimnīca". 2014. Pacientu tiesību realizācija mūsu slimnīcā. Pieejams: https://www.bkus.lv/sites/default/files/editor/bkus_pac_tiesibas_julij.pdf

⁸¹ KPL, 336. panta pirmā daļa.

⁸² KPL, 108. panta piektā daļa.

⁸³ Latvijas Sodū izpildes kodekss. 23.12.1970. Ziņotājs. 1, 01.01.1971.

⁸⁴ Ieslodzījuma vietu pārvaldes iekšējie noteikumi Nr. 1/1-n.-25 "Bērna iesniegtās sūdzības izskatīšanas kārtība". 07.12.2017. Pieejams: <http://www.ievp.gov.lv/index.php/normativie-akti/attieciba-uz-ieslodzitamam-personam>.

Daži dalībnieki atzīmēja, ka sūtījuši sūdzību arī IVP un TM, Tiesībsargam, Prezidentam, bet komentēja, ka droši vien sūdzības iestāde nenosūta tālāk.

Jaunieši netic, ka sūdzību iesniegšana kaut ko mainīs, jo viņi ir “noziedznieki” un “tādus sabiedrībai nevajag”. Secinājums: dalībnieki netic, ka šāda izvērtēšana ko mainīs viņu ikdienā, ka būs atgriezeniskā saite, bet tā viņiem ir ļoti būtiska, jo ticības, ka kaut kas mainīsies, viņiem nav. Tika izteikts priekšlikums tikties pēc ziņojuma sagatavošanas, prezentēšanas attiecīgām institūcijām un organizācijām un noteiktu lēmumu pieņemšanas par ziņojumā norādīto rekomendāciju ieviešanu dzīvē un pastāstīt par rezultātiem, tos izdiskutēt.

Bēgļiem un patvēruma meklētājiem

Kā vēstulē informēja Valsts robežsardze, pirmā kontakta darbinieki savā darbā izmanto dažādus starptautisko organizāciju izveidotus materiālus, Eiropas Patvēruma atbalsta biroja un Eiropas Robežu un krasta apsardzes aģentūras *Frontex* izstrādātos rīkus: praktisko rokasgrāmatu „Patvēruma procedūras pieejamība”, plakātu „Patvēruma procedūras pieejamība”, kabatas formāta grāmatu „Patvēruma procedūras pieejamība” un bukletu par biežāk uzdotajiem jautājumiem par patvēruma procedūras pieejamību. Rīku elektronikās versijas ir pieejamas Eiropas Patvēruma atbalsta biroja un *Frontex* tīmekļa vietnēs⁸⁵.

Papildus nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem bez pavadības tiek izsniegts Eiropas Komisijas (EK) izdots buklets „Informācija bērniem bez pavadības, kas iesniedz starptautiskās aizsardzības pieteikumu, saskaņā ar regulas Nr. 604/2013 4. pantu”. Šī bukleta mērķis ir sniegt starptautiskās aizsardzības pieteikuma iesniedzējiem būtisku informāciju par Dublinas procedūru. Informatīvais buklets ir pielāgots dažādām nacionalitātēm un pieejams angļu, arābu, farsī, franču, krievu un puštu valodā.

Kā intervijā izstāstīja pašvaldības institūcijas pārstāve, kas ikdienas darbā saskaras ar nepilngadīgajiem patvēruma meklētājiem, viņas līdzšinējā praksē nav bijuši gadījumi, kad nepilngadīgais patvēruma meklētājs būtu iesniedzis rakstisku sūdzību, bet daži no nepilngadīgajiem ir izteikuši mutisku prasību vai neapmierinātību par kādu iestādi, procesu vai sadzīvi, piemēram, par izvēlēto ārpusģimenes aprūpi, par nepietiekamu dienas naudu pārtikas iegādei. Tomēr, kā var secināt no intervijas, pastāv dažādas problēmas ar nepilngadīgo patvēruma meklētāju tiesību nodrošinājumu, t.sk. patvēruma meklētāju nodrošināšana ar piemērotu audžuģimeni vai aizbildni, ar veselības aprūpi, kā arī ar izglītības iespējām, ņemot vērā, ka abas pēdējās ir ļoti ierobežotas dažādu valsts līmenī neatrisinātu formālu iemeslu dēļ. Šobrīd nav vienas, atbildīgas koordinējošas institūcijas valsts līmenī, pie kuras vērsties dažādo sistēmisko problēmu sakarā un saņemt atbalstu, kas nepieciešams gan katrā individuālajā gadījumā, gan kopumā valsts sistēmas līmenī. Formāli par patvēruma meklētājiem saistīto jautājumu koordinēšanu ir atbildīga PMLP, bet faktiski atbildības ir sadalītas starp dažādiem resoriem, piemēram, par izglītības jautājumiem atbild IZM, par veselības aprūpi – VM, par bērnu tiesību jautājumiem – VBTAI.

Secinājumi un ieteikumi

Kā liecina bērnu atbildes, visplašāk pazīstams bērnu vidū ir VBTAI uzticības tālrunis, uz kuru var zvanīt, ja viņu tiesību ir pārkāptas. Ļoti maz bērni zina par Tiesībsargu un to, ka bērni tur var griezties ar sūdzību.

Izvērtējot jomu normatīvos dokumentus, pozitīvi vērtējams BTAL 70. panta papildinājums, kas uzliek par pienākumu dažādu jomu institūcijām nodrošināt bērniem draudzīga sūdzību mehānisma izveidi, tomēr šobrīd vēl grūti secināt, kādā veidā tas tiks ieviests praksē. Apskatot dažādo valsts un pašvaldības iestāžu, t.sk. pakalpojumu sniedzēju mājas lapās pieejamo informāciju par sūdzības iesniegšanas un izskatīšanas kārtību, var secināt, ka nepastāv atšķirības starp mehānismiem pieaugušajiem un bērniem sūdzību iesniegšanai. Visās apskatītajās mājas lapās ir atrodama institūciju kontaktinformācija, bet specifiskas norādes par klienta tiesībām un sūdzību iesniegšanu un izskatīšanu praktiski nav. Kā pozitīvs piemērs ir BKUS, kuras mājas lapā ievietota informācija par pacienta tiesībām, tomēr tā diemžēl nav bērniem draudzīgā formātā.

⁸⁵ Pieejams: <http://easo.europa.eu/accesstoprocedure>; <http://frontex.europa.eu/publications/?c=training>

Vērtējot bērnu pieredzi un izteikumus, var secināt, ka lielākoties bērniem nav pieredzes ar sūdzību iesniegšanu, kā arī nav ticības, ka ar sūdzību iesniegšanu viņi var atrisināt kādu problēmu, drīzāk pretēji – bērni baidās par attieksmes pasliktināšanos un negatīvām sekām no pieaugušo puses, par kuriem viņi sūdzas. Tāpat bērnu vidū ir priekšstats, ka sūdzēties ir slikti. Kā var secināt, bērniem trūkst aizsardzības mehānisms, kas pasargātu bērnu no iespējamām negatīvām sekām, spiediena un nodrošinātu objektīvu sūdzības mehānismu. Jo īpaši tas attiecināms uz bērniem, kuri atrodas institūcijās un kur pieaugušajiem objektīvi ir lielas pilnvaras un iespējas ietekmēt bērnu, kā arī vērsties pret viņu ar dažādām sankcijām.

IETEIKUMI:

- Izveidot vienotu informatīvu materiālu bērniem (bukletu, plakātu u.c. formātā), kur vienkāršā, pārskatāmā un bērniem saprotamā veidā tiek sniegta informācija par dažādām bērnu tiesību aizsardzības institūcijām, kur bērni var griezties pēc palīdzības vai konsultācijas. Izplatīt šo materiālu skolās, sociālajos medijos un citās vietās, kur var efektīvi sasniegt dažādu mērķa grupu bērnus.
- Dažādās iestādēs, kurās ilgstoši uzturas bērni (t.sk. vispārizglītojošajās skolās, sociālās aprūpes u.c. iestādēs), regulāri veikt bērnu apmierinātības/labsajūtas aptaujas, lai noskaidrotu un risinātu problēmjasautājumus. Tāpat informēt bērnus par formālo sūdzību mehānismu, kā arī iedibināt praksi, ka uz bērnu rakstiskām sūdzībām vai iesniegumiem tiek atbildēts rakstiskā formā, kā arī reģistrēt saņemtās bērnu sūdzības, lai nodrošinātu korektu sūdzību izskatīšanas procesu. Nodrošināt iespējas bērniem iesniegt arī anonīmu sūdzību un saņemt uz to atbildi.
- Izstrādāt bērnu tiesību aizsardzības vadlīnijas sociālās aprūpes, rehabilitācijas un līdzīgu pakalpojumu sniedzēju iestādēm, kas strādā ar bērniem, jo īpaši tām, kurās bērni ilgstoši uzturas. Kā labās prakses piemērs var kalpot nevalstiskās organizācijas nodibinājuma “Centrs Dardedze” izstrādātais un iestādē ieviestais bērnu tiesību aizsardzības protokols⁸⁶.
- Veicināt bērnu pašpārvalžu izveidi sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs, kurās ilgstošu laiku (vismaz 6 mēnešus) uzturas bērni, lai nodrošinātu mehānismu bērnu pārstāvniecībai un iespējām piedalīties iestādes iekšējo noteikumu izstrādē un uzraudzībā.
- Veikt regulāru bērnu tiesību īstenošanas uz līdzdalību monitoringu iestādēs, kurās bērni uzturas ilgstoši, t.sk. internātskolās, nepilngadīgo ieslodzījuma iestādēs, sociālās rehabilitācijas iestādēs, veselības aprūpes iestādēs, lai noskaidrotu, kādas ir bērnu iespējas izteikt viedokli un kā viņu viedoklis tiek ņemts vērā.

⁸⁶ Nodibinājuma “Centrs Dardedze” Bērnu tiesību aizsardzības protokols. Pieejams: http://www.centrsdardedze.lv/data/teksti/bernu_tiesibu_aizsardzibas_protokols.pdf

IZPRATNES VEICINĀŠANA PAR LĪDZDALĪBAS TIESĪBĀM

6. INDIKATORS: Speciālistu, kuri strādā ar bērniem, apmācības programmās ir iekļauta apmācība par bērnu tiesībām, t.sk uz līdzdalību.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 1

0 = Apmācība par bērnu līdzdalības tiesībām ir ļoti ierobežota vai nav pieejama vispār.

1 = Uz kompetencēm balstīta apmācība par bērnu līdzdalības tiesībām ir iekļauta vismaz vienas norādītās speciālistu grupas mācību programmā pirms darba uzsākšanas.

2 = Uz kompetencēm balstīta apmācība par bērnu līdzdalības tiesībām ir iekļauta vismaz trīs norādīto speciālistu grupu mācību programmā pirms darba uzsākšanas.

3 = Uz kompetencēm balstīta apmācība par bērnu līdzdalības tiesībām ir iekļauta vismaz sešu norādīto speciālistu grupu mācību programmā pirms darba uzsākšanas.

Indikators analizē speciālistu profesionālo apmācību pirms profesionālās darbības uzsākšanas, vērtējot, vai kompetencēs balstīta apmācība par bērnu līdzdalības tiesībām ir iekļauta to speciālistu apmācības programmās, kas ikdienā saskaras ar bērniem, tai skaitā, ar īpaši neaizsargātiem bērniem (piemēram, bērniem ārpusģimenes aprūpē, tieslietu sistēmā, bērniem ar īpašām vajadzībām u.tml.).

BTAL iekļautas prasības vairāku jomu speciālistiem pēc speciālo zināšanu bērnu tiesību aizsardzības jomā nepieciešamības, tostarp:

- sociālais darbs, atbalsts un aprūpe (ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājs, sociālais darbinieks un sociālais rehabilitētājs, t.sk. pašvaldības sociālā dienesta vadītājs un sociālais darbinieks, kurš strādā ar bērniem un ģimenēm; sociālais pedagogs un psihologs, kurš strādā ar bērniem);
- bērnu interešu un tiesību aizsardzība – bāriņtiesas priekšsēdētājs, vietnieks un bāriņtiesas loceklis;
- izglītības jomā strādājošie (izglītības iestādes vadītājs un vadītāja vietniekam audzināšanas darbā; izglītības kvalitātes valsts dienesta speciālists, vispārējās izglītības, profesionālās izglītības un interešu izglītības pedagogs);
- jaunatnes lietu speciālists;
- iekšlietu jomas darbinieki (pašvaldības policijas darbinieks, kurš strādā ar bērniem un ģimenēm; valsts policijas amatpersonai, kura strādā ar bērniem);
- tieslietu darbinieki (ieslodzījuma vietas darbinieks, kurš strādā ar nepilngadīgajiem, valsts probācijas dienesta darbinieks, advokāts, tiesnesis, prokurors);
- valsts un pašvaldību komisiju darbinieki - pašvaldības administratīvās komisijas vadītājs vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas vadītājs; valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektors), pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas vadītājs; valsts pedagoģiski medicīniskās komisijas vadītājs.

MK noteikumi nosaka kārtību, kādā šīs zināšanas ir apgūstamas un to saturu un apjomu. Noteikumi apliecina, ka speciālistam šīs zināšanas ir jāapgūst gada laikā pēc stāšanās amatā (40 akadēmisko stundu

apjomā, ja tās nav apgūtas iepriekš, tai skaitā, augstākās izglītības vai citas formālās izglītības programmas ietvaros) un zināšanas jāpapildina ik pēc pieciem gadiem (24 stundu apjomā)⁸⁷.

Lai arī tiek noteikts, ka specifiskas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā nepieciešamas arī jebkurai citai personai, ja ar tās pieņemtu pārvaldes lēmumu (it īpaši administratīvo aktu), faktisko rīcību vai cita veida darba vai dienesta pienākumu veikšanu tiek vai var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses, tomēr jāatzīmē, ka sarakstā minēto speciālistu uzskaitījumā nav iekļauti veselības aprūpes speciālisti, kā arī pirmsskolas izglītības jomā strādājošie speciālisti.

Izpēte liecina, ka darbinieku, kas strādā ar bērniem, zināšanas un izpratne par bērna tiesībām, jo īpaši tiesībām uz līdzdalību ir nepilnīga. Uz vienu no iemesliem norāda bijusī VBTAI vadītāja Ilona Kronberga intervijā laikrakstam "Diena"⁸⁸, viņa uzskata, ka lieli trūkumi bērnu tiesību aizsardzībā rodas jau pašā saknē, proti, izglītībā, jo Latvijā augstskolās netiek pasniegts bērnu tiesību aizsardzības kurss: "Jā, mums ir tālākizglītība, bet tas nozīmē, ka mēs izglītībā potējam zaram, neesot stumbram". Viņa vairākām tiesībsargājošajām institūcijām pasniegusi bērnu tiesību aizsardzības tālākizglītības kursus, kā tas ir paredzēts MK noteikumos, tomēr uzskata, ka nevar cilvēkiem iemācīt to, par ko augstskolā nav iedots pamats. "Mēs potējam zaru uz pilnīgi tukša gaisa, [...] cilvēkiem nav izpratnes par pamatlīdzeniem un pamatjēdzieniem", teica Kronberga. Vienlaikus viņa uzskata, ka valstī bērnu tiesību aizsardzības jomā nepieciešams nodrošināt kontroles sistēmu darbiniekiem, turklāt svarīga cilvēku izglītība, kas ietver arī izpratni, kompetences un praktiskās iemaņas realizēt tiesību normas atbilstoši to mērķiem.

Lai saprastu, kā praksē notiek dažādo jomu speciālistu profesionālā apmācība par bērnu tiesībām, tai skaitā uz līdzdalību, izlases kārtībā tika veikta programmu satura analīze, kā arī viedokļu un normatīvu, kas nosaka dažādo jomu speciālistu apmācībā iekļaujamās tēmas, izpēte. Apkopojumu skatīt Pielikumā nr. 6 un Pielikumā nr. 7.

Profesionālās izglītības programmas izstrādā izglītības iestādes, saskaņojot ar tās dibinātāju. Lai nodrošinātu profesionālās pamatizglītības, arodizglītības, profesionālās vidējās, profesionālās tālākizglītības, profesionālās pilnveides un profesionālās ievirzes izglītības satura izstrādi atbilstoši valsts standartiem, VISC organizē profesionālās izglītības programmu paraugu izstrādi, konsultē izglītības programmu izstrādē. Programmas licencējamās IKVD.

Licencēšana ir viens no mehānismiem, kā var ietekmēt programmu saturu izglītībā. Konkrētu prasību iesniedzamajos dokumentos par noteiktu tēmu iekļaušanu programmā nav, ja vien tādas nav noteiktas normatīvajos aktos vai profesiju standartā (un atbilstoši profesijas nav iekļautas profesiju klasifikatorā). Ja attiecīgā profesija nav iekļauta profesiju klasifikatorā, tad ir nepieciešams profesionālās apvienības atzinums par izglītības programmas atbilstību darba tirgus prasībām vai atsevišķām profesionālās izglītības programmām: nepieciešams saskaņojums ar tās dibinātāju (t.sk., profesionālās izglītības programmai ugunsdrošībā, ugunsdzēsībā un civilajā aizsardzībā – ar Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienestu (VUGD); profesionālās izglītības programmām valsts robežas drošības jomā – ar VRS; profesionālās izglītības programmām veselības aprūpes jomā un medicīnā – ar VM).

Saskaņā ar starptautiski pieņemto praksi un Augstskolu likumu (AL)⁸⁹ izglītības saturu augstākajā izglītībā izstrādā pašas augstskolas un to pamatā regulē satura veidotāji (izglītības profesionāļi, eksperti, darba tirgus, studējošie u.tml.). Viedokļu izpēte liecina, ka bērnu tiesību jautājumu iekļaušana programmās ir atkarīga no pieprasījuma nozarēs, kas netieši var ielcināt par bērnu tiesību jautājumu augsto vai zemo aktualitāti nozarē.

⁸⁷ MK noteikumi nr. 173 "Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu". 01.04.2014. Latvijas Vēstnesis. 71 (5131), 09.04.2014.

⁸⁸ LETA, 11.06.2017. "Bijusī VBTAI vadītāja: Latvijā netiek nodrošinātas pat bērnu pamattiesības". Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/viedokli/bijusi-vbtai-vaditaja-latvija-netiek-nodrosinatas-pat-bernu-pamattiesibas-14174109>

⁸⁹ Augstskolu likums. 02.12.1995. Latvijas Vēstnesis. 179 (462), 17.11.1995.

Attiecībā uz noteiktajām prasībām profesiju standartā⁹⁰ secinām, ka zināšanas par bērnu tiesībām tiek prasītas atsevišķās sociālo pakalpojumu, iekšlietu nozares, izglītības un veselības aprūpes jomas profesijās:

- 1) Pirmā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesiju standarti – bērnu tiesību jautājumi nav iekļauti.
- 2) Otrā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesiju standarti – specifiski bērnu tiesību pārzināšanu neiekļauj. Atsevišķām profesijām ir jāapgūst zināšanas par vispārējām tiesību normām un cilvēktiesību jautājumiem (dispečers iekšlietu jomā); asistents personām ar dzirdes traucējumiem; valsts policijas jaunākais inspektors).
- 3) Trešā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesiju standarti – bērnu tiesību zināšanas tiek prasītas šādās profesijās: sociālais audzinātājs; sporta pasākumu organizators.
- 4) Ceturtā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesiju standarti – bērnu tiesību zināšanas tiek prasītas šādās profesijās: penitenciārā un probācijas darba speciālists; jaunatnes darbinieks; māsa/medicīnas māsa; sporta treneris; valsts policijas jaunākais virsnieks).
- 5) Piektā profesionālās kvalifikācijas līmeņa profesiju standarti – bērnu tiesību zināšanas tiek prasītas šādās profesijās: galvenās vecmāte; jaunatnes lietu speciālists; sociālais pedagogs; vecākais sporta treneris; valsts policijas vecākais virsnieks.

Kā jau minēts, BTAL 5¹ pants definē visus tos speciālistus, kuriem nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, var pieņemt, ka minēto grupu speciālisti jau pirms darba uzsākšanas apgūst zināšanas par bērnu tiesībām (vai gada laikā pēc stāšanās amatā). Tomēr, ņemot vērā, ka šis regulējums stāties spēkā tikai 2013. gadā, praksē visbiežāk šīs prasības tiek nodrošinātas caur profesionālās kompetences pilnveides programmām vai darba devēju organizētām apmācībām. Piemēram, VISC ir izstrādātas 56 modulārās programmas, kurās ir iekļauti mūžizglītības kompetenču moduļi. Savukārt tajos, mācību procesa gaitā, tiek integrētas bērnu tiesību aizsardzības tēmas saskaņā ar BTAL, t.sk. līdzdalības tiesības. Līdz 2021. gada beigām Eiropas Sociālā fonda (ESF) projekta SAM 8.5.2 ietvaros VISC izstrādās vēl 184 modulārās programmas. Citās programmās, kurās tiek iegūta profesionālā kvalifikācija, arī tiek iekļauts modulis "Sabiedrības un cilvēka drošība", kurā integrētas bērnu tiesību aizsardzības tēmas.

Secinājumi un ieteikumi

BTAL definēts diezgan plašu speciālistu loks, kam jāapgūst speciālas zināšanas par bērnu tiesībām, tai skaitā policisti, tiesneši, advokāti, prokurori, bāriņtiesu darbinieki, sociālie darbinieki, pašvaldības un valsts komisiju vadītāji un to vietnieki un citi speciālisti, kuri ikdienā strādā ar bērniem vai pieņem administratīvus lēmumus, kas saistīti ar bērniem. Parasti uzskaitīto speciālistu grupām tiek izvirzītas prasības apgūt 40 stundu speciālo zināšanu mācību programmu par bērnu tiesībām, kas iekļauj arī tēmu par bērna līdzdalību un viedokļa noskaidrošanu (zināšanas jāpapildina ik pēc pieciem gadiem (24 stundu apjomā)). Izvērtējot dažādās apmācību tēmas, var secināt, ka bērnu līdzdalības tiesības kā atsevišķa tēma ir iekļauta tikai dažu speciālistu apmācību programmā, tostarp bāriņtiesu darbinieku, kā arī tieslietu jomas speciālistiem.

Speciālistu uzskaitījumā, kam obligāti jāapgūst speciālās zināšanas par bērnu tiesībām, nav iekļauti veselības aprūpes jomas speciālisti. Veselības aprūpes speciālisti augstākās izglītības programmas ietvaros apgūst profesionālās darbības juridiskos pamatus, tomēr tiem speciālistiem, kas ikdienā strādā ar bērniem būtu nepieciešamas padziļinātas zināšanas un izpratne par bērnu tiesībām, tai skaitā uz līdzdalību. Šobrīd tiek aktualizēts ārsta un māsas profesijas standarts, tādēļ būtu ieteicams izvērtēt arī veselības aprūpes studiju virziena studiju programmās realizēto tēmu, kas saistītas ar bērnu tiesībām, apjomu un saturu un to pilnveidot.

⁹⁰ Pieejams: <http://visc.gov.lv/profizglitiba/standarti.shtml>.

Tā kā BTAL norma par speciālo zināšanu nepieciešamību stājās spēkā tikai 2013. gadā, izpēte liecina, ka praksē biežāk vērojama profesionālās kvalifikācijas pilnveides programmu apguve un darba devēju organizētas apmācības, nevis šo tēmu detalizēta apguve formālās izglītības ietvaros, tātad gada laikā pēc stāšanās amatā. Augstākajā izglītībā bērnu tiesību jautājumi tiek iekļauti ļoti dažādu kursu ietvaros nevienmērīgā apjomā.

Izvērtējot dažādās studiju programmas apskatīto specialitāšu kontekstā, var secināt, ka nepastāv vienotas prasības vai vadlīnijas attiecībā uz profesionālajās apmācību programmās iekļaujamām tēmām, vismaz ne bērnu tiesību apguves ziņā. Arī vienas profesijas apmācību programmas ietvaros var konstatēt, ka dažādu augstskolu vai koledžu programmās bērnu tiesību tēmas iekļautas dažādā apmērā, pēc kā var secināt, ka nepastāv vienotu prasību pret bērnu tiesību tēmas apguvi.

IETEIKUMI:

- Iesākām iekļaut visu BTAL 5¹ iekļauto speciālistu grupu profesionālās un augstākās izglītības standartā bērnu tiesību tēmu, atsevišķi izdalot bērnu tiesības uz līdzdalību un to praktisko pielietojumu un nozīmi.
- BTAL 5¹ definēto speciālistu saraksts, kam nepieciešamas zināšanas par bērnu tiesībām, būtu papildināms ar veselības aprūpes personām, jo īpaši tiem speciālistiem, kas ikdienā strādā ar bērniem, lai sekmētu jomas speciālistu vienotu izpratni par bērna tiesībām saņemt viņam saprotamā veidā informāciju un tikt aktīvāk iesaistītam atveseļošanas procesā un savas veselības saglabāšanā. Tāpat iesakām izvērtēt veselības aprūpes speciālistu profesionālās apmācības programmas un iekļaut juridisko zināšanu kursā bērnu tiesību tēmu.

7. INDIKATORS: Bērniem tiek sniegta informācija par viņu līdzdalības tiesībām.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 1

0 = Nav pieejama bērniem draudzīga informācija par bērnu līdzdalības tiesībām.

1= Pastāv *ad hoc* valsts izglītības/informācijas programmas, kas izglīto par bērnu līdzdalības tiesībām un tiesībām iesaistīties apvienībās.

2 = Bērniem draudzīga informācija dažreiz ir pieejama dažādu vecumu bērniem un dažādos formātos, tostarp Braila rakstā, par, piemēram, bērnu apvienībām, pakalpojumiem, politikām, tiesībām, konsultācijām un valdības vadlīnijām.

3 = Tiek ieviestas visaptverošas un pieejamas informācijas programmas par bērnu līdzdalības tiesībām, kā arī bērnu tiesības ir obligāts pamatskolas un vidusskolas izglītības programmas elements.

Šis indikators apskata, vai un kādā mērā tiek nodrošinātas bērna tiesības uz informāciju par viņa līdzdalības tiesībām, īpašu uzmanību pievēršot bērnu izglītošanai par bērnu līdzdalības tiesībām un vērtējot, vai bērnu līdzdalības tēma ir ietvertas mācību programmās. Tāpat tiek vērtēti dažādās nozarēs pieejamie informatīvie materiāli par bērnu tiesībām un līdzdalību, pievēršot uzmanību tam, vai pieejamā informācija ir bērniem draudzīgos formātos un pielāgota dažādu vecumu bērniem ar dažādām spējām un saskarsmes vajadzībām. Tāpat šeit tiek vērtētas bērnu un jauniešu organizāciju iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanas un plānošanas procesos, kas viņus skar.

Normatīvais regulējums

BTAL noteikts, ka izglītības iestādes, kurās īsteno vispārējās izglītības programmas, nodrošina iespēju katram bērnam apgūt pamatzināšanas par bērna tiesībām un pienākumiem.

Tāpat arī MK noteikumos par mācību priekšmeta “Sociālās zinības” standartu 1.-9. klasei ir noteikts, ka pēc mācību priekšmeta apguves izglītojamajam ir jāsaprot, ka katram cilvēkam ir tiesības un pienākumi; jāprot nosaukt nozīmīgākās bērna tiesības un pienākumus, kas skolēnam jāveic ikdienā (ģimenē, skolā); jāprot pastāstīt par bērna tiesībām un pienākumiem⁹¹.

Savukārt mācību priekšmeta “Politika un tiesības” mērķis ir veicināt izpratni par pilsoniskās līdzdalības nozīmi sabiedrības un valsts veidošanā un par tiesiskuma lomu valstu un indivīdu savstarpējās attiecībās. Kā viens no galvenajiem mācību priekšmeta “Politika un tiesības” uzdevumiem ir radīt izglītojamam iespēju veidot priekšstatu par indivīda tiesībām un pienākumiem, attīstīt prasmi praktiski izmantot zināšanas par tiesībām un pienākumiem⁹².

2016. gadā ir aktualizēts VISC izstrādātais metodiskais līdzeklis “Klases stundu programmas paraugs”⁹³ un izstrādāti “Ieteikumi klases stundu īstenošanai”⁹⁴, kuros sadaļā “Pilsoniskā līdzdalība” ietvertas tēmas par tiesībām un pienākumiem, pilsoniskās līdzdalības prasmēm un iespējām, demokrātijas būtību un nozīmi, brīvprātīgo darbu un ilgtspējīgu attīstību. Tas paredz informatīvi izglītojošo darbu ar skolēniem gan klases stundās, gan audzināšanā kopumā ilgtermiņā.

⁹¹ MK noteikumi Nr. 468 “Noteikumi par valsts pamatzglītības standartu, pamatzglītības mācību priekšmetu standartiem un pamatzglītības programmu paraugiem”. 12.08.2014. Latvijas Vēstnesis. 165 (5225), 22.08.2014., 18.pielikums.

⁹² MK noteikumi Nr. 281 “Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu, mācību priekšmetu standartiem un izglītības programmu paraugiem”. 21.05.2013. Latvijas Vēstnesis. 107 (4913), 05.06.2013., 19.pielikums.

⁹³ Valsts izglītības satura centrs. 2016. Klases stundu programmas paraugs. Pieejams: http://visc.gov.lv/audzinassana/dokumenti/metmat/klases_stundu_progr_%20paraug.pdf

⁹⁴ Valsts izglītības satura centrs. 2016. Ieteikumi Klases stundu programmas īstenošanai. Pieejams: http://visc.gov.lv/audzinassana/dokumenti/metmat/ieteikumi_klases_st_progr_ist.pdf

Atbalsta mehānismi un informatīvie materiāli

2013. gadā projekta „Atvērtu dialogu organizēšana Latvijas skolās par Pamattiesību hartā ietverto Eiropas pamatvērtību dziļāku izpratni mainīgajos sociālajos un ekonomiskajos apstākļos” ietvaros tika izstrādātas četras video filmas un metodiskais līdzeklis par ES Pamattiesību hartas vērtībām. Šī materiālu komplekta mērķis – nodrošināt sociālo zinību, politikas un tiesību, Latvijas un pasaules vēstures skolotājus, kā arī klašu audzinātājus ar saistošu un atraktīvu mācību materiālu, ar kura palīdzību dažādot mācību stundu saturu un stāstīt par ES pamattiesību hartas vērtībām. Četras video filmas („ES un cieņa”, „ES un vienlīdzība”, „ES un tolerance”, „ES un brīvība”) un metodiskais materiāls pieejams interneta vietnē⁹⁵.

VBTAI sadarbībā ar vispārējās izglītības skolām ir ieviesusi iniciatīvu „Draudzīga skola”, kuras mērķis ir veicināt sadarbību, pozitīvas savstarpējas attiecības starp skolēniem, pasniedzējiem un vecākiem un līdz ar to arī veicināt bērnu līdzdalību skolas dzīvē. Skolas, kas pievienojas šai iniciatīvai, apņemas ievērot noteiktus principus savā skolā, kas balstās uz skolēnu līdzdalību un draudzīgām, cieņpilnām savstarpējām attiecībām. Šīs iniciatīvas ietvaros reģionu un valsts līmenī regulāri tiek organizētas skolēnu un pedagogu kopīgas tikšanās, diskusijas, konferences, kurās skolēni un pedagogi diskutē par problemātiskiem jautājumiem. Skolēni paši iesaka un balso par konferenču tēmām, apzinot tos jautājumus, kas ir aktuāli skolēniem. Vairāk informācijas var atrast mājas lapā⁹⁶.

Latvijas simtgades pasākumu ietvaros biedrība "Latvijas Pilsoniskā alianse" (LPA) uzsākusi kampaņas "Mazais 100-gades pilsonis" īstenošanu, kuras mērķis ir izglītēt Rīgas pilsētas skolu skolēnus par pilsonisko sabiedrību un iesaistīšanās iespējām Rīgas nevalstiskajās organizācijās. Kampaņas ietvaros tiks veicināta jauniešu izpratne par pilsoniskās līdzdalības nozīmi, sagaidot Latvijas simtgadi. Rīgas NVO pārstāvji informēs jauniešus par dažādām pilsoniskās aktivitātes formām, piemēram, brīvprātīgo darbu, ziedošanu un citām, kā arī aicinās skolēnus veikt kādu pilsonisko aktivitāti, kam tiks piešķirts neliels finansējums, lai varētu nodrošināt nepieciešamos materiālus.

Par bērnu tiesību tematiku kopumā ir atrodami dažādi informatīvi materiāli bērniem, tai skaitā VBTAI mājas lapā, kur publicēti dažādi materiāli par bērnu drošības tēmu, kā arī viens buklets bērniem par bērnu tiesībām un pienākumiem. Ir pieejams arī Tiesībsarga izdots buklets par ANO BTK bērniem draudzīgā valodā⁹⁷.

Interneta vidē publicēts cilvēktiesību gids⁹⁸, kur var iegūt informāciju par cilvēktiesībām kopumā, kā arī par atsevišķām specifiskām tiesībām, kas saistītas ar konkrētu dzīves situāciju (atrašanās ieslodzījumā) vai īpašām vajadzībām (cilvēku ar invaliditāti tiesības). Lai arī informācija ir sniegta visai vienkāršā valodā, tomēr iespējams, ka ne visu vecumu bērniem tā ir saprotama, kā arī attēlošanas veids varētu būt bērniem draudzīgāks.

Materiālus bērniem vai jauniešiem par bērnu līdzdalības tēmu atrast izdevās tikai IZM veidotajā portālā „Jaunatnes lietas”⁹⁹, kā arī IZM pakļautībā esošās Jaunatnes starptautisko programmu aģentūras mājas lapā, kur publicēts arī informatīvs buklets par jauniešu līdzdalību¹⁰⁰. MK 2013. gadā izdeva bērnu grāmatu ar nosaukumu „Cieņojamies ministru kabinetā”, kas paredzēta pirmskolas vai sākumskolas vecuma bērniem. Grāmatas elektroniskā versija internetā diemžēl vairs nav pieejama.

Intervijās ar NVO pārstāvjiem, kas darbojas jaunatnes jomā, tika apstiprināts, ka bērniem un jauniešiem Latvijā nav pietiekami pieejami materiāli par līdzdalību, par tiesībām un par dažādām līdzdalības formām (piemēram, brīvprātīgais darbs, līdzdalība jaunatnes jomā u.tml.) vai iespējām, kā tās īstenot. Informācija ir sadrumstalota, termins “līdzdalība” tiek izmantots dažādos kontekstos un nozīmēs.

⁹⁵ Pieejams: <http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/eiropas-savieniba-arpolitika/sabiedribas-informesana-es-jautajumos/es-informacijas-sniedzeji/eiropa-skolas/macibu-lidzeklis-par-es-pamattiesibu-hartas-vertibam-es-un-manas-vertibas>

⁹⁶ Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/draudziga_skola/

⁹⁷ Pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/ANO_Bernu_konvencija-buklets_atverumi.pdf

⁹⁸ Pieejams: <http://www.cilvektiesibugids.lv>

⁹⁹ Pieejams: <http://www.jaunatneslietas.lv/>

¹⁰⁰ Garjāne, I., Žubule, L. un Gudakovska, N. 2012. Brauksi līdzī? Re, kur formula! Pieejams: http://jaunatne.gov.lv/sites/default/files/web/Sveice/2013/Publikacijas/43639_formula_book.pdf

Kā apliecināja skolu pašpārvalžu pārstāvji, skolās tiek vāji pielietotas līdzdalības formas, kas saistās ar piedalīšanos lēmumu pieņemšanā, kā arī zemie Latvijas jaunatnes līdzdalības rādītāji norāda, ka bērnu un jauniešu izpratne par līdzdalību, kā arī motivācija ir kopumā zemā līmenī. Bērna iemaņas veidot un izteikt savu viedokli un aktīvi piedalīties sev būtisku lēmumu pieņemšanā primāri būtu jāattīsta ģimenēs, tomēr arī bērnu izglītības iestādēm šeit ir ārkārtīgi būtiska loma.

Kā labās prakses, kuras pēdējā laikā īstenojušas nevalstiskās organizācijas, bērnu un jauniešu izglītošanai par bērnu līdzdalību var minēt:

- Pirmskolas vai sākumskolas vecuma bērnu informēšanā par bērnu tiesībām, tai skaitā izskaidrojot tiesības uz līdzdalību: "Centrs Dardedze" izstrādātā programma "Džimbasskola". Lai arī primāri šī programma koncentrējas uz drošības jautājumiem un vardarbības pret bērnu risku novēršanu, bērnam tiek mācīts par viņa tiesībām, tai skaitā par tiesībām izteikt savu viedokli un tikt uzklautam.
- Biedrība "Latvijas pilsoniskā alianse" rīkoja kampaņu "Mazais pilsonis", kuras ietvaros sadarbībā ar jaunatnes nevalstisko organizāciju "Latvijas Jaunatnes padome" tika organizētas skolēnu apmācības skolās par līdzdalības prasmēm un iespējām, mudinot skolēnus vairāk iesaistīties dažādās aktivitātēs¹⁰¹. Apmācībās piedalījās 8.-12. klašu skolēni.
- Latvijas Bērnu labklājības tīkla pilotprojekts bērnu līdzdalības veicināšanai sākumskolā "Par mani – kopā ar mani" ar apjomīgu praktisko aktivitāšu materiālu skolotājiem līdzdalības prasmju attīstīšanai¹⁰².
- Dažādu NVO izdotie materiāli par bērnu tiesībām bērniem draudzīgā valodā (piemēram, Izglītības Iniciatīvu Centra izdots materiāls¹⁰³).

Bērnu pieredze

Bērnu FGD tika noskaidrota bērnu izpratne par līdzdalības tiesībām, kā arī viņu pieredze un iespējas tikt uzklautiem un piedalīties lēmumu pieņemšanā, kas skar bērnu dzīvi. Tika vaicāts arī, kur viņi iegūst informāciju par iespējām līdzdarboties dažādu jautājumu izlemšanā.

Bērni, kas mācās **vispārīzglītojošās skolās**, visbiežāk vērsas pie skolotājiem, vecākiem, vienaudžiem, nevis meklēt informāciju. Informāciju par pasākumiem viņi iegūst no jauniešu iecienītiem interneta resursiem, retāk no pašvaldību mājas lapām, pavisam reti – no speciālām jauniešu līdzdalībai domātu NVO vai valsts pārvaldes veidotām mājas lapām.

Bērnu izpratne par līdzdalību un tiesībām uz līdzdalību ir visai ierobežota. Visbiežāk līdzdalība tika skaidrota kā „sadarboties, palīdzēt kādam, būt lieciniekam”. Jāatzīmē, ka līdz šim neviens no bērniem nebija dzirdējis par tiesībām uz līdzdalību, arī par tiesībām uz viedokli nē. Jautāti par skolas iekšējās kārtības noteikumiem, skolēni tos zina, bet šie noteikumi netiek pārrunāti ar skolēniem, uzklaut skolēnu ieteikumus vai iebildumus un skaidrojot noteikto ierobežojumu pamatojumu. Skolēni reti tiek iepriekš informēti vai aptaujāti saistībā ar pārmaiņām vai projektiem, kuros iesaistījusies viņu izglītības iestāde (piemēram, par novērošanas kameru instalēšanu skolās u.tml.).

Jautāti par skolēnu pašpārvaldi, visi bērni bija informēti par skolēnu pašpārvaldi, gandrīz katrā grupā daži bērni paši tajā piedalījās. Jautājot bērniem par to, vai viņi var ietekmēt un piedalīties lēmumu pieņemšanā skolā, kā arī vai tiek vaicāts viedoklis par skolas mācību procesu, bērni atbildēja pozitīvi, bet tālāk diskutējot un vaicājot konkrēti, noskaidrojās, ka pārsvarā bērni piedalās lēmumu pieņemšanā par klases ekskursijām un pasākumiem. Tikai divu skolu grupās bērni minēja, ka daži skolotāji vaicā par mācību stundu saturu un metodēm, ļaujot bērniem izvēlēties.

Praktiski neviens skolēns, ieskaitot skolēnu pašpārvaldes locekļus, nezināja par skolas padomi un to, ka tajā būtu jāpiedalās arī skolēnu pašpārvaldes pārstāvjiem. Tāpat nevienā no skolām, kurā tika veikta

¹⁰¹ Pieejams: <http://www.nvo.lv/lv/news/projects/mazais-100-gades-pilsonis-24/>

¹⁰² Pieejams: <http://www.berulabklajiba.lv/projekti/bernu-iesaistes-programma/>

¹⁰³ Izglītības iniciatīvu centrs. 2017. Bērnu un vecāku tiesības un pienākumi. Pieejams: <http://online.pubhtml5.com/wjwi/cmql/>

bērnu FGD, skolēni vai skolēnu pašpārvaldes nebija aicināti piedalīties izglītības kvalitātes izvērtēšanā vai vismaz FGD dalībnieki par to neko nezināja. Tika pieminēti arī pozitīvi piemēri, kad bērniem ir vaicāts viedoklis par starpbrīžu ilgumu, skolas āra laukuma iekārtojumu un ēdināšanu.

Kopējais skolēnu vērtējums par to, cik daudz viņi var ietekmēt procesus skolā, ir ļoti zems – pat, ja teorētiski tas ir iespējams, tad tomēr skolēnu ticība tam, ka viņu viedoklis tiktu ņemts vērā, ir maza.

Bērniem speciālajās internātskolās nav skaidrs, kas ir līdzdalība un kā to var īstenot. Lai arī kopumā par bērnu tiesībām bērni, šķiet, ir dzirdējuši, bet nosaukt var tikai pienākumus, piemēram, iet uz skolu, mācīties, ievērot kārtības noteikumus.

Diskusijas dalībnieku izpratne un informācija par skolēnu pašpārvaldes darbu bija atšķirīga (daži nezināja, ka tāda ir). Skolēniem mēdz prasīt viedokli par ēdienu, brīvā laika pavadīšanu, ar ko vēlas dzīvot kopā istabā, ekskursijām. Ir dažādi ierobežojumi, piemēram, cik bieži un kad drīkst braukt uz mājām. Ārpus skolas aktivitātēs neviens no bērniem nepiedalās, lai gan skolā ir iespēja piedalīties, piemēram, deju pulciņā, dažādos projektos, arī pašiem ieteikt idejas un kaut ko organizēt, piedalīties starptautiska projekta pasākumos.

Skolas izvēle pamatā ir bijusi pieaugušo izvēle. Daļai bērnu ir jālieto medikamenti, ko parastā skolā nevarētu nodrošināt; daļa apzinās savas uzvedības problēmas. Ne visi bērni bija vesti uz pedagoģiski medicīnisko komisiju. Daži skolēni negribēja uz šo jautājumu atbildēt. Jautājot, vai bērni gribētu palikt internātā jeb iet parastā skolā (braukt prom no internātskolas), atbildes ir dažādas: daži bērni gribētu mācīties citur, daži palikt šajā skolā draugu dēļ.

Aizgāju uz komisiju, pārbaudīja mani un atsūtīja uz šejieni (jo man ir slimība). Mājām tuvāk man būtu mūzikas internātskola, bet mani tur negribēja pieņemt.

(Speciālās internātskolas skolēns)

Dakteris vienkārši ienāca palātā un pateica, ka būs jāmacās šeit. Man tā ir labāk/drošāk.

(Speciālās internātskolas skolēns)

Pēc slimnīcas man bija jādzer zāles katru dienu un manā pilsētā nav māsiņa katru dienu, kas var iedot zāles.

(Speciālās internātskolas skolēns)

Komisija bija, un es nezināju latviešu valodu – tāpēc es tiku šeit. Un citās skolās nepieņēma, jo skatījās uz manu tautību, nezināja, kā citi pieņems.

(Speciālās internātskolas skolēns)

Atsūtīja uz šo skolu dēļ nesavaldīšanās un psihošanas.

(Speciālās internātskolas skolēns)

Bērnu, kas izdarījuši likumpārkāpumu, līdzdalības iespējas kā iestādē, tā ārpus tās, ņemot vērā bērnu dzīves situāciju, ir ļoti ierobežotas, t.sk. iespējas būt sabiedriski aktīviem, izmantot internetu vai citas informācijas ieguves iespējas. Ieslodzījuma iestādes dalībniekiem vārds “līdzdalība” asociējas vairāk ar “darīt”, piemēram, “ja kāds kaut ko dara, es „pavelkos līdzī””, “palīdzēt citiem”. Savukārt pašvaldības bērnu grupas dalībniekiem pārsvarā šis vārds asociējas ar „līdzdalība noziegumā”, būt līdzzinātājam, darīt kaut ko sodāmu, neatļautu. Par bērnu tiesībām uz līdzdalību agrāk nebija dzirdējuši, vienīgi par bērnu tiesībām kopumā.

Jautāti par iespējām izteikt savu viedokli un piedalīties lēmumu pieņemšanā, dalībnieki teica, ka iestādē viņu viedokli jautā tikai tad, kad “tas ir ērti vadībai”, bet nejautā, piemēram, par ēdienu: “praktiski visiem negaršo zivju zupa; mēs krājam ēdienu tām dienām, kad būs atkal zivju zupa, jo to ēst nav iespējams”. Jautājot iestādes vadībai komentāru par to, kā tiek veidota ēdienkarte un tās apjomi, vadība atzina, ka iestādes līmenī nevar šo jautājumu ietekmēt, jo ēdienkarti sastāda centralizēti visām ieslodzījumu vietām, balstoties uz normatīvajiem aktiem. Tāpat dalībnieki atzina, ka viņiem nav iespēju piedalīties lēmumu pieņemšanā par iegūstamo izglītību, jo profesionālās izglītības iespēju nav.

Brīvā laika aktivitātes ir vienveidīgas, ko ietekmē aizliegums ienest iestādes teritorijā noteiktus materiālus. Ir plašas iespējas spēlēt mūzikas instrumentus (sintezators, ģitāra, klavieres), bet jāpiesaista brīvprātīgie, kas māca spēlēt, jo pedagogu likmēm finansējums nepietiek nelielā audzēkņu skaita dēļ. Dalībnieki atzina, ka tiek ierobežotas viņu tiesības uz apģērba izvēli – ne kvalitātes ziņā, bet tieši apģērba daudzumu. Dalībnieku kamerās drīkst atrasties noteikts apjoms priekšmetu, t.sk. drēbes. Katram dalībniekam ir noliktavā savs skapītis, bet tam tiek klāt pārāk reti, bieži jāstaigā savīdusās drēbēs. Vadība komentē, ka to nosaka normatīvie akti. Dalībnieki arī atzina, ka ļoti ilgi jāgaida uz medicīnisko palīdzību.

Jāsecina, ka nepilngadīgo ieslodzīto iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanā ir ļoti ierobežotas, ko nosaka Latvijas likumdošana. Valsts līmenī būtu jāpārskata normatīvos aktus, veicot izņēmumus attiecībā uz nepilngadīgajiem jomās, kas skar viņu sadzīvi, izglītību un brīvo laiku.

Bērni ārpusģimenes aprūpes institūcijā vārdu “līdzdalība” pamatā izprot kā dienas režīmu un kārtību iestādē. Viņi nav piedalījušies kopīgu noteikumu izstrādē un domā, ka to izlemj pieaugušie. Bērni atzina, ka zina, ka internetā ir daudz informācijas par bērnu tiesībām, bet viņiem nav vajadzības to pētīt, jo “viss ir labi, mēs zinām šo kārtību”. Jautājot par to, vai bērni tikpat labi pārzina arī savus pienākumus, grupā iestājās manāms mulsums.

Jautāti, kādos jautājumos tiek ņemts vērā viņu viedoklis, bērni minēja piemērus: piedalīties teritorijas labiekārtošanā vai nē; palīdzēt nomazgāt traukus, sakārtot istabu vai nē. Kāda meitene atzīmēja, ka viņas viedoklis tiek ņemts vērā visur un vienmēr (meitene ir skolēnu pašpārvaldes prezidente). Minētie piemēri norāda, ka bērni īsti nezina, ko nozīmē “piedalīties lēmumu pieņemšanā”. Vēlāk secināja, ka nezina, kā var piedalīties un kaut ko ietekmēt aprūpes institūcijā. Iespējas ietekmēt savu privāto vidi: bērniem trūkst vieta, kur pabūt vienatnē. Nav arī daudz iespēju izvēlēties, ar ko dzīvot kopā istabiņā (jo bērni ir dažādos vecumos).

Iestādē ir iespēja piedalīties dažādās brīvā laika aktivitātēs: ir futbols, ansamblis, koris, dejas, ekskursijas, kino, balles, teātra pulciņš, dambrete, *getho games*, bet viņu viedoklis netiek ņemts vērā pasākumu īstenošanā. Bērnu vienīgā iespēja lemt ir par to, vai piedalīties, vai nē.

Jauniešu NVO dalībnieki uz jautājumu par to, kā dalībnieki izprot vārdu „līdzdalība”, atbildēja: sekot līdzi kādiem notikumiem, līdzdarboties (piedalīties), sniegt atbalstu (piemēram, hokeja komandai), piedalīties brīvprātīgajā darbā pašvaldībā. Jautāti par to, kur iegūst informāciju par jauniešu pasākumiem un dažādām aktivitātēm, dalībnieki atbildēja, ka parasti par pasākumiem uzzina no draugiem, pārējie – no jauniešu lietu speciālista, reti – no skolotāja. Bērni lieto dažādus informācijas avotus, bet galvenokārt: klātienē – draugi, pedagogi un vecāki, afišas; neklātienē – dažādi sociālo tīklu portāli, ziņu portāli, viens bērns atzīmēja, ka regulāri apmeklē pašvaldības mājas lapu (jo ikdienā strādā kā brīvprātīgā žurnāliste pašvaldības informatīvajā izdevumā). Bērni atzīst, ka, darbojoties organizācijās, ir plašāka piekļuve dažāda un daudzveidīga informācijai. Izglītības jomā bērni norādīja, ka viņiem netiek jautāts par izglītības saturu un mājas darbu apjomu (bet tikai bērni vislabāk var pateikt, cik daudz viņi vienā dienā var mācīties). Visi jaunieši zina par skolēnu pašpārvaldēm / parlamentiem; jauniešu viedokli skolas vadība uzklausa, bet neņem vērā; pedagogiem ir liela loma jauniešu saliedēšanai un iesaistīšanai – gan pašpārvaldes ietvaros, gan skolas vidē kopumā.

Secinājumi un ieteikumi

Apkopojot dažādo nozaru valsts institūciju sniegto informāciju par kampaņām vai informatīvajiem materiāliem, kā arī izvērtējot internetā pieejamo informāciju bērniem par bērnu tiesībām, jāatzīmē VBTAI izdots buklets par bērnu tiesībām, kā arī Tiesībsarga izdots buklets par ANO BTK bērniem draudzīgā valodā, abi informācijas materiāli izdoti tikai latviski. Pētījumā aptaujātās nozaru ministrijas norādīja, ka pēdējos piecos gados nav organizētas kampaņas vai publicēti materiāli bērniem par bērnu tiesībām, t.sk. uz līdzdalību.

Kā var secināt gan no izglītības jomas normatīvajiem dokumentiem, gan no bērnu FGD, bērni skolās tiek informēti par bērnu tiesībām, tomēr nepietiekami tiek runāts par tiesībām uz līdzdalību un to, kā tās īstenot praksē, tai skaitā ģimenē, skolā un sabiedrībā.

Izglītības mācību programmās ir iekļauta pilsoniskās izglītības tēma, un valsts līmenī tiek organizēti dažādi pasākumi bērniem un jauniešiem, arī Latvijas simtgades ietvaros, kuros bērni var līdzdarboties, tomēr bērni nav pietiekami informēti par līdzdalības iespējām, tai skaitā par līdzdalības tiesībām.

Vērtējot bērnu iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanā, ir būtiskas atšķirības starp dažādām pētījuma ietvaros aptaujātajām bērnu grupām: bērniem vispārējās izglītības iestādēs, bērniem speciālajās internātskolās, bērniem, kas izdarījuši likumpārkāpumu, un bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē. Skolās aptaujātie bērni pozitīvi novērtēja savas iespējas ietekmēt lēmumus mājās attiecībā uz skolas, pulciņu, ēdiena un apģērba izvēli, savukārt, kā parādīja bērnu atbildes speciālajā internātskolā vai ieslodzījuma iestādē, tur bērniem ir minimālas iespējas ietekmēt savu ikdienas dzīvi, arī ēdiena, apģērba, istabas biedru vai skolas izvēli, kā arī citus bērna ikdienai būtiskus jautājumus. Kā var secināt no bērnu izteikumiem, noteikumiem un ikdienas sadzīves kārtību institūcijās nosaka institūciju darbinieki, īpaši neiesaistot bērnus.

Bērnu pieredze sasaucas arī ar ANO Bērnu tiesību komitejas ieteikumiem, kurus tā sniedza Latvijai 2016. gadā saistībā ar ANO BTK 12. panta ieviešanu par bērnu tiesībām tikt uzklausi, tostarp: ieviest izpratnes veicināšanas programmas, lai veicinātu bērnu jēgpilnu un mērķtiecīgu līdzdalību ģimenēs, kopienās un skolās, arī skolēnu padomēs, īpašu uzmanību pievēršot meitenēm un bērniem paaugstināta riska situācijās.

IETEIKUMI:

- Veikt skolu pašpārvalžu konsultantu apmācību pēc vienotiem principiem, veicinot vienotu izpratni par bērnu līdzdalības iespējām skolā, par labajām praksēm ārvalstīs un Latvijā, liekot uzsvāru uz skolēnu pašpārvalžu jēgpilnu, saturisku līdzdalību skolas dzīvē.
- Apmācīt speciālistus, kas strādā internātskolās, ilgstošas sociālās aprūpes iestādēs un ieslodzījuma vietās nepilngadīgajiem par bērnu līdzdalības īstenošanu praksē, veidojot mācību filmas, materiālus par veidiem, kā veicināt bērnu līdzdalību institucionālā vidē. Kā piemērs var kalpot materiāls, kas izstrādāts ārpusģimenes aprūpes speciālistiem par bērnu tiesībās balstītu aprūpi: <https://www.sosbernuciemati.lv/lv/mes-palidzam/informativie-materiali/?file=27652>.
- Šobrīd bērnu zināšanas par tiesībām ir teorētiskas, bez izpratnes par to sasaisti ar ikdienas jautājumiem. Būtu vēlams pārskatīt bērnu apmācību programmas skolās par bērnu tiesībām un pilnveidot tās pasniegšanas viedus, iekļaujot vairāk diskusijas, gadījumu analīzi un sasaisti ar ikdienas dzīvi un iespējamām situācijām.
- Attīstīt kādu no jau esošajām jaunatnes informēšanai un līdzdalībai paredzētajām informācijas platformām valstī, kurā tiek apkopota visa aktuālā informācija jauniešiem par līdzdalības iespējām, t.sk. brīvprātīgo darbu, iniciatīvām, aptaujām, konkursiem, jauniešu organizācijām, projektiem, apmācībām u.tml.
- Izveidot vienotu bērnu tiesību virtuālo platformu (piemēram, uz VBTAI mājas lapas bāzes), kur tiek apkopoti visi materiāli un informācija bērniem par viņu tiesībām, tai skaitā uz līdzdalību. Cilvēktiesību gids (<http://www.cilvektiesibugids.lv>) varētu kalpot kā paraugs, kā atraktīvā veidā interneta vidē informēt bērnu un jauniešus par viņu tiesībām, īpaši izceļot viņiem būtiskās dzīves jomas un iespējamo jautājumu loku, piemēram, ģimene, skola, veselības aprūpe, sociālā palīdzība un pakalpojumi, pilsoniskā līdzdalība.
- Iesaistot bērnus un jauniešus, sagatavot un darīt plaši pieejamus materiālus latviešu un krievu valodā par bērnu līdzdalības tiesībām bērniem draudzīga valodā un veidā (elektroniski mājas lapā).
- Ņemot vērā informācijas lietošanas paradumus bērnu un jauniešu vidū, piedāvāt dažādus interaktīvus, atraktīvus informēšanas veidus par bērnu tiesību tēmu dažādos informatīvajos kanālos, ko lieto bērni un jaunieši (Tiesībsarga mājas lapā, sociālajos medijos u.c.).

TELPAS VEIDOŠANA LĪDZDALĪBAI

8. INDIKATORS: Bērni, tostarp ar bērnu organizāciju starpniecību, tiek pārstāvēti dažādos forumos skolās, vietējās, reģionālās un nacionālās pārvaldības līmeņos.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 3

0 = Nepastāv forumi, kuros bērni var iesaistīties skolas, vietējā, reģionālā un valsts līmenī.

1 = Pastāv bērnu/jauniešu padome vai parlaments, ar kura starpniecību bērni var uzrunāt valdību nacionālā līmenī.

2 = Pastāv bērnu/jauniešu padomes, ar kuru starpniecību bērni var uzrunāt valdību reģionālā līmenī.

3 = Pastāv likumīgi pilnvarotas bērnu/jauniešu padomes vai parlamenti, ar kuru starpniecību bērni var uzrunāt valdības skolas, vietējā, reģionālā un valsts līmenī.

Šajā sadaļā tiek sniegts pārskats par institucionālām un neformālām iespējām bērniem un jauniešiem piedalīties dažādās apvienībās, padomēs un forumos, kuros tie var uzrunāt savas skolas, pašvaldības, reģiona vai valsts līmeņa vadību. Konkrēti (it īpaši ar skolas padomju, bērnu/jauniešu padomju, bērnu/jauniešu parlamentu vai bērnu/jauniešu forumu starpniecību). Indikators tika analizēts trīs līmeņos: nacionālā, reģionālā un vietējā.

Formālās un neformālās platformas līdzdalības nodrošināšanai

Nacionālā līmenī ir vairākas nozīmīgas formālas un neformālas platformas bērnu un jauniešu līdzdalības nodrošināšanai.

Strukturētais dialogs ir starptautisks instruments ar regulāriem atkārtotiem cikliem, kurš noticis jau piecas reizes un kurā var piedalīties dažādu ES valstu jaunatnes organizācijas. Latvijā šo konsultāciju procesu finansē valsts, savukārt organizē un koordinē nevalstiskā organizācija “Latvijas Jaunatnes padome” (LJP). Iepriekšējā konsultāciju ciklā Latvijā tika sasniegti aptuveni 1200 jaunieši, un konsultāciju tēma bija “Veicināt visu jauniešu iesaisti dažādā, vienotā un iekļaujošā Eiropā”. Konsultācijas tiek veiktas pašvaldību līmenī, un jauniešu atlase notika ļoti atšķirīgi. Rezultāti tiek iesniegti gan pašvaldībām, gan ministrijām, lai jauniešu redzējums un izvirzītie jautājumi tiktu iekļauti valsts un pašvaldību politikas dienas kārtībā.

Jaunatnes konsultatīvā padome – JL definē šīs padomes darbības principus: tā ir padomdevēja institūcija, kuras mērķis ir veicināt saskaņotas jaunatnes politikas izstrādi un īstenošanu, kā arī jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē; tā darbojas IZM paspārnē, to vada nozares ministrs, bet, kā atzīmēja jaunatnes jomas eksperte, padome nav tikusi sasaukta jau veselu gadu.

Jauniešu Saeima ir projekts, kura ietvaros 100 jauniešiem no visas Latvijas ir iespēja kļūt par Jauniešu Saeimas deputātiem, kandidējot ar savu ideju un caur savu pieredzi iegūstot izpratni par parlamenta darbu un likumdošanas procesu. Projekta “Jauniešu Saeima” rīkotājs ir LR Saeima. Jauniešu Saeima sanāk reizi gadā Saeimas namā, Rīgā, kur Jauniešu Saeimas deputāti vienu dienu piedalās pasākumā. Jauniešu Saeimas pieņemtajām deklarācijām ir rekomendējošs raksturs, un tās tiek nodotas Saeimas atbildīgajām komisijām, visām Saeimas frakcijām un pie frakcijām nepiederošiem deputātiem, lai visi deputāti varētu iepazīties ar deklarāciju saturu un, iespējams, izmantotu Saeimas komisiju darbā.

„Kafija ar politiķiem” – neformālais forums, kurā ar līdzdalīgām metodēm tiek organizētas un vadītas konsultācijas un diskusijas, kurās piedalās jaunieši un pašvaldību un nacionāla mēroga politiķi. Šo metodi un konsultācijas Latvijā īsteno biedrība “NEXT”, kas ir dibināta 2006. gadā un kuras mērķis ir sekmēt

jauniešiem labvēlīgas vides attīstību un veicināt jauniešu veidošanos par nozīmīgu sabiedrības resursu. "NEXT" galvenā mērķa grupa ir 15 līdz 30 gadus veci jaunieši no Latvijas reģioniem un nelielām apdzīvotām vietām, un šī metode tika pielietota arī Jaunatnes konsultatīvās padomes procesa ietvaros vietējo pašvaldību līmenī. Jaunāka vecuma bērniem tiek rīkoti konsultāciju forumi ar nosaukumu „Saldējums ar politiķiem”.

Bērnu forums savu darbību uzsāka 2000. gadā, realizējot projektus bērnu līdzdalības nodrošināšanai skolās. Projekta ietvaros tika apmācīti pašvaldību Izglītības pārvalžu darbinieki, kā arī tika izstrādāti apmācības materiāli, kā, pielietojot līdzdalīgās metodes, strādāt skolās ar bērniem. Izglītības pārvaldes tālāk apmācīja savu reģionu pedagogus, kā strādāt ar bērniem un veicināt līdzdalību. Bērni piedalījās skolu un pašvaldību līmeņa forumos, kas pēc tam notika rajonu un nacionālā līmenī. Šobrīd bērnu forums praktiski nedarbojas, jo nav pieejams finansējums.

Nacionālajā un pašvaldību līmenī darbojas dažādas jaunatnes organizācijas. Pēc IZM mājas lapā pieejamajiem datiem, šobrīd Latvijā ir oficiāli reģistrētas 32 jaunatnes organizācijas. Atbilstoši JL noteiktajiem kritērijiem, jaunatnes organizācijās ir obligāta 2/3 jauniešu līdzdalība tās valdē.

Latvijas Jaunatnes padome ir lielākā jaunatnes organizācija Latvijā, kas darbojas kopš 1992. gada, un ir vienīgā jaunatnes organizācija, kas apvieno dažādas jauniešu organizācijas un primāri strādā jauniešu interešu aizstāvības jomā.

Ir vēl citas bērnu un jauniešu organizācijas, kuras ir reģistrētas jaunatnes organizāciju sarakstā un darbojas nacionālā mērogā, bet kuru darbība nav primāri veikt bērnu un jauniešu interešu aizstāvību. Šādas organizācijas ir **Latvijas mazpulki, Skauti, Streetbasket, IMKA Latvija** u.c.

Nacionālā līmenī pārstāvēta jauniešu organizācija, kas neatbilst formālajam jaunatnes organizāciju statusam, bet aktīvi darbojas jaunatnes jomā, ir biedrība **“Klubs “Māja”**”. Šī ir organizācija, kas ir starptautiskās organizācijas “Jaunie Eiropas federālisti” pārstāvniece Latvijā un kura ir pārstāvēta ar dažādām vienībām vietējās pašvaldībās.

Jauniešu NVO dalībnieki diskusijā atzina, ka ir iespēja regulāri piedalīties dažādos semināros, vasaras akadēmijās, apmācībās, forumos, tai skaitā starptautiskās jauniešu apmaiņas programmās, līdzdarboties ikdienā savās organizācijās (dažādās jomās un intensitātē). Bērni apzinās, ka līdzdalība šādos pasākumos ļauj iepazīties ar jauniem cilvēkiem, uzzināt daudz ko jaunu. Pašvaldība un vecāki sniedz atbalstu transportam, lai bērni varētu nokļūt pasākumos.

Pašvaldību līmenī JL 5. pants nosaka, ka pašvaldība plāno darbu ar jaunatni, izstrādājot pašvaldības jaunatnes politikas attīstības plānošanas dokumentus. Likums iesaka pašvaldībām veidot jaunatnes konsultatīvās padomes, jauniešu centrus un jauniešu domi, lai sekmētu pašvaldības jauniešu sadarbību, pieredzes apmaiņu un līdzdalību pašvaldības politikas veidošanā. Tomēr šī nav obligāta prasība pašvaldībām, tādēļ katra pašvaldība vadās pēc saviem ieskatiem.

Jaunatnes konsultatīvās padomes ir viens no mehānismiem pašvaldību līmenī. Kā liecina IZM dati, 2017. gadā Jaunatnes konsultatīvās padomes bija izveidotas 37 Latvijas pašvaldībās, kas ir aptuveni 1/3 daļa no kopējā pašvaldību skaita Latvijā.

Jauniešu dome ir pašvaldības struktūrvienība vai dažos gadījumos arī atsevišķa biedrība (Cēsis, Ventspils), un šis mehānisms nodrošina iespēju jauniešiem regulāri tikties un diskutēt ar pašvaldības deputātiem un darbiniekiem par labāku bērnu un jauniešu vidi pašvaldībā. Latvijā 2017. gadā aptuveni 40 pašvaldībās bija izveidotas jauniešu domes.

Kā intervijās norādīja jaunatnes jomas eksperti, pēdējos gados pašvaldības kļūst atvērtākas jauniešiem, saskatot jauniešos resursu, nevis problēmu. Pašvaldības jauniešus savā darbā galvenokārt iesaista caur projektiem, sniedzot finansējuma iespējas, kā arī veicot darbu ar jaunatni. Kā būtiskākā problēma jaunatnes organizāciju darbā tiek atzīmēts stabila finansējuma trūkums. Finansējums parasti nāk no projektiem, nedaudz no pašvaldības budžeta, kas arī bieži tiek piešķirts projektu konkursu kārtībā.

Normatīvos tiek noteikta **Skolas Padome** izveide, kurās bez pedagogiem un bērnu vecāku pārstāvjiem piedalās arī bērnu pārstāvji, savukārt **skolēnu pašpārvalde** likumos nav noteikta kā obligāta.

VISC 2011. gadā izstrādāja metodiskos ieteikumus "Vispārējās izglītības iestādes un profesionālās izglītības iestādes izglītojamo pašpārvaldes veidošanas un darbības kārtība". IKVD katru gadu apkopo akreditācijas procesā veiktās izglītības kvalitātes novērtēšanas rezultātus un secinājumus. Ziņojumā par vispārējās izglītības kvalitātes novērtējumu 2016. gadā, kurā tika īpaši apskatīta izglītojamo labsajūta izglītības iestādēs un pedagogu savstarpējā sadarbība, ir teikts, ka visās izglītības iestādēs ir skolēnu pašpārvalde, kurā skolēni var attīstīt savas sadarbības spējas, vienoties kopīgiem mērķiem un būt pilsoniski aktīvi. Ekspertu komisijas konstatējušas, ka izglītības iestādēs starp pedagogiem un skolēniem izveidojušās labas un cieņas pilnas attiecības, jo pedagogi skolēnus uzklausa un ņem vērā viņu izteikto viedokli. Skolēni izprot pedagogu izvirzītās prasības mācību darbam.

FGD skolēnu domju pārstāvji minēja, ka ir piedalījušies Saeimas pasākumā par izglītības reformu un pozitīvi atzīmēja, ka viņu viedoklis tika uzklauss. Tāpat jaunieši ir piedalījušies Baltijas valstu savienības konferencē, dažādos apmaiņas projektos, kur arī pauda Latvijas jauniešu viedokli.

Intervētais jaunatnes organizācijas pārstāvis atzīmēja negatīvu tendenci, ka daudzās skolās vairs nav skolēnu pašpārvaldes, kas ievēlētas demokrātiskās skolas vēlēšanās, un samazinās skolēnu pašpārvalžu skaits, kas gan iespējams saistās ar pašu skolu skaita samazināšanos reformas ietekmē. Skolēnu pašpārvaldes vai līdzpārvaldes kļuvušas par instrumentu skolas vadības rokās dažādu pasākumu organizēšanā, kas pēc būtības ir nepareizi.

To apliecināja arī bērnu viedoklis FGD. Bērnu domas par to, kurš var piedalīties skolu pašpārvaldes darbā un arī interese un motivācija iesaistīties skolu pašpārvaldēs ir ļoti atšķirīga un lielā mērā atkarīga no skolēnu pašpārvaldes aktivitātes un ieinteresētības informēt un iesaistīt savā darbā citus skolēnus. Kopumā visi aptaujātie bija vienprātīgi, ka skolēnu pašpārvaldes galvenā funkcija ir pasākumu organizēšana. Būtiskākais atbalsts no skolas vadības puses pašpārvaldēm ir nodrošināta telpa, kur tikt.

Tāpat jaunatnes eksperts, viesojoties Latvijas skolās 2016. gada pavasarī, novēroja, ka maz skolēnu zināja, kas ir viņu pašvaldības vadītājs. Jāsecina, ka joprojām skolās daudz mācās no grāmatām, no prezentācijām, nevis aicina uz tikšanos dzīvus cilvēkus, kas darbojas pašvaldībā vai valsts mērogā.

Ir grūti mainīt varas pozīcijas „skolēns-pedagogs” skolu pedagogu vidū. Ar jauno kompetences saturu tiek definēta skolēna-pedagoga lomu maiņa un sadarbība-līdzdalība. Iespējams, būtu jādefinē jaunajā kompetenču saturā skolēnu un pedagoga sadarbības principus.

(Valsts institūcijas pārstāve no izglītības jomas)

Pašā kompetences satura apspriešanā būtu vairāk jāiesaista bērni un jaunieši. Kā intervijā minēja VISC pārstāve, pirms četriem gadiem tika iesaistīti daži skolēnu no Rīgas Skolēnu domes, kā arī savus priekšlikumus sniedza LJP.

Kopumā var secināt, ka tie bērni un jaunieši, kas darbojas jauniešu NVO vai skolēnu domēs bērniem, visai aktīvi izmanto dažādas līdzdalības iespējas un piedalās projektos un forumos. Savukārt lielais vairums bērnu, tai skaitā arī skolēnu pašpārvalžu dalībnieki, nav informēti par līdzdalības iespējām, kā arī viņu interese par pilsoniskās līdzdalības aktivitātēm un iespēju piedalīties dažādās jauniešu organizācijās ir minimāla. Kā viens no iemesliem varētu būt laika trūkums lielās noslodzes skolās dēļ. Tomēr acīmredzot bērniem trūkst motivācija, lai ārpus skolas darbotos jauniešu apvienībās un, iespējams, trūkst pozitīvu piemēru, iemaņu un kopumā informācijas par to, kā var iesaistīties jauniešu organizācijās un kādi ir ieguvumi.

Secinājumi un ieteikumi

Gandrīz katrā skolā ir skolēnu pašpārvalde, un skolēni var tajās piedalīties bez ierobežojuma, parasti sākot no 5. klases. Daži bērni minēja, ka skolēnu pašpārvaldē nevar piedalīties bērni, kuriem ir daudz kavētas stundas, bet tā noteikti nav vispārpieņemta prakse. Tomēr, kā liecina pašu bērnu teiktais, pašpārvaldes darbs parasti aprobežojas ar skolas pasākumu organizēšanu, tādēļ to var tikai nosacīti vērtēt kā jēgpilnu skolēnu līdzdalības praksi. Divās skolās bērni minēja, ka skolēnu pašpārvalde ir

mēģinājusi aktualizēt arī citus skolēniem būtiskus jautājumus, piemēram, par ēdināšanas kvalitāti, bet diemžēl bez pozitīva iznākuma.

Vērtējot jauniešu līdzdalības iespējas pašvaldību līmenī, tās lielā mērā ir atkarīgas no konkrētās pašvaldības vēlmes iesaistīt jauniešus un radītajām iespējām. Trūkst stabils finansējums jauniešu organizācijām, parasti jauniešu organizācijas atkarīgas no projektu finansējuma, un tas nenodrošina izaugsmi un ilglaicīgu darbību. Ir tikai dažas jauniešu organizācijas, kā piemēram, Latvijas mazpulki, Skauti, IMKA, kuras darbojas gan nacionālā, gan reģionālā līmenī un kurās var piedalīties jaunieši no dažādiem Latvijas reģioniem.

Valsts līmenī jaunatnes interešu aizstāvības jomā darbojas Latvijas Jaunatnes padome, kas apvieno dažādas jaunatnes organizācijas un kas vada regulāras konsultācijas ar jauniešiem Strukturētā dialoga ietvaros. Tomēr, kā atzīmēja šīs organizācijas pārstāvis, jauniešiem nav pietiekamu līdzdalības iemaņu un motivācijas būt pilsoniski aktīviem, ko var skaidrot gan ar skolēnu pašpārvalžu „simbolisko darbību”, gan arī ar jauniešu neticību, ka viņu viedoklis tiks uzklauts.

IETEIKUMI:

- Skolēnu pašpārvaldi nostiprināt likumā un definēt tās pienākumus, kur viens no obligāti iekļaujamiem uzdevumiem būtu līdzdalība lēmumu pieņemšanā skolu ikdienas procesos. Tāpat būtu jānosaka, ka skolu vadītājiem regulāri jāsniedz pārskats Skolas Padomei par to, cik aktīvi un kādos jautājumos skolas jautājumu risināšanā tiek iesaistītas skolēnu pašpārvaldes.
- IKVD, veicot skolu akreditāciju, vajadzētu ne tikai pārbaudīt, vai formāli pastāv skolēnu līdzdalības formas, bet arī pētīt kvalitāti – kādos lēmumos ir iesaistīti skolēni, ko viņi ir varējuši ietekmēt (labā prakse: Velsas skolu pašvērtējuma instruments skolēnu līdzdalības kvalitātes novērtēšanai).
- Būtiski integrēt līdzdalības pieeju un prasmju attīstību jaunajā mācību saturā, lai sasniegtu maksimāli daudz bērnu, arī tos, kas nedarbojas pašpārvaldēs. Ja skolēnu līdzdalība ir prioritāte, jāparedz resursi gan skolotāju, gan skolēnu apmācībām.
- Šobrīd pedagogiem un jaunatnes jomas darbiniekiem trūkst praktisku piemēru un materiālu par līdzdalības metodēm, tādēļ būtu apsverama visas pieejamās informācijas un mācību materiālu par līdzdalību apkopošana vienotā platformā, piemēram, VISC, IZM vai IKVD mājas lapās, lai visi materiāli pedagogiem un jaunatnes darbiniekiem būtu pieejami vienkopus.

9. INDIKATORS: Pašvaldību pakalpojumu sniedzēji nodrošina bērniem draudzīgus atsauksmju mehānismus.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 1

0 = Bērniem nav iespēju sniegt atsauksmes par pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem un šādiem pakalpojumu sniedzējiem nav jāsniedz šādas iespējas.

1 = Vismaz diviem minētajiem pašvaldību pakalpojumu sniedzējiem ir sistēmas, kas ļauj bērniem sniegt atsauksmes par saņemtajiem pakalpojumiem.

2 = Vismaz četriem minētajiem pašvaldību pakalpojumu sniedzējiem ir sistēmas, kas ļauj bērniem sniegt atsauksmes par saņemtajiem pakalpojumiem.

3 = Visiem minētajiem pašvaldību pakalpojumu sniedzējiem ir jābūt šādām iespējām un tie ir ieviesuši efektīvas sistēmas bērnu atsauksmju saņemšanai un atbildēšanai uz tām.

Šajā sadaļā tiek analizēts, vai pastāv normatīvi, kas valsts vai pašvaldību līmenī uzliek par pienākumu dažādo pakalpojumu sniedzējiem apkopot bērnu viedokļus par saņemto pakalpojumu, kā arī, kāda ir prakse šajā jomā. Atsauksmju mehānismu sūdzību formā tika apskatīts šī pārskata 5. indikatorā, šajā nodaļā tiek identificēti proaktīvi pakalpojumu izvērtējuma mehānismi, kas ļautu bērniem kā pakalpojumu klientiem sniegt atsauksmes par saņemto pakalpojumu, palīdzot pakalpojuma sniedzējam pilnveidot jebkuru no sniegtajiem pakalpojumiem, padarot to bērna vajadzībām draudzīgāku, drošāku un kvalitatīvāku.

Normatīvais regulējums

Bērniem draudzīga atsauksmju mehānisma nodrošināšana pašvaldību sniegtajiem pakalpojumiem tiešā veidā normatīvos aktos netiek regulēta. Skatoties no pakalpojuma kvalitātes skatu punkta, pakalpojuma saņēmēja viedokļa noskaidrošana un uzlabojumu veikšana ir viens no kvalitātes vadības pamatnosacījumiem. Jo īpaši svarīgi tas ir tiem pakalpojumiem, kas tiek finansēti no valsts vai pašvaldību budžeta, respektīvi no nodokļu maksātāju naudas.

Atsevišķās jomās normatīvais regulējums ir daļēji attiecināms uz klientu atsauksmju mehānismu nodrošināšanu, piemēram, izglītības jomā. IKVD iekšējos noteikumos¹⁰⁴ noteikts, ka akreditācijas ekspertu komisija kā izglītības iestāžu un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtēšanas metodes izmanto arī izglītojamo intervijas un anketēšanu, lai noskaidrotu izglītojamo viedokli par saņemto izglītības pakalpojumu.

Veselības aprūpes jomā 2012. gadā SIF projekta ietvaros tika izstrādāta kvalitātes vadības metodika ārstniecības iestādēm, tomēr nav atrodama informācija par to, vai šie kvalitātes kritēriji ir fakultatīvi jeb obligāti visām reģistrētajām veselības aprūpes iestādēm. Slimību profilakses un kontroles centrā (SPKC) darbojas Pacientu drošības un veselības aprūpes kvalitātes pilnveides nodaļa, kas sniedz metodisku atbalstu ārstniecības iestādēm pacientu drošības un kvalitātes jautājumos. VM ES fondu ietvaros plānojusi dažādas aktivitātes, t.sk. pētījuma veikšanu par pacientu un viņu ģimeņu apmierinātību ar saņemto veselības aprūpi.

Sociālo pakalpojumu jomā MK noteikumi "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem"¹⁰⁵ nosaka, ka pakalpojuma sniedzējam vismaz reizi trijos gados jāveic iekšējo pašnovērtējumu par sociālo pakalpojumu kvalitāti un atbilstību normatīvajos aktos noteiktajām prasībām, ja nav ieviesta un uzturēta kvalitātes vadības sistēma ISO 9001. Jāteic, ka normatīvajos aktos tiek prasīts nodrošināt sūdzību iesniegšanas un izskatīšanas mehānismu, bet ne atsauksmju mehānismu.

¹⁰⁴ IKVD iekšējie noteikumi Nr. 17 „Izglītības iestāžu, eksaminācijas centru darbības un izglītības programmu īstenošanas kvalitātes vērtēšanas metodika”. 24.02.2017., 10. punkts.

¹⁰⁵ MK noteikumi nr. 338 "Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem". 13.06.2017. Latvijas Vēstnesis. 126 (5953), 27.06.2017.

Prakse pašvaldībās

Tā kā visaptverošu pētījumu vai aptauju par to, kā pašvaldību pakalpojumu sniedzēji nodrošina bērniem draudzīgus atsauksmju mehānismus, Latvijā nav veikti, tika veikta kvalitatīva izpēte (t.sk. gadījumu analīze, pašvaldības dokumentu izpēte un padziļinātās intervijas).

Apkopotā informācija liecina, ka kopumā pašvaldībās un dažādu jomu institūcijās ir vāja izpratne par atsauksmju mehānisma nepieciešamību, kā arī tās praktiskās īstenošanas veidiem, lai izzināt bērnu viedokli par dažādiem pakalpojumiem. Lielākā daļa aptaujāto pašvaldību veic ikgadēju iedzīvotāju aptauju, ko var aizpildīt gan bērni, gan pieaugušie. Tomēr rezultāti apliecina, ka bērni šīs aptaujas neaizpilda, iespēju izteikt viedokli izmanto arī salīdzinoši neliels skaits jauniešu, kas vecāki par 15 gadiem. Kā iespējamie iemesli tiek minēti sarežģīti formulētie jautājumi, nepiemēroti izplatīšanas kanāli. Piemēram, Cēsu novada pašvaldība anketu izplata gan mājas lapā, gan sociālajos tīklos, bet lietotāju dati liecina, ka novada *Facebook* profila lietotāju vidū tikai 1,7% ir bērni vecumā no 13 līdz 17 gadiem.

Brīvā laika pavadīšanas iespēju nodrošināšana lielākoties ir pašvaldības pārziņā. Vispārējie normatīvie akti nenosaka konkrētas prasības attiecībā uz bērnu viedokļu uzklauššanu par pakalpojumu kvalitāti, piemēram, muzejos, bibliotēkās, kultūras namos vai interešu izglītības iestādēs, tāpat arī veiktās gadījumu analīzes neliecina par konkrētām prasībām no pašvaldības administrācijas puses savām pakļautības iestādēm. Bērnu uzklauššana ir šo iestāžu vadītāju brīvprātīga iniciatīva.

Veiktās intervijas liecina, ka izpratne par nepieciešamību bērnu viedokli izzināt ir neviendabīga. Biežāk bērnu aptaujas tiek īstenotas formālu iemeslu rosinātas – iestādes, kam nepieciešama akreditācija (piemēram, izglītības iestādes, pašvaldību muzeji un bibliotēkas, kas ik pēc noteikta laika kārtu akreditāciju), izzina savu klientu vēlmes un vajadzības, lai labāk novērtētu līdzšinējo darbu un plānotu turpmākos pakalpojumus. Vienlaikus brīvā laika pavadīšanas iestāžu darbinieki apliecina, ka šajā jomā notiek regulāra, neformāla (mutiska) konsultēšanās ar bērniem par viņu vajadzībām, vēlmēm, problēmām u.tml. Jo neformālā atmosfēra un darbinieku ieinteresētība ļauj bērniem brīvi izteikt savu viedokli. Darbinieki mēdz arī rosināt bērnus viedokli izteikt radošā veidā (piemēram, Gulbenes Bērnu bibliotēka izveidoja sienas plakātu, pie kura bērni varēja pielīmēt līmlapiņas ar ierosinājumiem un vērtējumu par bibliotēkas darbu).

Atsevišķos gadījumos vērojama bērniem piemērotāka prakse, piemēram, Rīgas Centrālā bibliotēka savā mājas lapā ir bērniem atraktīvā veidā publicējusi bibliotēkas lietošanas noteikumus (publicēti arī "Lietošanas noteikumi vieglajā valodā"). Mājas lapā ir iespēja elektroniski aizpildīt atsauksmju lapu, kā arī elektroniski balsot par dažādiem jautājumiem.

Cēsu novadā ir pozitīva pieredze, iesaistot 12-14 gadus vecus bērnus pilsētplānošanā – darbnīcās pārrunājot, kuras ir vietas, kas viņiem Cēsīs patīk, un kuras nepatīk, kā arī izstrādājot idejas, kā pilsētvidi veidot sev patīkamāku. Tomēr apkopotā informācija liecina, ka pašvaldībās praktiski netiek vaicāts bērnu viedoklis par vispārējiem pakalpojumiem – sabiedrisko transportu, veselības aprūpi u.tml.

Veselības aprūpes jomā parasti nav bērniem piemērotu mehānismu, kā iesniegt sūdzības vai izteikt viedokli. Slimnīcu pakalpojumi parasti ir orientēti uz visu vecumu pacientiem, tādēļ nav izstrādāti atsevišķi, bērniem piemēroti atsauksmju formāti. BKUS mājas lapā ir publicēts dokuments "Pacientu tiesību realizācija mūsu slimnīcā", kas vairāk piemērots vecākiem, nevis bērniem. Toties gan bērniem, gan viņu vecākiem šīs slimnīcas mājas lapā ir pieejama atsauksmju lapa "Pastāsti mums", kur var izteikt viedokli četrās sadaļās: "Uzraksti atsauksmi", "Ziņo par novērotu kļūdu vai riskantu situāciju!", "Aizpildi aptaujas", "Jautā mums".

Biežāk bērnu viedokļa izzināšana notiek divās – izglītības un jaunatnes – jomās.

Izglītības jomā normatīvie akti par skolu akreditāciju rekomendē kā metodes izmantot izglītojamo intervijas un anketēšanu. Tas tiek izmantots skolas pašnovērtējuma ziņojuma izstrādē. Tāpat kā metode bērnu viedokļa izzināšanai un pārstāvēšanai tiek izmantota skolēnu pašpārvalde. Apkopotā informācija liecina, ka skolas tieši mazākiem bērniem (līdz 15 gadu vecumam) ir galvenā vieta, kur viņi var izteikt viedokli par dažādiem jautājumiem. Kā starpnieki bērnu viedokļu uzklauššanai tiek minēti skolu psihologi, sociālie pedagogi, klašu audzinātāji un direktora vietnieki audzināšanas darbā. Tomēr viedokļa

izteikšana parasti atkarīga no bērna pašiniciatīvas un pieprasa zināmas sociālās iemaņas, kā arī nepieciešams ieinteresēts pieaugušais, kas apkopo, analizē un nodot tālāk skolas vadībai bērnu sniegtos ieteikumus.

Runājot ar bērniem ārpusģimenes aprūpes iestādē, neviens no viņiem neminēja, ka būtu piedalījies kādā izvērtējumā vai aptaujā par viņu apmierinātību ar saņemto ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu. Kā var secināt, ja arī bērni tikuši aptaujāti par dzīvi iestādē, tad tas ir noticis mutiski un bērni to neatcerējās.

Interesu izglītība tiek identificēta kā vēl viena joma, kur bērnu viedoklis tiek uzklauts, kā arī tās ietvaros tiek attīstīta bērnu pašapziņa un prasmes izteikties, aizstāvēt viedokli, būt aktīviem viedokļu paudzējiem. Pateicoties neformālajai videi, bērnos tiek veicināta vēlme izteikt viedokli, un interešu izglītības pedagogi viņus uzklaut. Tomēr šī prakse nav formalizēta konkrētu mehānismu veidā. Preiļu novada pašvaldība kā labo piemēru min interešu izglītības programmu "Līderu skola", kas pulcē apmēram 16-20 bērnus un kas ir tieši vērsta uz dažādu prasmju attīstīšanu – izteikt savas domas, risināt konfliktus, veidot saskarsmi ar vienaudžiem un pieaugušajiem.

Jaunatnes jomā jauniešu līdzdalības un viedokļu izteikšanas formas ir daudzveidīgākas un plašāk attīstītas lielākajā daļā pašvaldību. Tās ir: jauniešu dome, jauniešu māja, pasākums "Kafija ar politiķiem", iespēja ēnot vai piedalīties karjeras dienās, jauniešu neformālas tikšanās (tējas vakari) u.tml. Jauniešu līdzdalības joma ir gan normatīvi regulēta, gan pašvaldību finansēta. Aizvien biežāk pašvaldībās veic jauniešu aptauju un viedokļu izpēti, izstrādājot politikas plānošanas dokumentus jaunatnes jomā.

FGD rezultāti liecina, ka ne visi bērni un jaunieši vienlīdz labi pārzina pašvaldības sniegtos pakalpojumus un atsauksmju mehānismus. Skolēnu domju dalībnieki uzskatīja, ka priekšlikumus vai sūdzību pašvaldībai par pakalpojumu vai iesniegt, dodoties uz pasākumiem ar deputātiem ("Kafija ar politiķiem" vai Jauniešu forumiem), un tur var paust savas domas, kuras pēc tam tiek izskatītas. Minēja, ka viņiem ir iespēja piedalīties Domes sēdēs, viena meitene tās apmeklēja regulāri (jo raksta pašvaldības informatīvam izdevumam). Bērni zināja, ka viņi var nosūtīt e-pastu pašvaldībai (bet nav bijusi tāda vajadzība), ka var aiziet uz pašvaldību (un to arī dara) atrisināt kādu jautājumu (piemēram, transportu sarunāt, lai aizbrauktu uz pasākumu citā pašvaldībā) un ka ir pašvaldības mājas lapa (bet to nelasa). Savukārt to bērnu atbildes, kas ir pilsoniski mazāk aktīvi, liecina, ka viņi īsti neizprot, par kādiem pakalpojumiem pašvaldība atbild. Daži no skolēniem atminējās, ka pašvaldība (Jūrmalā) veikusi iedzīvotāju aptauju par pludmales labiekārtošanu. Kopumā var secināt, ka bērni ikdienā netiek aptaujāti par kādu no saņemtajiem pakalpojumiem, tai skaitā arī ne par skolas sniegtajiem izglītības pakalpojumiem.

Vairākās pašvaldībās brīvprātīgo kustība tiek identificēta ne tikai kā bērnu un jauniešu līdzdalības forma, bet arī kā iespēja izteikt savu viedokli par dažādiem pašvaldības pakalpojumiem un sabiedrisko vidi (piemēram, Preiļu novadā, Valmieras pilsētā).

Kā vēl viens mehānisms bērnu viedokļa izteikšanai, ir interneta vide – atsauksmes, komentāri, kritika un viedokļa izteikšana dažādās mājas lapās un sociālajos portālos, ko nodrošina pašvaldības un pašvaldību institūcijas. Tiesa – reti šis atsauksmju veids ir speciāli piemērots bērnu auditorijai.

Secinājumi un ieteikumi

Vispārējais regulējums nosaka tikai sūdzību un ierosinājumu iesniegšanas kārtību. Pašvaldībām ir autonoma atbildība par dažādu pakalpojumu organizēšanu, tai skaitā tādu pakalpojumu, kas skar bērnus. Bet likums Par pašvaldībām (LPP)¹⁰⁶ nenosaka prasības uzklaut bērnu viedokli.

Atsevišķu nozaru regulējums par bērnu viedokļa uzklautišanu un tiesību ievērošanu ir ļoti vispārīgs. Normatīvi regulēta ir dažādu pašvaldības iestāžu akreditācijas kārtība. Pamatā ir nevis prasības, bet tikai ieteikumi uzklaut bērnus un jauniešus par konkrētajiem pakalpojumiem (tas attiecas uz izglītības jomu; citās brīvā laika pavadīšanas jomās nav ieteikuma uzklaut pakalpojuma saņēmēju viedokli).

Prakse pašvaldībās liecina, ka kopumā pašvaldībās un dažādu jomu institūcijās ir vāja izpratne par vajadzību un veidiem, kā izzināt bērnu viedokli par dažādiem pakalpojumiem. Jāsecina, ka visbiežāk

¹⁰⁶ Par pašvaldībām. 19.05.1994. Latvijas Vēstnesis. 61 (192), 24.05.1994.

dažādie pašvaldības pakalpojuma sniedzēji neuzskata bērnu par pilnvērtīgu “klientu”, tādēļ, pat ja īsteno klientu apmierinātības aptauju, tad parasti uzrunā bērnu vecākus, nevis pašus bērnus.

IETEIKUMI:

- Normatīvi nostiprināt kvalitātes prasības, tai skaitā klientu apmierinātības ar saņemto pakalpojumu izvērtēšanu visos tajos pakalpojumos, kas tiek finansēti no valsts vai pašvaldību budžeta.
- Pozitīvi motivēt un izglītēt izglītības, veselības, sociālo un citu pakalpojumu sniedzējus par ieguvumiem no bērnu iesaistes pakalpojuma izvērtēšanā, kā arī par labajām praksēm. Kā motivējošs faktors varētu kalpot konkursu organizēšana par bērniem draudzīgāko pakalpojuma sniedzēju pašvaldībās un bērnu žūriju izveide, kas izvērtē atsauksmju mehānismus u.c. bērniem draudzīgu pakalpojumu kritērijus.

10. INDIKATORS: Tiek atbalstīta bērnu līdzdalība ANO Bērnu tiesību konvencijas (tostarp ēnu ziņošana Bērnu tiesību komitejai) un attiecīgo Eiropas Padomes instrumentu un konvenciju uzraudzībā.

Latvijas progresa vērtējums, izmantojot Eiropas Padomes izstrādātos novērtējuma kritērijus: 0

0 = Nav veikti pasākumi, lai veicinātu bērnu līdzdalību bērnu tiesību instrumentu ieviešanas uzraudzībā.

1 = Atsevišķi bērni tiek uzaicināti un atbalstīti, lai tie piedalītos ANO BTK uzraudzībā.

2 = Tiek apkopoti daudz un dažādu bērnu no dažādām vidēm viedokļi par ANO BTK īstenošanu.

3 = Bērnu organizācijas saņem atbalstu, lai sistemātiski uzraudzītu ANO BTK un citu bērnu tiesību instrumentu īstenošanu, ko dalībvalsts ir ratificējusi.

Šī indikatora ietvaros tiek apskatīts, vai bērniem un bērnu pārstāvniecības organizācijām ir resursi, lai piedalītos bērnu tiesību instrumentu īstenošanas uzraudzībā, tostarp iespējas bērniem piedalīties ēnu ziņošanā vai savu ziņojuma izveidē iesniegšanai ANO Bērnu tiesību komitejai.

Kā tika noskaidrots intervijā ar organizācijas “Glābiet bērnus” vadītāju Ingunu Ebelu, bērni tika iesaistīti 2004. gadā, gatavojot alternatīvo ziņojuma ANO Bērnu tiesību komitejai. Toreiz caur organizācijas “Glābiet bērnus” partneriem, dažādām nevalstiskajām organizācijām un pašvaldībām tika nodrošināta plaša bērnu grupu iesaiste. Bērni tika intervēti par viņiem būtiskām tēmām. Tāpat 2006. gadā trīs bērni piedalījās konsultāciju sesijā Ženēvā, kad tika izskatīti valstu, tai skaitā Latvijas alternatīvie ziņojumi.

Toreiz bērnu dalība alternatīvā ziņojuma sagatavošanā tika finansēta no dažādiem ārvalstu fondiem, t.sk. vēstniecībām, bet, kā minēja “Glābiet bērnus” vadītāja, pēc Latvijas iestāšanās ES tika mainīti finansēšanas noteikumi NVO. Finansējums tika piešķirts valdībai, kas izveidoja SIF un specifisku programmu nevalstisko organizāciju kapacitātes stiprināšanai. Diemžēl līdzšinējā pieredze, mēģinot piesaistīt finansiālo atbalstu bērnu tiesību un interešu aizstāvības darbam, tai skaitā no SIF, nav bijusi pozitīva. To apstiprina arī Bērnu labklājības tīkla pieredze, mēģinot piesaistīt finansējumu caur SIF ar mērķi iesaistīt dažādās jomās strādājošās NVO, lai nodrošinātu starpdisciplināru skatījumu un apvienotu pieredzi un resursus bērnu tiesību un interešu aizstāvības darbā, tai skaitā saistībā ar ANO Bērnu tiesību komitejas Latvijai sniegtajām rekomendācijām.

Secinājumi un ieteikumi

Kopumā secināms, ka līdz šim bērnu iesaiste ANO Konvencijas uzraudzības īstenošanā ir notikusi tikai vienā gadījumā, un to ir organizējusi nevalstiskā organizācija. Tomēr jāsecina arī, ka nevalstiskajām bērnu interešu aizstāvības organizācijām Latvijā ir ļoti ierobežoti resursi un iespējas piesaistīt finansiālo atbalstu tieši bērnu tiesību un interešu aizstāvības darbam. Ņemot vērā, ka konsultācijas ar bērniem prasa milzīgus laika un cilvēkresursu ieguldījumus, bez stabila finansiāla atbalsta to nav iespējams nodrošināt.

IETEIKUMI:

- Deleģēt uzdevumus un piešķirt valsts finansējumu nevalstiskajam sektoram regulāras, sistemātiskas bērnu viedokļu apkopošanas un līdzdalības nodrošināšanai ANO Bērnu tiesību konvencijas monitoringā un alternatīvā ziņojuma gatavošanā.

PIELIKUMI

PIELIKUMS NR. 1: Pētījuma tehniskā informācija

Tehniskā informācija

Daļēji strukturētas intervijas tika īstenotas ar dažādu jomu ekspertiem, pārsvarā no nevalstiskā sektora, kā arī no pašvaldību institūcijām, jautājot par viņu pieredzi attiecībā uz bērnu līdzdalību konkrētajā eksperta darbības jomā. Intervijas tika ierakstītas audio failā un pirms ieraksta veikšanas tika vaicāta dalībnieku piekrišana.

Bērnu FGD komplektēšana un vadīšana tika veikta atbilstoši EP izstrādātajiem ieteikumiem. Bērnu FGD sagatavošanai, t.sk. metožu atlasei un jautājumu kataloga izveidei, kā arī diskusiju vadīšanai tika piesaistīti ārējie konsultanti – Inese Šubēvica no Jaunatnes līderu koalīcijas un Ārija Martukāne no Profesionālo audžuģimeņu apvienības “Terēze”.

Kopumā tika novadītas 12 bērnu FGD, kurās piedalījās 162 bērni vecumā no 12 līdz 18 gadiem. Divas FGD tika organizētas sadarbībā ar Tiesībsarga Bērnu tiesību nodaļas pārstāvi. Dalībai FGD tika izvēlētas dažādas bērnu grupas: bērni, kas atrodas institucionālajā aprūpē; bērni, kas izdarījuši likumpārkāpumu un atrodas ieslodzījuma iestādē, probācijas vai sociālā dienesta uzraudzībā. Tāpat diskusijās piedalījās dažādu nacionālo piederību bērni, t.sk. romi un bērni, kas ģimenē runā krievu valodā. FGD piedalījās bērni no dažādiem Latvijas reģioniem, nedaudz vairāk nekā pusei bērnu dzīvesvieta ir Rīgā vai Pierīgā, t.sk. Jūrmalā.

Pirms FGD bērnu vecākiem vai aizbildņiem tika sniegta rakstiska informācija par FGD mērķiem, norises gaitu un audio vai cita formāta ieraksta vai fotofiksācijas veikšanu un lūgta rakstiska piekrišana viņu bērna dalībai FGD. Tāpat pirms katras FGD bērniem tika vaicāta viņu piekrišana dalībai, dodot iespēju bērnam atteikties no dalības vai viņa izteikumu audiofiksācijas. Nevieni no bērniem neatteicās piedalīties, kā arī no visiem tika saņemta atļauja veikt diskusijas audio ierakstu.

Visas diskusijas tika detalizēti aprakstītas, atbilstoši iepriekš izstrādātai FGD protokola formai.

Diskusijas ilga vidēji no 2,5-3 stundām, ar dažiem izņēmumiem, kad diskusija pārsniedza 3 stundas. FGD laikā tika izmantotas dažādas metodes: diskusijas, jautājumi, darbs grupās un darba rezultātu prezentēšana, vizuālā attēlošana, *Eurochild* “Tiesību spēle”, Tiesību *Quiz* ar jautājumiem par tiesībām; balsošana u.tml.

Jautājumu loks tika piemērots katrai dalībnieku mērķa grupai, lai noskaidrotu tos jautājumus, kas ir aktuāli konkrētās mērķa grupas bērniem un saistīti ar viņu dzīves situāciju un pieredzi. Tomēr pārsvarā tika pārrunātas arī vispārīgas tēmas: skola un līdzdalības iespējas tajā, iespējas paust viedokli un ietekmēt lēmumus/procesus ģimenē, pašvaldībā un valstī kopumā.

FGD dalībniekiem tika nodrošinātas uzskodas un dzērieni.

FGD darba struktūra:

- 1) Iepazīšanās, kurā FGD vadītāji sniedza informācija par tikšanos, tās mērķiem, par Bērnu līdzdalības izvērtēšanas projektu, kas ar iegūto informāciju tiks darīts tālāk, kā arī “Iepazīšanās aplis”, kurā katrs dalībnieks īsumā pastāsta kaut ko par sevi.
- 2) Vienošanās par noteikumiem FGD laikā: grupas kopā ar tās vadītāju vienojās par kopīgiem noteikumiem, piemēram: runāt pa vienam; uzdot jautājumus (ja kaut kas nav skaidrs); cienīt otra viedokli, pasākums ir brīvprātīgs; konfidencialitāte (viss, kas notiek šajā nodarbībā, netiks izpausts – tikai un vienīgi apkopotā veidā un ziņojuma sagatavošanai); atvērtība (dalīties ar informāciju, zināšanām, pieredzi); visas atbildes ir pareizas u.tml.

3) Konsultācijas par indikatoriem/tēmām – ar bērniem tika pārrunāti 5., 7., 8. un 9. indikatori, kā arī noskaidrotas bērnu kopējās zināšanas un izpratne par bērnu tiesībām un dažādažādām institūcijām, kas tās uzrauga. 4. indikators tika pārrunāts tikai ar bērniem, kas ir izdarījuši kādu likumpārkāpumu.

4) Nodarbības izvērtēšana no dalībnieku puses – noslēgumā tika pārrunāts ar bērniem, kas viņiem patika vai nepatika, uzklauti priekšlikumi, ko varētu uzlabot.

FGD laikā tika veiktas arī “enerģijas aktivitātes”, lai noturētu bērnu uzmanību.

Interviju un fokusgrupu diskusiju informantu saraksts

1. Biedrība “Rūpju bērns”, Māris Grāvis, valdes priekšsēdētājs;
2. Nodibinājums Centrs “Dardedze”, Laila Balode, Laura Ceļmale, Agnese Sladzevska;
3. Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, Inga Krastiņa, Bērnu tiesību aizsardzības departamenta direktore; Valentīna Gluščenko, Bāriņtiesu un audžuģimeņu departamenta direktore, Amanda Vēja, Ģimeņu ar bērniem atbalsta departamenta direktore;
4. LR Tiesībsargs, Laila Grāvere, Laila Henzele, Bērnu tiesību nodaļa;
5. Bērnu tiesību eksperte, pētniece Ilona Kronberga;
6. Biedrība “Latvijas Bērnu un jauniešu forums”, Inete Ielīte, valdes priekšsēdētāja;
7. Rīgas skolēnu domes konsultante, Ieva Garjāne;
8. Biedrība Jaunatnes līderu koalīcija, Inese Šubēvica, valdes priekšsēdētāja;
9. Biedrība “Neatkarīgās Izglītības biedrība”, Zane Ozola, valdes priekšsēdētāja;
10. Izglītības kvalitātes valsts dienests, Jana Veinberga, Inese Balode; Valsts izglītības satura centrs, Ineta Upeniece, Sandra Falka;
11. Latvijas Jaunatnes padome, Mārtiņš Šteins, Viceprezidents, Interesu aizstāvības programmas direktors;
12. Biedrība "Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi", Inga Šķestere, valdes priekšsēdētāja;
13. Pētnieks jaunatnes jomā Gints Klāsons;
14. Biedrība „Glābiet bērnus”, Inguna Ebela, valdes priekšsēdētāja;
15. Profesionālo Audžuģimeņu apvienība „Terēze”, Ārija Martukāne, valdes priekšsēdētāja;
16. Tiesību jomas eksperte Linda Skutāne;
17. Ropažu Bāriņtiesa, Ingrida Zunde, bāriņtiesas priekšsēdētāja;
18. Rīgas pašvaldības policijas Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļa, Ligita Pēlmane, nodaļas priekšiece; Artjoms Kalacs, vecākais inspektors;
19. Biedrība SOS Bērnu ciematu asociācija, Jana Pūķe, Rīgas SOS Ģimeņu atbalsta centrs vadītāja.

Fokusgrupu diskusiju saraksts

Datums	Mērķa grupa	Dalībnieku skaits
30.08.2017	Jēkabpils novada un pilsētas izglītības iestāžu darbinieki	8
14.08.2017	Bērni institucionālā aprūpē, 12-17 g.v.	10
19.08.2017	Jaunieši, kas darbojas NVO, 13- 17 g.v.	10
21.08.2017	Notiesātie jaunieši un tie, kuri gaida tiesas lēmumu, 16-18 g.v.	13
19.09.2017	Bērni ar invaliditāti un bez 14-17.g.v.	14
26.09.2017	Bērni, kas izdarījuši administratīvu vai kriminālpārkāpumu un atrodas sociālā dienesta / probācijas dienesta uzraudzībā	14
26.09.2017	Roma tautības bērni	17
05.10.2017	Bērni no sociālā riska grupas un ar īpašām vajadzībām	13
18.10.2017	Skolēni	15
01.11.2017	Skolēni	18
02.11.2017	Skolēnu pašpārvalžu pārstāvji, Rīgas skolēnu domes dalībnieki	9
07.11.2017	Skolēni (dažādu valodu plūsmu, mācības krievu valodā)	16
09.11.2017	Bērni ar īpašām vajadzībām	13

Informācijas pieprasījumu un telefoninterviju tehniskā informācija un informantu saraksti

Saziņa ar valsts un pašvaldību iestādēm

Tika izsūtītas vēstules (27) ar jautājumiem dažādām nozaru ministrijām un to padotības iestādēm, kā arī pašvaldību iestādēm, lai papildus jau apkopotajai informācijai, kas ir publiski pieejama, noskaidrotu par konkrētu aktivitāšu vai informatīvo materiālu par bērnu līdzdalību pieejamību, kā arī, lai izzinātu nozaru vadošo institūciju viedokli par esošo normatīvo regulējumu attiecībā uz bērnu līdzdalību. Rakstiski un telefoniski tika kontaktētas arī 6 Latvijas pašvaldības (Rīga, Cēsis, Valmiera, Preiļi, Madona, Salaspils), lai noskaidrotu, kāda ir pašvaldību prakse attiecībā uz bērnu līdzdalību un vai pašvaldībā kopumā vai tās iestādēs (izglītības, veselības aprūpes, sociālo pakalpojumu sniedzēji u.tml.) eksistē mehānismi, kas ļauj izzināt bērnu viedokli par dažādiem viņiem sniegtiem pakalpojumiem. Jāpiebilst, ka sākotnēji tika uzrunāta Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) un Latvijas Pašvaldību savienība (LPS), lūdzot atbalstu pašvaldību labo praksi apzināšanai bērnu līdzdalības jomā, tomēr informācija netika sniegta.

Tika atlasītas un rakstiski kontaktētas 8 profesionālās vai augstākās izglītības iestādes, kas nodrošina profesionālo apmācību sociālā darba, veselības aprūpes un pedagoģijas specialitātēs, lai noskaidrotu, vai konkrētajās profesionālās augstākās izglītības studiju programmās ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā un konkrēti par bērnu līdzdalību.

Informācijas pieprasījumu informantu saraksts

1. Latvijas Republikas 12. Saeimas priekšsēdētāja
2. Iekšlietu ministrija
3. Valsts robežsardze
4. Valsts policija
5. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
6. Veselības ministrija
7. Labklājības ministrija
8. Slimību profilakses un kontroles centrs
9. Veselības inspekcija
10. VSIA Bērnu klīniskās universitātes slimnīca
11. Izglītības un zinātnes ministrija
12. Valsts izglītības satura centrs
13. Izglītības kvalitātes valsts dienests
14. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija
15. Latvijas Pašvaldību savienība
16. Latvijas Bāriņtiesu darbinieku asociācija
17. Smiltenes bāriņtiesa
18. Saulkrastu bāriņtiesa
19. Augstākās tiesas Civillietu departaments
20. Ieslodzījuma vietu pārvalde
21. Juridiskās palīdzības administrācija

Plašsaziņas līdzekļu un internetā pieejamās informācijas analīze

Pētījuma ietvaros tika veikta publiski pieejamās informācijas izpēte, tai skaitā intervijas ar ekspertiem vai raksti par tēmām, kas saistītas ar bērnu līdzdalību. Tika arī analizētas valsts un pašvaldību institūciju mājas lapas, lai noskaidrotu, vai ir pieejama informācija bērniem par viņu tiesībām, tai skaitā uz līdzdalību, kā arī par piedāvātajiem sūdzību iesniegšanas mehānismiem un to, cik lielā mērā informācijas saturs un formāts ir draudzīgs un saprotams bērnam.

PIELIKUMS NR. 2: Darba grupu diskusiju rezultātu kopsavilkums noslēguma pasākumā

Noslēguma pasākumā, kurš notika Tiesībsarga birojā Rīgā, Baznīcas ielā 2017. gada 12. decembrī, piedalījās 70 dalībnieki, tai skaitā 8 jaunieši. Pasākuma pirmajā daļā tika prezentēti galvenie secinājumi no Nacionālā ziņojuma par bērnu līdzdalības tiesību novērtējumu Latvijā, kā arī bija iespēja uzdot jautājumus vai izteikt komentārus saistībā ar ziņojumu. Lai rosinātu dalībnieku diskusiju un dotu iespēju jomas ekspertiem komentēt un sniegt ierosinājumus saistībā ar Nacionālajā ziņojumā atspoguļoto informāciju, nedēļu pirms pasākuma reģistrētajiem dalībniekiem tika izsūtīts tā projekts.

Pasākuma otrajā daļā tika organizētas četras darba grupas, tai skaitā viena jauniešu grupa, kuru uzdevums bija pārspriest Nacionālā ziņojuma par Bērnu līdzdalības tiesību novērtējumu Latvijā secinājumus un domāt par risinājumiem situācijas uzlabošanai konkrētās darba grupas apskatītajā jomā. Jauniešu darba grupas uzdevums bija reflektēt par visiem trim grupu tematiem – līdzdalības iespējām skolā, tieslietu sistēmā un pašvaldībā un sniegt savu skatījumu par to, kas varētu palīdzēt jauniešiem justies piederīgiem, drošiem un līdzdarboties savai dzīvei būtisku jautājumu risināšanā.

Tematisko grupu darbu vadīja moderatori ar pieredzi konkrētās diskusijas grupas tēmā, un grupas darbam atvēlētais laiks bija gandrīz divas stundas. Pēc darba grupās moderatori prezentēja savas darba grupas rezultātus un vēlreiz kopīgi diskutēja par tālākajiem soļiem, kas būtu veicami bērnu līdzdalības situācijas uzlabošanai Latvijā.

Darba grupu rezultāti – kopsavilkums

Jauniešu darba grupa

Moderēja: Jānis Vītols, treneris dažādās organizācijās, t.sk. Rīgas jauniešu centrā „Kaņieris”, „Lūzumpunkts” u.c.

- Skolotāji vērtē pēc atzīmēm – ja skolēns mācās labi, attieksme pret viņu no skolotāju puses ir laba, ja slikti – slikta.
- Ir arī pozitīva pieredze skolā ar iespēju izteikt savu viedokli, piemēram, kora skolotājs prasa, ko skolēni gribētu dziedāt korī, jo skolēniem nepatika repertuārs.
- Policija – lai policija rāda labo piemēru jauniešiem, nevis uzvedās tikpat slikti kā jaunieši, sit un lamājas. Slikti, ka pagātne „nāk līdzi”, jo, tiklīdz kaut kas slikts tiek izdarīts, visi domā, ja esi vienreiz sodīts, tad noteikti arī šoreiz esi vainīgs.
- Ģimene – vecākie jābūt mīlošiem, uzklausošiem un vienmēr atbalstošiem.

Darba grupa „Bērnu līdzdalība skolā – skolēnu iespējas piedalīties mācību procesa, satura un skolas ikdienas līdzveidošanā”

Moderēja: Aija Tūna, izglītības jomas eksperte, Latvijas valsts simtgades biroja Izglītības un jauniešu projekta vadītāja

Iesākumā dalībnieki iepazīstināja ar sevi un ar savām institūcijām, aktualizējot ar apspriežamo tēmu saistītus jautājumus – labo praksi un izaicinājumus. Tika izteiktas vispārīgas atziņas:

- Darbībām, kas paredz bērnu un jauniešu iesaisti, nevajag būt garlaicīgām; jautājums – kā radīt vidi un noskaņu, lai viņi patiesi līdzdarbotos?
- Kopumā tika aktualizēts jautājums par to, kā nepazaudēt bērnu viedokli un nepadarīt viņus par sev ērtiem pareizo tekstu runātājiem.

Līdzdalības tiesību formālais regulējums (1.–5. indikators)

- Pastāv lielas šaubas, vai Skolēnu pašpārvalde jāiekļauj likumā un vai normatīvais regulējums palīdzēs mainīt apziņu. Normatīvajos aktos nevar iekļaut instrumentus – kas / kā / par ko jārunā un jādara, bet tieši tas šobrīd ir nepieciešams visvairāk – gan praktizējošajiem pedagogiem, gan skolu vadībai un sabiedrībai kopumā. Tas nozīmē, ka **jārisina jautājums, kā sistēmiski un**

mērķtiecīgi (ne atsevišķu projektu robežās) celt pedagogu izpratni un attieksmi pret patiesu bērnu līdzdalību.

- Grupas dalībnieki atzinīgi vērtēja faktu, ka BTAL darbojas kā galvenais likums; ar to jābūt saskaņotiem dažiem nozaru / jomu likumiem, kas akcentē specifiskas jomas, bet tālāk **nav nepieciešams atkārtot jau izteiktās normas katrā likumdošanas aktā vai citā normatīvajā dokumentā, pieņemot, ka tiem jābūt saskaņā ar BTAL un jāsekmē tā īstenošana praksē.**
- Lai atvieglotu situāciju gan profesionāliem, gan bērniem un ģimenēm, būtu nepieciešama "**vienas pieturas aģentūra**" – viena vieta / viens ceļš, pa kuru meklēt palīdzību un atbalstu; tur esošie profesionāļi zinātu, kur/ pie kā tālāk vērsties vai ko konkrēti darīt; tas nebūtu detalizēti jāzina bērniem.
- Tika izteikta doma, ka **nepieciešams atrast citu vārdu "sūdzības" vietā**, jo tam latviešu valodā ir ļoti negatīva konotācija (nepatiesa, nepamatota žēlošanās, nespēja pašam tikt galā ar problēmu vai situāciju utt.). Jāveido cilvēku izpratne, ka situācijas risināšana jāsāk ar tuvāko līmeni (mamma, ne IZM vai ministrs), un skolas uzdevums ir palīdzēt izprast, kurš par ko ir atbildīgs un pie kā vērsties.
- Svarīgi ir attīstīt bērnos prasmi atpazīt, kad notiek netaisnība vai pāridarījums, t.i., cik ilgi var pieņemt kāda cita rīcību un kad tas vairs nav pieņemami, kādas ir robežas vai rāmji. Tas attiecas gan uz saskarsmi skolā, gan ar tiesībsargājošajām institūcijām u.c.
- Sabiedrība baidās, ka, ja bērnam būs daudz tiesības, būs nekārtības. Būtu jāskaidro, ka, ieguldot laiku un uzklusot bērnu, varētu jau agrīni atpazīt problēmas un atrast labākos risinājumus.

Izpratne par līdzdalību (6.-7. indikators)

- Studentiem / topošajiem pedagogiem **vajag apgūt pamatīgu un dziļu IZPRATNI par bērnu tiesībām** un arī **PRASMES izglītēt vecākus (vecāku sapulces) par bērnu tiesībām un līdzdalību**; tās nozīmi uz bērna tiesībām un attīstību īsā un ilgā termiņā. Vecāki neatpazīst bērna līdzdarbošanos kā tiesības, līdz ar to neattīsta viņos spējas argumentēt.
- Jāveido un **jāsekmē skolotāju komandas darbs!** Kā kopā domāt par bērna situāciju, interesēm, attīstības iespējām; kā to visu skaidrot vecākiem.
- **Celt pašu skolotāju izpratni un kapacitāti**, nodrošināt paņēmieni un gadījumu analīzes iespējas, supervīzijas utt.
- **Mazināt skolotāju apdraudētības sajūtu, veicinot izpratni**, t.i., ka bērnu tiesības nesamazina un neapdraud viņu personīgās un profesionālās tiesības; mazināt bailes tikt sodītam.
- **Svarīgi veidot saprotamus un reālus, izpildāmus skolas iekšējās kārtības noteikumus**; kā ar „zaļo/sarkano gaismu” – lai ir skaidrs un lai tiek pielietots praksē.

Telpa līdzdalībai (8.-9. indikators)

- Normatīvie akti nav glābiņš.
- Metodiskais atbalsts nepieciešams visiem; būtu svarīgi iekļaut moduli par līdzdalību, tās mehānismiem utt. skolu direktoru tālākizglītības programmās.
- Jāveicina, lai izskan labās prakses piemēri: jāizsaka atzinība, jānodibina balva, nevis jāsoda.
- Skolu akreditācija var veicināt pārmaiņas skolās no formālās līdzdalības uz praktisko: pie skolu akreditācijas jājauc ne tikai par Skolēnu līdzpārvaldes esamību, bet par to, kādu jautājumu risināšanā viņi piedalījušies; kādi mehānismi nodrošina bērnu viedokļa sadzirdēšanu (ierosinājumu kastītes utt.).

Darba grupa „Bērns tieslietu sistēmā – cik atbalstoša, saprotama un atbilstoša bērnam vajadzībām tā ir?”

Moderē: Linda Skutāne, *tieslietu jomas eksperte*

- Praksē speciālistiem nereti rodas grūtības ievērot līdzsvaru starp bērna viedokli un bērna labākajām interesēm (jo īpaši ģimenes lietās).
- Speciālisti, kas strādā ar bērniem, ne vienmēr spēj komunicēt ar bērniem viņiem saprotamā un uztveramā veidā.
- Diskusijas dalībnieki atzina ne tikai problemātiku ar sevišķā aizbildņa iecelšanu, bet arī problemātiku ar saskarsmes personas iecelšanu. Izpildot tiesas spriedumu, kurā noteikts saskarsmes ierobežojums tikai saskarsmes personas klātbūtnē, praksē rada grūtības, jo šādas saskarsmes personas, kas būtu neitrālas un ar speciālām zināšanām par bērnu tiesībām un interesēm, atrast ir ļoti grūti. Šo problēmu varētu risināt, izmantojot krīžu centru resursus – piemērotas telpas un speciālistu komandu. Savukārt sevišķo aizbildņu, kas tiešām pārstāvētu bērna intereses, piesaistīšanas problemātika varētu tikt risināta, izmantojot īpaši apmācītu advokātu resursus valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības ietvaros.
- Pašvaldībās nav vienotas prakses par to, vai bērns pats var pieteikties rehabilitācijas pakalpojumu saņemšanai, vai arī to ir iespējams izdarīt tikai uz vecāku parakstīta iesnieguma pamata. Labā prakse būtu noteikt, ka bērns šādus viņam nepieciešamos pakalpojumus pašvaldībā var saņemt bez vecāku iesaistes.
- Nepieciešams ieviest valsts nodrošinātu juridisko palīdzību cietušajiem mantiska rakstura noziedzīgos nodarījumos, kā arī cietušajiem un pārkāpējiem LAPK lietās.
- Nepieciešams normatīvajā regulējumā noteikt pienākumu lēmumu pieņēmējiem izskaidrot bērniem uz viņiem attiecināmos lēmumus viņiem saprotamā veidā, pārliecinoties, ka bērns lēmuma būtību, argumentāciju un sekas ir sapratis.
- Izstrādāt un ieviest metodiku bērnu ar intelektuālās attīstības traucējumiem uzklaušīšanai, viedokļa noskaidrošanai, sūdzību iesniegšanai un izskatīšanai, jo īpaši ņemot vērā, ka šie bērni ir saucami pie administratīvās atbildības.
- Izstrādāt un ieviest metodiku bērnu līdzdalībai tiesu psihiatrisko atzinumu sagatavošanas procesā.
- “Vienas pieturas” bērnam draudzīgas un pieejamas informācijas platforma (VIENS info tālrunis, mājas lapa, mobilā aplikācija), lai izvairītos no informācijas sadrumstalotības, kurā bērnam grūti orientēties un vajadzības gadījumā atrast sev nepieciešamo palīdzību. Sadarbībā ar IZM un VBTAL informāciju par šo “vienas pieturas” info platformu jāpopularizē skolās.
- Tiesībsargam deleģēto funkciju attiecībā uz bērniem nodošana speciālam Bērnu Ombudam.
- Nepieciešams īstenot informatīvu kampaņu, lai bērniem saprotamā veidā informētu par bāriņtiesu funkcijām un bāriņtiesu kā bērnam draudzīgu un palīdzību institūciju, kā arī lai kļiedētu sabiedrībā izveidojušos aizspriedumus par bāriņtiesām kā represīvu iestādi.
- Sociālās aprūpes centros iestādes vadītāji netiek atstādināti no darba gadījumos, kad saņemtas bērnu sūdzības par iestādes darbu un pārkāpumiem. Šāda sistēma neveicina bērnos drošības sajūtu iesniegt sūdzības pat ļoti nopietnu pret viņiem vērstu pārkāpumu gadījumos, jo to kavē bailes no ietekmēšanas un citām negatīvām sekām.
- Nepieciešami grozījumi KPL, nosakot, ka bērna pratināšanā piedalās tikai psihologs ar juridiskā psihologa kvalifikāciju.
- Nepieciešamas vienotas vadlīnijas par bērnu līdzdalību visās tās izpausmēs. Vadlīnijām jānosaka minimālie līdzdalības standarti visu to jomu profesionāliem, kas ikdienās strādā ar bērniem.
- Lai arī BTAL 5¹. pants nosaka to profesiju uzskaitījumu, kurām nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, atšķirīgās prakses liecina, ka šīs apmācības ir pārāk teorētiskas un nav pietiekamas speciālistu kompetenču pilnveidei. Nepieciešams pārskatīt un pilnveidot pašreizējo apmācību programmu, iekļaujot tajā vairāk praktiski izmantojamus instrumentus darbā ar bērniem, tādējādi stiprinot speciālistu praktiskās iemaņas un dziļu izpratni par bērnu tiesību būtību.

Darba grupa „Bērns kā pašvaldību pakalpojumu (sociālajā, izglītības, sporta, kultūras, veselības u.c. jomās) lietotājs – atgriezeniskās saiknes nodrošināšana

Moderēja: Zaiga Lasmāne, nodibinājuma “Centrs Dardedze” projektu vadītāja

- Pašvaldībām būtu jāskaidro bērniem, ko pašvaldība nodrošina bērniem un ģimenēm, piemēram, parkus, skolas, skateparkus u.tml., jo šobrīd bērni neredz savu saikni ar pašvaldību.
- Klienta apmierinātība ar pakalpojumu – anketām jābūt bērnam saprotamā valodā.
- Nepieciešamas apmācības ārstiem par bērnu tiesībām.
- Nodrošināt, ka sūdzību var iesniegt anonīmi un saņemt atbildi (speciāli e-pasti).
- Mācīt konfliktu risināšanas veidus ģimenē.
- Vislabākais bērnu tiesību aizsardzības institūts – Ombuds, nepieciešams stiprināt to.

PIELIKUMS NR. 3: Pārskats par tiesību normām, kas nodrošina bērna viedokļa uzklauššanu dažādās jomās

VISPĀRĒJĀ BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBA, T.SK. UZ LĪDZDALĪBU	
Satversmes 110. pants Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības Satversmes 99. pants Ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Baznīca ir atdalīta no valsts. Satversmes 100. pants Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta. Satversmes 102. pants Ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās. BTAL 13. panta pirmā daļa Bērnam ir tiesības brīvi izteikt savas domas, šajā nolūkā saņemt un sniegt jebkāda veida informāciju, tiesības tikt uzklaušītam, kā arī tiesības uz apziņas un ticības brīvību. Bērna reliģisko piederību nosaka vecāki. BTAL 13. panta pirmā daļa Bērnam ir tiesības uz biedrošanās brīvību tiktāl, ciktāl tas neapdraud viņa veselību un dzīvību. BTAL 13. panta trešā daļa Bērnam ir tiesības piedalīties pašpārvaldē izglītības, kultūras un sporta jomā. Jebkurās citās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam.	
SPECIFISKĀS JOMU TIESĪBU NORMAS	
JOMAS	LIKUMU NORMAS
Jaunatnes joma, pilsoniskā līdzdalība	JL 4. panta pirmā daļa Jaunatnes konsultatīvā padome ir Ministru kabineta izveidota padomdevēja institūcija, kuras mērķis ir veicināt saskaņotas jaunatnes politikas izstrādi un īstenošanu, kā arī jauniešu līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē. JL 4. panta otrā daļa Jaunatnes konsultatīvās padomes sastāvā iekļauj valsts pārvaldes, pašvaldību un jaunatnes organizāciju deleģētus pārstāvjus. Jaunatnes organizāciju deleģētie pārstāvji veido vismaz pusi no Jaunatnes konsultatīvās padomes sastāva. JL 5. panta trešā daļa Pašvaldība nodrošina jaunatnes organizācijām un jauniešu iniciatīvu grupām (neformālas un neregistrētas iniciatīvu grupas, interešu apvienības) iespēju iesaistīties jaunatnes politiku ietekmējošu pašvaldības lēmumu apspriešanā pirms to pieņemšanas. JL 5. panta sestā daļa Ja pašvaldība izveido jauniešu domi, tās sastāvā iekļauj izglītojamo pašpārvalžu, jauniešu iniciatīvu grupu un jaunatnes organizāciju pārstāvjus. Pašvaldības jauniešu domes pamatuzdevumi ir šādi: 1) piedalīties jauniešu interešu un vajadzību izpētē un analizēšanā, izstrādāt priekšlikumus pašvaldības jauniešu dzīves kvalitātes uzlabošanai; 2) veicināt pašvaldības jauniešu sadarbību un pieredzes apmaiņu; 3) veicināt jauniešu sadarbību ar pašvaldību, citām jauniešu domēm, institūcijām un organizācijām; 4) līdzdarboties pašvaldības organizētajos pasākumos; 5) izplatīt informāciju par jauniešiem piedāvātajām iespējām; 6) iesaistīties pašvaldības darbā ar jaunatni un tā ietvaros organizētajos

	pasākumos, projektos un programmās. JL 7. pants Jauniešiem ir tiesības līdzdarboties jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā: 1) iesaistoties neformālās izglītības iegūšanā un sniegšanā un veicot brīvprātīgo darbu; 2) darbojoties izglītības iestāžu pašpārvaldēs; 3) izstrādājot un īstenojot projektus, kā arī citas iniciatīvas; 4) piedaloties jaunatnes organizāciju, kā arī citu biedrību un nodibinājumu darbībā; 5) iesaistoties jaunatnes politiku ietekmējošu valsts un pašvaldību lēmumu pieņemšanas procesā; 6) iesaistoties citās aktivitātēs, kas vērstas uz jauniešu līdzdalības veicināšanu jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā. MK 2016. gada 14. aprīļa rīkojums Nr. 256 "Par Jaunatnes politikas īstenošanas plānu 2016.-2020. gadam" 2.1.4. apakšpunkts Nodrošināt jauniešiem iespēju līdzdarboties jaunatnes politiku ietekmējošu lēmumu pieņemšanā valsts un pašvaldību mērogā, sekmēt jauniešu līdzdalību pārstāvniecības demokrātijā un stiprināt jaunatnes organizāciju kapacitāti
Skola un izglītība	BTAL 13. panta trešā daļa Bērnam ir tiesības piedalīties pašpārvaldē izglītības, kultūras un sporta jomā. Jebkurās citās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. IL 55. panta 6. punkts Izglītojamam ir tiesības piedalīties mācību procesa pilnveidē un izglītības iestādes padomē. IL 7. panta 2. punkts Jauniešiem ir tiesības līdzdarboties jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā, darbojoties izglītības iestāžu pašpārvaldēs. IL 30. panta trešā daļa Izglītības iestādes vadītājam ir pienākums nodrošināt izglītības iestādes padomes izveidošanu un darbību. Izglītības iestādes vadītājs vienu reizi mācību gadā sniedz padomei atskaiti par izglītības procesu un tā rezultātiem, kā arī par izglītības iestādes darba organizācijas apstākļiem. IL 31. panta pirmās daļas 1. punkts Izglītības iestādes padome ir pirmsskolas, pamatzglītības, vidējās izglītības vai profesionālās ievirzes izglītības iestādes koleģiāla institūcija, kurā darbojas izglītojamo deleģēti pārstāvji, izņemot izglītojamās pirmsskolas izglītības programmās.
Aprūpe, aizgādība* (ārpusģimenes aprūpe) un adopcija	BTAL 25. panta otrā daļa Bērns var griezties pēc palīdzības bāriņtiesā, ja vecāki, viņaprāt, noteikuši nepamatotus ierobežojumus vai radušās citas domstarpības viņu attiecībās. BTAL 27. panta ceturtā daļa 2. punkts Izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu, vērā ņemams arī bērna viedoklis. BTAL 17. pants Bērnam ir tiesības pašam vai ar savu likumīgo pārstāvju starpniecību piedalīties bērna tiesību aizsardzības programmu izstrādāšanā un īstenošanā. <u>Adopcijas lietas</u> BTAL 20. panta otrā daļa Bērnam tiek dota iespēja tikt uzklaustītam jebkādas ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. CL 169. panta pirmās daļas 2. punkts Ir nepieciešams, lai adoptējamais, ja viņš ir sasniedzis divpadsmit gadu vecumu,

	adopcijai dod savu piekrišanu. CL 169. panta piektā daļa Bāriņtiesa, pieņemot lēmumu, noskaidro adoptējamā viedokli, ja vien viņš pats spēj to formulēt. BL 34. panta otrā daļa Bāriņtiesa pirms lēmuma pieņemšanas par piekrišanu bērna adopcijai noskaidro adoptējamā, otra vecāka, aizbildņa, nepilngadīgā vecāka un viņa likumiskā pārstāvja viedokli. BL 34. panta otrā prim daļa Bāriņtiesa pirms lēmuma pieņemšanas par brāļu un māsu, pusbrāļu un pusbāru šķiršanu noskaidro adoptējamā un brāļu un māsu, pusbrāļu un pusbāru viedokli. Viedokli noskaidro, ja personām pastāv ciešas savstarpējās attiecības vai šīs personas ir dzīvojušas nedalītā saimniecībā.
Lēmumu pieņemšana ģimeņu lietās (Civilprocess)	BTAL 20. panta otrā daļa Bērnā tiek dota iespēja tikt uzskaitītam jebkādas ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūras vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. BTAL 25. panta otrā daļa Bērns var griezties pēc palīdzības bāriņtiesā, ja vecāki, viņaprāt, noteikuši nepamatotus ierobežojumus vai radušās citas domstarpības viņu attiecībās. CL 178.¹ panta otrā daļa Vecāku strīds par aizgādības tiesībām izšķirams, ņemot vērā bērna intereses un noskaidrojot bērna viedokli, ja vien viņš pats spēj to formulēt. BL 44.² panta piektā daļa Ja kopš lēmuma par bērna atgriešanos valstī, kurā ir viņa dzīvesvieta, ir pagājis vairāk nekā gads, bāriņtiesa pēc bērna vecāka vai citas personas, kas prettiesiski bērnu pārvietojusi vai aizturējusi, lūguma norīko psihologu atzinuma sniegšanai, lai noskaidrotu bērna viedokli par viņa nogādāšanu atpakaļ uz valsti, kurā ir viņa dzīvesvieta. BL 50.¹ pants pirmās daļas 2. punkts Lai tiesa līdz sprieduma taisīšanai varētu pieņemt pagaidu lēmumu par bērna dzīvesvietu, bērna aprūpes kārtību, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību un aizliegumu izvest bērnu no valsts, bāriņtiesa pēc tiesas pieprasījuma sniedz savā rīcībā esošās ziņas un citus pierādījumus par bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. CPL 238.¹ panta ceturtās daļas 2. punkts Bāriņtiesas pārstāvis prasījumos, kas skar bērnu (par bērna dzīvesvietu, bērna aprūpes kārtību, saskarsmes tiesību izmantošanas kārtību, aizliegumu bērna izvešanai no valsts), pēc tiesas pieprasījuma sniedz jebkādas ziņas, kurām ir nozīme lietā par bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi; CPL 239. panta otrā daļa Jautājumos par aizgādības tiesību piešķiršanu, bērna aprūpi un saskarsmes tiesības izmantošanas kārtību tiesa pieprasa bāriņtiesas atzinumu un uzaicina tās pārstāvi piedalīties tiesas sēdē, kā arī noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. <u>Lietas, kas izriet no aizgādības un saskarsmes tiesībām</u> CPL 244.⁹ panta otrā daļa Lietā, kas izriet no aizgādības vai saskarsmes tiesībām, tiesa pēc savas iniciatīvas vai lietas dalībnieka lūguma pieprasa attiecīgās bāriņtiesas atzinumu un uzaicina tās pārstāvi piedalīties tiesas sēdē, kā arī noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. CPL 244.¹⁰ panta ceturtās daļas 2. punkts

	Bāriņtiesas pārstāvis pēc tiesas pieprasījuma sniedz jebkādas ziņas, kurām ir nozīme lietā par: 2) bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. CPL 244.¹⁰ panta piektā daļa Par tiesas sēdi paziņo pusēm un uz tiesas sēdi uzaicina bāriņtiesas pārstāvi. Ja tiesa uzskata par nepieciešamu precizēt bāriņtiesas sniegtās ziņas, tā noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. Otrās puses neierašanās nav šķērslis jautājuma izskatīšanai. CPL 249.³ panta trešā daļa Bāriņtiesas pārstāvis pēc tiesas pieprasījuma sniedz ziņas par bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi, un citus pierādījumus, kuriem ir nozīme lietā. CPL 249.³ panta ceturrtā daļa Par tiesas sēdi paziņo pusēm un uz tiesas sēdi uzaicina bāriņtiesas pārstāvi. Ja tiesa uzskata par nepieciešamu precizēt bāriņtiesas sniegtās ziņas, tā noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. Otrās puses neierašanās nav šķērslis jautājuma izskatīšanai. <u>Lietas par bērna prettiesisku pārvietošanu pāri robežai uz Latviju vai aizturēšanu Latvijā</u> Civilprocesa likuma 644.¹⁹ panta pirmā daļa Pieteikumu izskata tiesas sēdē 15 dienu laikā pēc lietas ierosināšanas, piedaloties pusēm. Tiesas sēdē uzaicina piedalīties bāriņtiesas pārstāvi, kā arī noskaidro bērna viedokli, ja bērns ir spējīgs to formulēt, ņemot vērā viņa vecumu un brieduma pakāpi. Bāriņtiesai ir šā likuma 88.panta otrajā daļā noteiktās lietas dalībnieka tiesības.
Veselības aprūpe	PTL 13. panta pirmā daļa Nepilngadīga pacienta (līdz 14 gadu vecumam) ārstniecība pieļaujama, ja viņa likumiskais pārstāvis par to ir informēts un devis savu piekrišanu. Nepilngadīgam pacientam ir tiesības tikt uzklausītam un atbilstoši savam vecumam un briedumam piedalīties ar ārstniecību saistītā lēmuma pieņemšanā. PTL 13. panta otrā daļa Nepilngadīga pacienta (no 14 gadu vecuma) ārstniecība ir pieļaujama, ja saņemta viņa piekrišana, izņemot šā likuma 7. panta astotajā daļā* noteikto. *Gadījumos, kad vilcināšanās apdraud pacienta dzīvību un nav iespējams saņemt paša pacienta vai personas, kas pārstāv pacientu, piekrišanu, ārstniecības persona savas kompetences ietvaros veic neatliekamus pasākumus — izmeklēšanu, ārstēšanu, tajā skaitā ķirurģisku vai cita veida invazīvu iejaukšanos. Šādos gadījumos izmeklēšanas un ārstēšanas plānu apstiprina un lēmumu pieņem ārstu konsilijs, izņemot gadījumu, kad sniedzama pirmā vai neatliekamā medicīniskā palīdzība. Seksuālās un reproduktīvās veselības likuma 27. pants (1) Ja grūtniecība iestājusies pacientei, kura ir jaunāka par 16 gadiem, ārstam, kas konstatējis grūtniecību, ir pienākums uzklaut pacientu un veltīt pienācīgu uzmanību viņas uzskatiem, ņemot vērā šīs pacientes vecumu un brieduma pakāpi. Ārsta pienākums ir par grūtniecības iestāšanos informēt grūtnieces vecākus vai aizbildni. (2) Pacientei, kura ir jaunāka par 16 gadiem, norīkojumu uz grūtniecības pārtraukšanu pēc pašas vēlēšanās drīkst izsniegt, ja vismaz viens no viņas vecākiem vai aizbildnis grūtniecības pārtraukšanai ir devis rakstveida piekrišanu. (3) Pacientei, kura ir jaunāka par 16 gadiem, grūtniecības pārtraukšana medicīnisku indikāciju dēļ vai gadījumā, kad tā iestājusies izvarošanas rezultātā, pieļaujama, ja ir ārstu konsilija apstiprinājums vai tiesībaizsardzības iestādes

	izsniegta izziņa par izvarošanas gadījumu un ja vismaz viens no pacientes vecākiem vai aizbildnis devis rakstveida piekrišanu. (4) Ja pacientei, kura ir jaunāka par 16 gadiem, radies strīds ar vecākiem vai aizbildni par grūtniecības saglabāšanu, grūtniecības pārtraukšanai nepieciešams bāriņtiesas (pagasttiesas) lēmums. <i>Cilvēka genoma izpētes likuma 12. panta trešā daļa</i> Bērna genoma izpēti var veikt tikai ar vecāku (aizbildņa) un bāriņtiesas rakstveida piekrišanu. Bāriņtiesai, izlemjot šo jautājumu attiecībā uz bērnu, kas ir spējīgs formulēt savus uzskatus, jānoskaidro bērna viedoklis un tas jānovērtē atbilstoši viņa vecumam un briedumam.
Imigrācija un bēgļu statuss	<i>BTAL 20. panta otrā daļa</i> Bērnam tiek dota iespēja tikt uzklauštam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. <i>ImL 50.⁸ panta pirmā daļa</i> Pārvalde un Valsts robežsardze, konstatējot nepilngadīgu ārzemnieku, kurš ir bez vecāka vai viņa likumiskā pārstāvja pavadības un kura uzturēšanās Latvijas Republikā ir nelikumīga, nekavējoties informē Valsts policiju un bāriņtiesu un rīkojas tā, lai nodrošinātu bērna tiesības un intereses visā izraidīšanas procesā saskaņā ar bērnu tiesību aizsardzību reglamentējošiem normatīvajiem aktiem. <i>ImL 57. panta pirmā daļa</i> Valsts robežsardzes vai Valsts policijas amatpersona noskaidro aizturētā identitāti, noņem viņa pirkstu nospiedumus un viņu nofotografē, veic ārzemnieka un viņa mantu apskati, kā arī, ja nepieciešams, nodrošina ārzemnieka medicīnisko pārbaudi un sastāda par to protokolu. Minētās darbības ar aizturēto nepilngadīgo ārzemnieku, kurš ir vecumā no 14 līdz 18 gadiem, veic darbam ar nepilngadīgajiem sagatavota Valsts robežsardzes vai Valsts policijas amatpersona. Aizturētajam ir pienākums sadarboties ar Valsts robežsardzi un Valsts policiju savas identitātes noskaidrošanā. <i>PL 7. panta ceturtā daļa</i> Lai nodrošinātu, ka patvēruma meklētājs spēj izmantot šajā likumā viņam noteiktās tiesības un pildīt viņam paredzētos pienākumus, Valsts robežsardze un Pārvalde savlaicīgi informē viņu par patvēruma procedūru, tās termiņiem, viņa tiesībām un pienākumiem šīs procedūras laikā, par iespējamām sekām, ja patvēruma meklētājs nepilda savus pienākumus un nesadarbojas ar patvēruma procedūrā iesaistītajām institūcijām, par iesnieguma skaidras vai netiešas atsaukšanas sekām, par patvēruma procedūrā iesaistīto institūciju kompetenci, par institūcijām, kas nodrošina juridisko palīdzību, kā arī par uzņemšanas nosacījumiem, tai skaitā tiesībām saņemt veselības aprūpes pakalpojumus. Minēto informāciju patvēruma meklētājam Valsts robežsardzes un Pārvaldes amatpersona sniedz rakstveidā valodā, kuru viņš saprot, vai valodā, kuru ir pamats uzskatīt par viņam saprotamu. Ja nepieciešams, minēto informāciju Valsts robežsardzes un Pārvaldes amatpersona sniedz arī mutvārdos. <i>PL 11. panta otrā daļa</i> Patvēruma meklētājam ir tiesības izteikt vēlmi iegūt bēgļa vai alternatīvo statusu, sākotnējās intervijas un personiskās intervijas laikā sniegt paskaidrojumus un precizējumus valodā, kuru viņš saprot, vai valodā, kuru ir pamats uzskatīt par viņam saprotamu. Ja nepieciešams, Valsts robežsardze un Pārvalde pieaicina tulku, par kura pakalpojumiem maksā no šim mērķim paredzētiem valsts budžeta līdzekļiem <i>PL 11. panta trešā daļa</i> Ja Valsts robežsardze vai Pārvalde konstatējusi, ka patvēruma meklētājam ir īpašas procesuālās vai uzņemšanas vajadzības, viņam ir tiesības saņemt atbilstošu

	un pienācīgu atbalstu savu tiesību izmantošanai un pienākumu pildīšanai visas patvēruma procedūras laikā PL 23. panta pirmā daļa Valsts robežsardzes amatpersonas, kas saņēmušas nepieciešamo apmācību par starptautiskajām cilvēktiesībām, Eiropas Savienības <i>acquis</i> patvēruma jomā un pārrunu metodēm, veic: 1) pārrunas ar patvēruma meklētāju, lai iegūtu informāciju, kas nepieciešama tās dalībvalsts noteikšanai, kura būs atbildīga par iesnieguma izskatīšanu saskaņā ar regulu Nr. 604/2013; 2) sākotnējo interviju ar patvēruma meklētāju, izņemot šā likuma 35. pantā minēto gadījumu, lai iegūtu informāciju par viņa individuālo situāciju un apstākļiem, kas nepieciešama, lai pieņemtu lēmumu par iesnieguma pieņemšanu izskatīšanai vai atstāšanu bez izskatīšanas, un pamatinformāciju par starptautiskās aizsardzības pieprasīšanas motīviem. PL 23. panta ceturtā daļa Patvēruma meklētājam līdz sākotnējās intervijas beigām ir tiesības izteikt apsvērumus par to, ka pirmā patvēruma valsts vai droša trešā valsts nav uzskatāma par pirmo patvēruma valsti vai drošu trešo valsti viņa individuālajā situācijā un apstākļos un saistībā ar viņa atzīšanu par bēgli vai personu, kurai ir tiesības uz alternatīvo statusu, kā arī iespēja izteikt piezīmes un sniegt precizējumus attiecībā uz jebkādiem kļūdainiem tulkojumiem vai pārpratumiem protokola saturā. PL 25. panta pirmā daļa (1) Valsts robežsardze, veicot sākotnējo interviju, un Pārvalde, veicot personisko interviju, nodrošina, ka: 2) tā notiek apstākļos, kas garantē atbilstošu konfidencialitāti un ļauj patvēruma meklētājam sniegt vispusīgu sava iesnieguma pamatojumu, kā arī izteikt viedokli par iespējamām viņa apgalvojumu nepilnībām vai pretrunām; 5) ar nepilngadīgu patvēruma meklētāju to veic amatpersona, kurai ir nepieciešamās zināšanas par nepilngadīgu personu vajadzībām, pārstāvja klātbūtnē; 6) ar nepilngadīgu patvēruma meklētāju tā notiek bērniem piemērotā veidā. VN IPL 5. panta otrā daļa Patvēruma meklētājam valsts nodrošina juridisko palīdzību pārsūdzības procedūrās patvēruma piešķiršanas procesa ietvaros. Institūcija, kas ir atbildīga par patvēruma iesniegumu izskatīšanu, nodrošina juridiskās palīdzības nepieciešamības izvērtēšanu un juridiskās palīdzības pieprasītāja saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju. VN IPL 5. panta otrā prim daļa Izraidāmajam ārzemniekam, kas uzturas Latvijas Republikā, Imigrācijas likumā noteiktajos gadījumos valsts nodrošina juridisko palīdzību lēmuma par apstrīdēto izbraukšanas rīkojumu vai lēmuma par apstrīdēto lēmumu par piespiedu izraidīšanu pārsūdzēšanas ietvaros. Iestāde, kas Imigrācijas likumā noteiktajos gadījumos un kārtībā aiztur izraidāmo ārzemnieku, nodrošina juridiskās palīdzības pieprasītāja saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju, kuru juridiskās palīdzības sniegšanai uzaicina atbilstoši šā likuma 33.¹ pantā minētajam juridiskās palīdzības sniedzēju sarakstam. Ja juridiskās palīdzības sniedzējs juridisko palīdzību sniedz savā prakses vietā, juridiskās palīdzības pieprasītāja saziņu ar juridiskās palīdzības sniedzēju nodrošina Juridiskās palīdzības administrācija. VN IPL 15. panta 1. un 2. punkts Valsts nodrošina juridisko palīdzību administratīvajās lietās, un persona to var pieprasīt līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim: 1) pārsūdzības procedūrās patvēruma piešķiršanas procesa ietvaros;
--	--

	2) lēmuma par apstrīdēto izbraukšanas rīkojumu vai lēmuma par apstrīdēto lēmumu par piespiedu izraidīšanu pārsūdzēšanas ietvaros.
Kriminālā un administratīvā justīcija	BTAL 13. panta trešā daļa Jebkurās citās jomās, kas skar bērna intereses, bērna viedoklim veltāma pienācīga vērība atbilstoši viņa vecumam un briedumam. BTAL 20. panta otrā daļa Bērnam tiek dota iespēja tikt uzklaustam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. I Administratīvais process LAPK 248. panta ceturtā daļa Ja persona, kas izdarījusi pārkāpumu, atsakās parakstīt protokolu, par to protokolā izdara ierakstu. Personai, kas izdarījusi pārkāpumu, ir tiesības iesniegt protokolam pievienojamus paskaidrojumus un piezīmes par protokola saturu, kā arī minēt motīvus, kuru dēļ tā atsakās to parakstīt. LAPK 248. panta piektā daļa Protokolu sastādot, pārkāpējam izskaidro viņa tiesības un pienākumus, kas noteikti šā kodeksa 260. pantā, un par to izdara ierakstu protokolā. LAPK 260. panta otrā daļa Personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, ir tiesības kā personiski, tā ar aizstāvja palīdzību (juridiskajai personai — ar pārstāvja starpniecību) iepazīties ar visiem lietas materiāliem, izdarīt no tiem izrakstus, norakstus un izgatavot kopijas, piedalīties lietas izskatīšanā, sniegt paskaidrojumus, izteikt lūgumus, kā arī pārsūdzēt lietā pieņemto lēmumu. LAPK 262. panta pirmā daļa Fiziskajai personai, kuru sauc pie administratīvās atbildības, ir tiesības uz aizstāvību. Tiesības uz aizstāvību persona var īstenot pati vai uzaicinot par aizstāvi pēc savas izvēles citu pilngadīgu personu, kurai nav nodibināta aizgādība. Nepilngadīgai personai aizstāvi pieaicina tās likumiskais pārstāvis. LAPK 271. panta pirmā daļa Koleģiālās institūcijas sēdes priekšsēdētājs vai amatpersona, kas izskata lietu, izskaidro personām, kuras piedalās lietas izskatīšanā, to procesuālās tiesības un pienākumus, paziņo administratīvā pārkāpuma protokola saturu, izskata tās personas lūgumus un papildinājumus, kuru sauc pie administratīvās atbildības, vai minētās personas pārstāvja vai aizstāvja lūgumus, cietušā vai viņa pārstāvja lūgumus, aizskartā mantas īpašnieka vai viņa pārstāvja lūgumus un pieņem lēmumus par tiem, kā arī uzklausa paskaidrojumus. Pēc tam pārbauda pārējos lietā esošos pierādījumus, uzklausa cietušos, lieciniekus un eksperta atzinumu. Ja lietā piedalās prokurors, noklausās viņa atzinumu. LAPK 276. panta otrā daļa Lēmumu paziņo personai, kura tika saukta pie administratīvās atbildības, un cietušajam. Ja lēmums pieņemts attiecībā uz nepilngadīgu personu, lēmumu paziņo arī nepilngadīgā likumiskajam pārstāvim. LAPK 289.⁷ panta pirmā daļa Rajona (pilsētas) tiesā administratīvā pārkāpuma lietu tiesnesis izskata vienpersoniski. Uzsākot lietas izskatīšanu, tiesnesis nosauc savu vārdu, uzvārdu un amatu, pārbauda ieradušos personu identitāti, kā arī pārstāvju un aizstāvju pilnvaras, izskaidro personām, kuras piedalās lietas izskatīšanā, to procesuālās tiesības un pienākumus, noskaidro, vai ir noraidījumi, paziņo administratīvā pārkāpuma lietā iesniegtās sūdzības vai protesta saturu, izskata tās personas lūgumus un papildinājumus, kuru sauc pie administratīvās atbildības, vai minētās personas pārstāvja vai aizstāvja lūgumus, cietušā vai viņa pārstāvja un aizskartā mantas īpašnieka vai viņa pārstāvja lūgumus un papildinājumus un pieņem

	lēmumus par tiem, kā arī uzklaua paskaidrojumus. LAPK 289.⁷ panta sestā daļa Tiesas sēdē administratīvā pārkāpuma lietas dalībniekiem ir tiesības pieteikt noraidījumus un lūgumus, piedalīties pierādījumu pārbaudē un tiesas debatēs, izteikt replikas, kā arī piedalīties citu jautājumu izskatīšanā, kuri radušies administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanas gaitā. II Kriminālprocess KPL 60.² panta pirmās daļas 7. punkts Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir likumā noteiktajā kārtībā un apjomā saņemt mutvārdu vai rakstveida tulkojumu tai saprotamā valodā. KPL 63. panta pirmās daļas 2. punkts Aizturētajam ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi attiecībā uz aizturēšanas pamatotību. KPL 66. panta pirmās daļas 11. punkts No brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turēto, šai personai ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības mutvārdos vai rakstveidā paust savu attieksmi pret izteiktajām aizdomām. KPL 71. panta pirmās daļas 6. punkts Pirmās instances tiesā apsūdzētajam ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu, ja tas attiecas uz viņa apsūdzību vai personu raksturojošiem datiem. KPL 83. panta pirmās daļas 1. punkts Aizstāvja piedalīšanās ir obligāta kriminālprocesā, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai. KPL 85. pants pirmās daļas 2. punkts Tiesības uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību, kas tādā gadījumā tiek segta no valsts līdzekļiem, ir personai, kura kriminālprocesā, kad aizstāvja piedalīšanās ir obligāta, nav vēlējusies aizstāvi. KPL 86. panta piektā daļa Aizstāvja pienākums sniegt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību nepieciešamo juridisko palīdzību. KPL 97.¹ panta trešā daļa Tiklīdz persona atzīta par cietušo, tai nekavējoties rakstveidā izsniedz un, ja nepieciešams, izskaidro informāciju par cietušā pamattiesībām. To, ka informācija izsniegta un, ja nepieciešams, tiesības izskaidrotas, cietušais apliecina ar savu parakstu. KPL 99. panta pirmās daļas 4. punkts Pirmās instances tiesā cietušajam ir šā likuma 97.¹ pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu. KPL 104. panta ceturtā daļa Šā panta otrajā, 2.¹, trešajā un 3.¹ daļā minētajos gadījumos visas cietušā tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli KPL 107. panta otrā daļa Piecpadsmit gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā cietušā pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvamo. KPL 108. panta piektā daļa Juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību.
--	--

KPL 108. panta sestā daļa

Ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, šā panta piektajā daļā paredzētajā gadījumā procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu šā likuma 104. panta sestajā daļā paredzētajā kārtībā. Šajā gadījumā samaksu advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu un ar tās sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus sedz saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, kas reglamentē samaksu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu.

KPL 147. panta otrā daļa

Izmeklēšanas darbības veicējs izskaidro pratināmajam šajā likumā viņam paredzētās tiesības un pienākumus.

KPL 150. panta pirmās daļas 2. un 4. punkts

Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirmās pratināšanas sākumā izskaidro personai tās procesuālo stāvokli un izsniedz tā dokumenta kopiju, kas šo procesuālo stāvokli nosaka, ja šāds dokuments ir paredzēts likumā; izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu.

KPL 153. panta trešā daļa

Ja pratināmā persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu, psihologs, ievērojot konkrētos apstākļus, nepilngadīgajam izskaidro notiekošo darbību nepieciešamību un viņa sniegtās informācijas nozīmi, noskaidro personas datus, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja jautājumus, ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu.

KPL 153. panta ceturtā daļa

Ja pratināmā persona ir sasniegusi 14 gadu vecumu, procesa virzītājs ar psihologa starpniecību informē nepilngadīgo par veicamās izmeklēšanas darbības būtību, noskaidro viņa personas datus, izskaidro viņa tiesības un pienākumus, kā arī brīdina viņu par atbildību par savu pienākumu nepildīšanu, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja uzdotos jautājumus; ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu.

KPL 266. panta otrā daļa

Aizturēto iepazīstina ar protokolu, viņam izskaidro aizturētās personas tiesības, un par to viņš parakstās protokolā.

KPL 406. panta pirmā daļas 1. punkts

Pēc tam, kad pieņemts lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības, prokurors nekavējoties izsniedz apsūdzētajam apsūdzības kopiju, pārliecinājies par viņa personas identitāti, un izskaidro apsūdzības būtību.

III Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi**Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem (ARLPB)¹⁰⁷ 23. pants pirmā daļa**

Ja bērnam advokātu nav izraudzījis viņa likumiskais pārstāvis, advokāta piedalīšanos lietas izskatīšanā nodrošina tiesa.

**Piemērojamas Krimināllikuma procesa garantijas, ja lieta tiek izskatīta kriminālprocesuālajā kārtībā; Administratīvā procesa likuma garantijas, ja lieta tiek izskatīta Administratīva pārkāpuma kodeksa noteiktajā kārtībā.*

¹⁰⁷ Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem. 31.10.2002. Latvijas Vēstnesis. 168 (2743), 19.11.2002.

PIELIKUMS NR. 4: Pārskats par nacionāla līmeņa politikas plānošanas dokumentiem

ILGTERMIŅA NACIONĀLA LĪMEŅA ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTI

DOKUMENTS	ATSAUCE UZ BĒRNU TIESĪBĀM, t.sk. līdzdalību
Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija „Latvija 2030” (apstiprināta Saeimā 10.06.2010.) http://polsis.mk.gov.lv/documents/3323	Kā stratēģiskie <u>principi</u> Latvijas ilgtspējīgai attīstībai ir ievēroti: jaunrade, tolerance, sadarbība, līdzdalība. <u>Mērķis</u> : 2030. gadā Latvija būs plaukstoša aktīvu un atbildīgu pilsoņu valsts. Ikviens varēs justies drošs un piederīgs Latvijai, šeit katrs varēs īstenot savus mērķus. Nācijas stiprums sakņosies mantotajās, iepazītajās un jaunradītajās kultūras un garīgajās vērtībās, latviešu valodas bagātībā un citu valodu zināšanās. Tas vienos sabiedrību jaunu, daudzveidīgu un neatkārtojamu vērtību radīšanai ekonomikā, zinātnē un kultūrā, kuras novērtēs, pazīs un cienīs arī ārpus Latvijas. Stratēģijā definētas vairākas ilgtermiņa attīstības <u>prioritātes</u> , kas ietver vispārīgus principus, tai skaitā kultūras telpas attīstība (kas balstās uz sabiedrības radošumu); cilvēkkapitāla bāzes vērtība un produktivitāte (kas iekļauj arī veselības un sociālo pakalpojumu kvalitāti un pieejamību); iespēju vienlīdzību un vidusslāņa veidošanās (kas iekļauj arī kvalitatīvas izglītības un bērnu aprūpes pieejamību); kvalitatīva un pieejama izglītības mūža garumā (kas iekļauj arī izglītības pieejamību, skolu kā sociālā tīklojuma centru); masveida jaunrade un inovācija (kas ietver arī plašu jaunrades kultūru); sociālā kapitāla vērtības pieaugums (kas ietver sabiedrības līdzdalību politikas veidošanā, pilsonisko izglītību un sociālo integrāciju) u.c. Dokumentā nav tiešas atsaucē uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.

VIDĒJA TERMIŅA NACIONĀLA LĪMEŅA ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTI

DOKUMENTS	ATSAUCE UZ BĒRNU TIESĪBĀM, t.sk. līdzdalību
Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam (apstiprināts Saeimā 2012. gada 20. decembrī) http://likumi.lv/doc.php?id=253919	<u>Mērķis</u> : "Ekonomikas izrāviens – katra Latvijas iedzīvotāja un valsts labklājības pieaugumam!" Plānā izvirzītas trīs <u>prioritātes</u> : 1. prioritāte "Tautas saimniecības izaugsme". 2. prioritāte "Cilvēka drošumspēja", kas cita starpā iekļauj rīcības virzienus "Vesels un darbaspējīgs cilvēks" un "Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats". 3. prioritāte "Izaugsmi atbalstošas teritorijas". Dokumentā nav tiešas atsaucē uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Dokuments bērnu tiesības pamatā skata kā nepieciešamību nodrošināt pakalpojumu pieejamību un izglītību, drošu vidi, veicināt radošumu.

VIDĒJA TERMIŅA NACIONĀLĀ LĪMEŅA NOZARU POLITIKAS PLĀNOŠANAS DOKUMENTI:

JOMA / DOKUMENTS	ATSAUCE UZ BĒRNU TIESĪBĀM, t.sk. līdzdalību
Starpnozaru	
Valsts pārvaldes politikas attīstības pamatnostādnes 2014.–2020.gadam (MK 30.12.2014. rīkojums Nr.827) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=5069	Politikas dokumentā ņemti vērā seši <u>pamatprincipi</u> , tai skaitā, tiesiskums, kas nozīmē, ka valsts pārvaldei jānodrošina privātpersonu un sabiedrības kopumā tiesību un brīvību ievērošana. <u>Mērķis</u> : Efektīva, pieejama, inovatīva, profesionāla un uz rezultātu vērsta valsts pārvalde. Viens no <u>rīcības virzieniem</u> : “Inovācijas, sabiedrības līdzdalība un sadarbība valsts pārvaldē”. <u>Uzdevums</u> 4.2. Sabiedrības tiesiskās apziņas stiprināšana un iesaistīšana lēmumu pieņemšanas procesos un mūsdienīgas komunikācijas nodrošināšana. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Sociālās aizsardzības politika	
Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011. – 2017. gadam (MK 18.02.2011. rīkojums Nr.65) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3583	Kā viens no <u>pamatprincipiem</u> ģimenes valsts politikas veidošanā ir bērna tiesību un interešu prioritātes princips. Pamatnostādnes saskaņotas ar vairākiem starptautiskiem dokumentiem, kas ņem vērā bērnu tiesības, tai skaitā, ar ANO Bērnu tiesību konvenciju. Ģimenes valsts politikas <u>virsmērķis</u> ir veicināt ģimeņu nodibināšanu, stabilitāti, labklājību un sekmēt dzimstību, kā arī stiprināt laulības institūciju un tās vērtību sabiedrībā. 3. <u>rīcības virziena</u> “Atbalsts vecāku pienākumu īstenošanai” mērķis ir “mazināt apdraudējuma riskus bērna fiziskai un emocionālai integritātei”; 4. <u>rīcības virziena</u> “Ģimenes stabilitāte” mērķis ir “mazināt ģimeni destabilizējošus faktorus”, tai skaitā tas ietver uzdevumu “pilnveidot normatīvo regulējumu, lai aizsargātu no vardarbības ģimenē cietušos un rehabilitētu vardarbības veicējus”; 5. <u>rīcības virziena</u> “Ārpusģimenes aprūpe” mērķis ir “panākt, ka pēc ārpusģimenes aprūpes pakalpojuma saņemšanas bērns ir apguvis sociālās prasmes un ir spējīgs kļūt par pilnvērtīgu sabiedrības locekli ar neizkropļotu izpratni par ģimeni, tās dibināšanu, vecāku lomu tajā un bērnu audzināšanu”. Dokumentā nav tiešu atsauču uz bērnu līdzdalību, atsevišķos uzdevumos tiek skarts bērnu tiesību jautājums, tāpat kā viens no pamatprincipiem ģimenes valsts politikas veidošanā ir bērna tiesību un interešu prioritātes princips.
Sociālo pakalpojumu attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam (MK 04.12.2013. rīkojums Nr.589) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4558	Viens no sociālo pakalpojumu attīstības politikas <u>mērķiem</u> ir “nodrošināt indivīda vajadzībām atbilstošu, sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu sniegšanu, lai maksimāli sekmētu viņa pašaprūpes iespējas un neatkarīgas dzīves iespējas”. 2. <u>rīcības virziens</u> “sabiedrībā balstīti, pēctecīgi un klienta individuālajām vajadzībām atbilstoši sociālie pakalpojumi” iekļauj mērķi “uzlabot personu pašaprūpes un mobilitātes spējas”. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Profesionāla sociālā darba	Sociālā darba politikas <u>pamatprincipi</u> iekļauj globālajos sociālā darba izglītības un prakses standartos

pamatnostādnes 2014. - 2020. gadam (MK 18.12.2013, rīkojums Nr.652) http://polsis.mk.gov.lv/documents/4591	uzskaitītos principus, tai skaitā, cilvēktiesības un cilvēka cieņa, kas nozīmē arī tiesību līdzdarboties veicināšanu. Profesionāla sociālā darba politikas <u>mērķis</u> ir radīt vienotu sistēmu, kura nodrošina atbalstu iedzīvotājiem sociālo problēmu mazināšanā. 1. <u>rīcības virziens</u> "Sociālā darba kvalitātes pilnveidošana, pieejamības nodrošināšana un efektivitātes paaugstināšana" ietver uzdevumu "uzlabot starpinstitucionālo un starpprofesionālo sadarbību", tai skaitā, pasākumu "Pilnveidot normatīvo regulējumu (Fizisko personu datu aizsardzības likums; Pacientu tiesību likums; Ārstniecības likums; Izglītības likums; Kredītiestāžu likums; Bērnu tiesību aizsardzības likums; Bāriņtiesu likums; likums „Par policiju” u.c.), lai precizētu iesaistīto institūciju kompetences robežas un atbildības sadalījumu klienta sociālās problēmas risināšanā”. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Iekšlietu nozares politika	
Narkotisko un psihotropo vielu un to atkarības izplatības ierobežošanas un kontroles pamatnostādnes 2011.–2017. gadam (MK 14.03.2011. rīkojums Nr.98) http://polsis.mk.gov.lv/documents/3601	Politikas <u>mērķi</u> ir: (1) samazināt nelegālo narkotiku lietošanas akceptējamību sabiedrībā; (2) samazināt nelegālo narkotiku lietošanas nodarīto kaitējumu sabiedrībai; (3) samazināt nelegālo narkotiku pieejamību. 1. <u>rīcības virziens</u> "Narkomānijas un narkotiku lietošanas profilakse" paredz sabalansēt universālās profilakses aktivitātes ar aktivitātēm selektīvās profilakses jomā narkotiku lietošanas izplatības īpaša riska grupās, piemēram, bērnu aprūpes iestāžu, internātskolu un sociālās korekcijas iestāžu audzēkņu vidū. Veicot šo pasākumu kvalitatīvu novērtējumu, paredzēts arī apzināt pašu pasākumu adresātu vērtējumu par izmantotajām profilakses metodēm. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Tomēr viens uzdevums iekļauj riska grupu pārstāvju viedokļa uzklauššanu, lai uzlabotu profilakses pasākumu efektivitāti.
Cilvēku tirdzniecības novēršanas pamatnostādnes 2014.-2020.gadam (MK 21.01.2014. rīkojums Nr.29) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4633	Cilvēku tirdzniecības novēršanas politikas plānošanas dokumentā kā viens no <u>pamatprincipiem</u> tiek ievērots bērna tiesību un interešu ievērošanas princips – visas iestādes rīkojas un izturas pret bērnu atbilstoši bērna labākajām interesēm un skatot jebkuru jautājumu, tas jāizvērtē no bērna tiesību un interešu perspektīvas, un nav pieļaujami lēmumi, kas ir pretrunā ar šo principu. Politikas <u>mērķi</u>: (1) veicināt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēku tirdzniecību un nodrošināt cilvēku tirdzniecības upuru atbalstu; (2) panākt cilvēku tirdzniecības latentuma samazināšanos un attīstīt tiesībaizsardzības iestāžu un kompetento partneru kapacitāti cilvēku tirdzniecības gadījumu apkarošanai. Dokuments ir <u>saskanots</u> ar starptautiskiem dokumentiem, kas respektē bērnu līdztiesību, tai skaitā, ANO Konvencijas pret transnacionālo organizēto noziedzību Protokols par cilvēku tirdzniecības, jo sevišķi tirdzniecības ar sievietēm un bērniem, novēršanu, apkarošanu un sodīšanu par to; ANO Bērnu tiesību konvenciju. 1. <u>rīcības virziens</u> "Cilvēku tirdzniecības profilakse" iekļauj uzdevumus: "Veikt Valsts policijas un pašvaldības policijas darbinieku, robežsargu, prokuroru, sociālo darbinieku, konsulāro amatpersonu, darba inspektoru, bāriņtiesu, VBTAI un PMLP darbinieku, tūrisma sektorā iesaistīto personu apmācību par cilvēku tirdzniecību un bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem”;

	“Veikt Valsts policijas un pašvaldības policijas darbinieku, prokuroru, sociālo darbinieku, robežsargu, darba inspektoru, konsulāro amatpersonu, bāriņtiesu darbinieku apmācību par darbu ar cilvēku tirdzniecības upuri, ievērojot dzimuma aspektu, uz upuri vērstu pieeju un ievērojot bērna labākās intereses”. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Tomēr atsevišķi uzdevumi iekļauj amatpersonu informēšanas un izglītošanas aktivitātes par bērnu tiesībām.
Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu pamatnostādnes 2013.-2019. gadam (MK 21.08.2013. rīkojums Nr.392) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4469	Politikas plānošanas dokumenta <u>mērķis</u> ir “Samazināt bērnu noziedzību, novērst noziedzīgu uzvedību veicinošus faktorus, kā arī uzlabot bērnu drošību, aizsargājot tos no veselības un dzīvības apdraudējuma”. <u>Rīcības virziens</u> “Bērnu noziedzīgo nodarījumu prevencija” ietvaros paredzēti vairāki uzdevumi un pasākumi, kas nodrošina bērnu tiesības, t.sk. līdzdalību, pamatā informatīvi un izglītojoši pasākumi gan atbildīgām amatpersonām, gan bērniem. Piemēram: 1. Pilnveidot un nepieciešamības gadījumā izstrādāt jaunas augstākās izglītības un tālākizglītības mācību programmas vardarbības atpazīšanai, īpaši bērna augšanai un audzināšanai nelabvēlīgu apstākļu atpazīšanai ar uzsvaru uz agrīnu vecumposmu, medicīnas speciālistiem, sociālajiem darbiniekiem, izglītības iestāžu darbiniekiem, VP, VPD un pašvaldību darbiniekiem. 2. Ieviest Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu, kas veicinās bērnu tiesību un interešu aizsardzību, nodrošinot nepieciešamās informācijas apstrādi un sekmējot starp institūciju sadarbību. 14. Turpināt Valsts policijas Kārtības policijas darbinieku (nepilngadīgo lietu inspektoru un iecirkņu inspektoru) Kriminālpolicijas darbinieku, Operatīvās vadības nodaļas darbinieku un teritoriālo policijas pārvalžu vadības apmācību par bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem. 15. Veikt Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu, Valsts probācijas dienesta un citu institūciju darbinieku apmācību, pilnveidojot to zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. 32. Organizēt izlīguma nedēļu un informēt sabiedrību, tai skaitā bērnus par konstruktīviem konfliktu risināšanas veidiem. <u>Rīcības virziens</u> “Bērnu aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem” iekļauj vairākus attiecināmus pasākumus un uzdevumus, kas nodrošina gan atbildīgo amatpersonu izglītošanu, gan bērnu tiesību ievērošanu un informēšanu. Piemēram: 37. Turpināt Valsts policijas reģionu pārvalžu struktūrvienībās izveidot un aprīkot bērniem draudzīgas intervēšanas telpas noziedzīgos nodarījumos cietušo bērnu nopratināšanai, katru gadu aprīkojot četras vai piecas telpas, ņemot vērā starptautiski atzīstus labākos piemērus bērnu intervēšanas telpu veidošanai, kā arī nodrošināt darbinieku apmācību telpu lietošanā, ievērojot bērniem draudzīgas nopratināšanas principus. 38. Nodrošināt likumpārkāpumos cietušo nepilngadīgo informēšanu (atbilstoši institūciju kompetencei) par pakalpojumiem vardarbības gadījumos pret nepilngadīgajiem. 40. Nodrošināt, ka bērnu nogādāšana policijas iestādē atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 59.panta otrajai daļai notiek tikai tad, ja nav iespējams viņam sniegt palīdzību citādā veidā.(..) 42. Veikt Valsts policijas amatpersonu apmācību par vardarbību ģimenē, t.sk. cietušajiem bērniem.

	Plānošanas dokuments ietver vairākus uzdevumus un pasākumus, kas nodrošina bērnu tiesības, t.sk. līdzdalību, pamatā informatīvus un izglītojošus pasākumus gan atbildīgām amatpersonām, gan bērniem.
Tieslietu nozares politika	
Ieslodzīto resocializācijas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam (MK 24.09.2015, rīkojums Nr.580) http://polsis.mk.gov.lv/documents/5343	Resocializācijas politikas mērķis – mazināt visus noziedzīgas uzvedības riskus brīvības atņemšanas soda izpildes laikā un pēc tā izciešanas, lai nodrošinātu cilvēka drošumspējas veicināšanu un veiksmīgu iekļaušanos sabiedrībā, t. sk. darba tirgū. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Izglītības un zinātnes, jaunatnes un sporta politika	
Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020.gadam (apstiprinātas Saeimā 2014. gada 22. maijā) http://polsis.mk.gov.lv/documents/4781	Pamatnostādnes ir izstrādātas, ņemot vērā ANO Bērnu tiesību konvenciju un ANO Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Vairāki izglītības politikas <u>pamatprincipi</u> rosina cilvēkus iesaistīties un atbildīgi rīkoties, kā arī ir vērsti uz pilsoniskās līdzdalības aktivizēšanu. Izglītības attīstības politikas <u>virsmērķis</u> – kvalitatīva un iekļaujoša izglītība personības attīstībai, cilvēku labklājībai un ilgtspējīgai valsts izaugsmei. <u>Rīcības virzienā</u> „Pedagogu izglītības un tālākizglītības sistēmas uzlabošana” iezīmēta tēma pedagogu tālākizglītībai – svarīgāko normatīvo aktu pārzināšana bērnu tiesību aizsardzības jomā. <u>Rīcības virzienā</u> “Ārpus formālās izglītības iespēju bērniem un jauniešiem paplašināšana” viens no uzdevumiem ir skolēnu pilsoniskās apziņas un sabiedriskās līdzdalības prasmju stiprināšana (īsteno pašvaldības, izglītības iestādes un NVO). Tāpat šajā rīcības virzienā iekļauts uzdevums “Jauniešu apmācību, mācību, mobilitātes un pieredzes apmaiņas īstenošana vietējā, reģionālā, nacionālā līmenī un/vai starptautiskā līmenī viņu līdzdalības veicināšanai, sociālajai iekļaušanai un konkurētspējai darba tirgū, attīstot jauniešu sociālās, pilsoniskās un komunikatīvās prasmes”. Dokumentā nav tiešas norādes uz bērnu līdzdalību kā prioritāti, nav pieminētas skolu padomes jeb skolēnu pašpārvaldes kā instruments skolēnu līdzdalības attīstīšanai. Lielāks akcents ir likts uz jauniešu līdzdalību, turklāt akcentējot pilsonisko un sabiedrisko līdzdalību, nevis līdzdalību/bērnu viedokļa apzināšanu ANO KBT 12. panta izpratnē.
Sporta politikas pamatnostādnes 2014.-2020. gadam (MK 18.12.2013. rīkojums Nr.666) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4599	Sporta politikas <u>mērķis</u> : palielināt Latvijas iedzīvotāju īpatsvaru, kas vismaz 1-2 reizes nedēļā nodarbojas ar fiziskām vai sportiskām aktivitātēm. Viens no sporta <u>politikas virzieniem</u> ir “Bērnu un jauniešu sports” – nodrošināt iespējas ikvienam bērnam un jauniešim iesaistīties sporta nodarbībās, piemērojot fizisko aktivitāšu veidus atbilstoši viņa fiziskajai sagatavotībai un interesēm. Dokuments atsauca uz ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām: “Lai personas ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem varētu piedalīties atpūtas, brīvā laika un sporta pasākumos, nosaka dalībvalstu pienākumu veikt atbilstošus pasākumus: lai sekmētu un veicinātu personu ar invaliditāti pēc iespējas lielāku līdzdalību vispārējā profila sporta pasākumos visos līmeņos.”

	Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Sporta politikā bērnu tiesības tiek interpretētas kā iespējas ikvienas bērnam un jauniešiem piedalīties sportiskās aktivitātēs.
Jaunatnes politikas īstenošanas plāns 2016.–2020. gadam http://polsis.mk.gov.lv/documents/5549	Jaunatnes politikas īstenošanas <u>pamatprincipi</u> ietver līdzdalības principu, vienlīdzīgu iespēju principu, jauniešu interešu ievērošanas principu u.c. Jaunatnes politikas <u>mērķis</u> – uzlabot jauniešu dzīves kvalitāti, veidojot jauniešiem atbalstošu un iekļaujošu vidi, atbalstot viņu iniciatīvas un līdzdalību, kā arī stiprinot jauniešu uzņēmīgumu, veselīgu dzīvesveidu. 1. <u>rīcības virziens</u> “Vide”. 2. <u>rīcības virziens</u> “Līdzdarbošanās” ietver uzdevumus 2.1.4. nodrošināt jauniešiem iespēju līdzdarboties jaunatnes politiku ietekmējošu lēmumu pieņemšanā valsts un pašvaldību mērogā, sekmēt jauniešu līdzdalību pārstāvniecības demokrātijā un stiprināt jaunatnes organizāciju kapacitāti; 2.1.6. nodrošināt aktuālas, viegli uztveramas informācijas pieejamību jauniešiem par viņu tiesībām, pienākumiem, atbildību un iespējām. 3. <u>rīcības virziens</u> “Personības pilnveide” ietver uzdevumus 3.2.2. uzlabot jauniešu informētību par veselības aprūpes sistēmu valstī un pieejamajiem valsts apmaksātajiem veselības aprūpes pakalpojumiem un veselības veicināšanas iespējām. Jaunatnes politikā līdzdalībai ir nozīmīga loma. Viens no jaunatnes politikas rīcības virzieniem ir līdzdarbošanās – veicināt jauniešu iniciatīvas, līdzdalību lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē. Saskaņā ar Jaunatnes likumu jaunieši Latvijā ir persona vecumā no 13 līdz 25 gadiem, līdz ar to Jaunatnes politikas īstenošanas plāns attiecas tikai uz šī vecuma personām. Bērnu, kas jaunāki par 13 gadiem, tiesības un līdzdalība tiešā veidā šajā dokumentā netiek apskatīta.
Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020.gadam http://polsis.mk.gov.lv/documents/5022	Latvijas valodas politikas pamatā ir šādi <u>pamatprincipi</u>, kas nodrošina gan latviešu, gan Latvijas nacionālo minoritāšu pārstāvju lingvistiskās cilvēktiesības: (1) valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda; (2) valsts garantē iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās funkcijās lietot Latvijas nacionālo minoritāšu valodas; (3) veicināt un uzturēt ikviena Latvijas iedzīvotāja multilingvismu, pozitīvu attieksmi pret latviešu valodu un valodu daudzveidību. Valsts valodas politikas <u>mērķis</u>: nodrošināt latviešu valodas – Latvijas Republikas valsts valodas un Eiropas Savienības oficiālās valodas – ilgtspēju, tās lingvistisko kvalitāti un konkurētspēju Latvijas un pasaules valodu tirgū, kā arī ietekmi Latvijas kultūrvidē. 4. <u>rīcības virziens</u>: “Sabiedrības līdzdalības nodrošināšana valsts valodas politikas īstenošanā un latviešu valodas attīstībā”. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Bērnu tiesības tiek skatītas kā nepieciešamība nodrošināt iespēju apgūt latviešu valodu un kā lasītprasmes veicināšana.
Vides un reģionālā politika	
Vides politikas pamatnostādnes 2014.–2020.gadam (MK 26.03.2014. rīkojums	Latvijas vides politikas <u>virsmērķis</u> ir nodrošināt iedzīvotājiem iespēju dzīvot tīrā un sakārtotā vidē, īstenojot uz ilgtspējīgu attīstību veiktas darbības, saglabājot vides kvalitāti un bioloģisko daudzveidību, nodrošinot dabas

Nr.130) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4711	resursu ilgtspējīgu izmantošanu, kā arī sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā un informētību par vides stāvokli. Dokumentā nav atsaucies uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Reģionālās politikas pamatnostādnes 2013.-2019. gadam (MK 29.10.2013. rīkojums Nr.496) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4525	Reģionālās politikas ilgtermiņa <u>mērķi</u> ir (1) radīt līdzvērtīgus dzīves un darba apstākļus visiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no dzīves vietas, sekmējot uzņēmējdarbību reģionos, attīstot kvalitatīvu transporta un komunikāciju infrastruktūru un publiskos pakalpojumus; (2) stiprināt Latvijas un tās reģionu starptautisko konkurētspēju, palielinot Rīgas kā Ziemeļeiropas metropoles un citu valsts lielāko pilsētu starptautisko lomu. Dokumentā nav atsaucies uz bērnu tiesībām vai līdzdalību.
Veselības politika	
Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam (MK 14.10.2014. rīkojums Nr.589) http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4965	Kā sabiedrības veselības politikas <u>pamatprincipi</u> tiek ņemti vērā, cita starpā, cilvēktiesības, līdzdalība un vienādas tiesības un iespējas visiem. Sabiedrības veselības politikas <u>virsmērķis</u> ir palielināt Latvijas iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu un novērst priekšlaicīgu nāvi, saglabājot, uzlabojot un atjaunojot veselību. Rīcības virziens “Traumatisma un vides risku ietekmes mazināšana uz sabiedrības veselību” iekļauj aktivitāti, kas vērsta uz bērnu izglītošanu: 4.5. Izglītot pedagogus un bērnus izglītības iestādēs par drošu vidi un kā izvairīties no tipiskām traumām. Dokumentā nav atsaucies uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Tomēr viens uzdevums ir vērsts uz atbildīgo personu informēšanas un izglītošanas aktivitātēm.
E-pārvaldes politika	
Informācijas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2014.-2020. gadam http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=4518	Informācijas sabiedrības attīstības politikas <u>mērķis</u> ir, nodrošinot iespēju ikvienam izmantot IKT sniegtās iespējas, veidot uz zināšanām balstītu ekonomiku un uzlabot kopējo dzīves kvalitāti, sniedzot ieguldījumu publiskās pārvaldes efektivitātes, valsts konkurētspējas, ekonomiskās izaugsmes paaugstināšanā un darbavietu radīšanā. Rīcības virziens „IKT izglītība un e-prasmes” paredz: Nepieciešama sabiedrības, īpaši bērnu un jauniešu, informēšana un izglītošana interneta satura drošības jomā – par iespējamajiem riskiem un apdraudējumiem internetā (piemēram, izstrādāti informatīvie līdzekļi un mācību materiāli, sociālās reklāmas kampaņas; Būtiski ir nodrošināt atbalstu arī neformālās izglītības IKT jomā iegūšanas iespējām visām sabiedrības grupām, it īpaši bērniem un jauniešiem, senioriem, mazturīgajiem, bezdarbniekiem un individuālajiem uzņēmējiem, izmantojot publisko bibliotēku tīklu; Pamatskolas izglītības programmā mācību priekšmeta „Informātika” ietvaros nepieciešams paredzēt jauniešu izglītošanu IKT drošības jautājumos, it īpaši interneta satura drošības jomā – par iespējamajiem riskiem un apdraudējumiem internetā (naida kurināšana, rasisms, bērnu pornogrāfija un pedofilija, emocionāla pazemošana internetā, personas identitātes zagšana un datu ļaunprātīga izmantošana, uzvedības noteikumi internetā, tīmekļa etiķete utt.), kā arī jāveic izglītošana attiecībā uz autortiesību un legālu programmatūru

	izmantošanu. <u>Rīcības virziens</u> „Moderna un efektīva publiskā pārvalde” paredz: Psihologa interaktīvās konsultācijas bērniem krīzes situācijās e-vidē tiešsaistē (atbildīgais: VBTAI). <u>Rīcības virziens</u> „Uzticēšanās un drošība” paredz: VBTAI Bērnu un pusaudžu uzticības tālruna 116 111 nodrošināšana konsultāciju un atbalsta sniegšanai par drošību internetā. Dokuments paredz bērnu tiesību, t.sk. līdzdalības nodrošināšanu vairākās veidos: gan bērnu informēšanu un izglītošanu, gan psihologa konsultācijas bērniem e-vidē tiešsaistē, gan bērnu un pusaudžu uzticības tālruna nodrošināšanu.
Kultūras politika	
Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018. gadam http://polsis.mk.gov.lv/documents/3782	Latvijas nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas <u>mērķis</u> ir stipra, saliedēta Latvijas tauta: nacionāla un demokrātiska kopiena, kura nodrošina tās vienojošā pamata – latviešu valodas, kultūras un nacionālās identitātes, eiropiešu demokrātisko vērtību, unikālās kultūrtelpas – saglabāšanu un bagātināšanos Latvijas nacionālās demokrātiskās valsts līdzsvarotai attīstībai. Politikas <u>principi</u> cita starpā ietver: atbildība un līdzdalība, mazākumtautību savpatnības saglabāšana, katra cilvēka brīvā izvēle tiek respektēta, cilvēktiesības ievērotas. 1. <u>Rīcības virziens</u> “Pilsoniskā sabiedrība un integrācija” paredz attīstīt pilsonisko izglītību, izmantojot formālās un neformālās izglītības metodes. Tai skaitā iekļauti šādi attiecināmi uzdevumi: 1.1.1. Pilsoniskās izglītības monitorings vispārizglītojošo skolu programmās. 1.1.2. Bērnu un jauniešu pilsonisko zināšanu un prasmju pilnveidošana visu līmeņu izglītības programmās. 1.2.3. Veicināt jauniešu pilsonisko līdzdalību. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Tomēr tas iekļauj vairākas aktivitātes, kas paredz bērnu un jauniešu izglītošanu par pilsoniskās līdzdalības jautājumiem.
Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam “Radošā Latvija” http://polsis.mk.gov.lv/documents/4877	Kultūrpolitikas <u>mērķis</u>: Latvija – zeme ar bagātu un koptu kultūras mantojumu, vitālu un daudzveidīgu kultūras dzīvi, radošiem cilvēkiem, konkurētspējīgām radošajām industrijām un augšupejošu dzīves kvalitāti ikvienam. 2. <u>prioritāte</u> “Radošums mūžizglītībā un uz darba tirgu orientēta kultūrizglītība” iekļauj šādus rīcības virzienus: 1. Personību attīstoša mūžizglītība, īpaši radošuma attīstīšana bērnu un jauniešu vispārējā formālajā izglītībā un neformālajā izglītībā. 2. Kvalitāte un izcilība profesionālajā kultūrizglītībā. Dokumentā nav tiešas atsauces uz bērnu tiesībām vai līdzdalību. Tomēr tas paredz bērnu un jauniešu līdzdalību kultūras aktivitātēs, formālajā un neformālajā izglītībā, radošuma attīstīšanu.

PIELIKUMS NR. 5: kopsavilkums par normatīviem, kas nodrošina bērnu līdzdalības tiesības administratīvā un kriminālprocesa ietvaros (4. indikators)

KRIMINĀLPROCESA IETVAROS

Princips 1: bērni tiek informētiem par savām tiesībām	Princips 2: bērniem tiek nodrošināta brīva piekļuve advokātam	Princips 4: bērns saņem viņu ietekmējošo lēmumu skaidrojumu
APSŪDZĒTĀ vai AIZTURĒTĀ/AIZDOMĀS TURAMĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 60.² panta pirmās daļas 7. punkts Personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir likumā noteiktajā kārtībā un apjomā saņemt mutvārdu vai rakstveida tulkojumu tai saprotamā valodā. KPL 63. panta pirmās daļas 2. punkts Aizturētajam ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības mutvārdos vai rakstveidā izteikt savu attieksmi attiecībā uz aizturēšanas pamatotību. KPL 66. panta pirmās daļas 11. punkts No brīža, kad personai paziņots, ka tā atzīta par aizdomās turēto, šai personai ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības mutvārdos vai rakstveidā paust savu attieksmi pret izteiktajām aizdomām. KPL 71. panta pirmās daļas 6. punkts Pirmās instances tiesā apsūdzētajam ir šā likuma 60.² pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu, ja tas attiecas uz viņa apsūdzību vai personu raksturojošiem datiem. CIETUŠĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 97.¹ panta trešā daļa Tiklīdz persona atzīta par cietušo, tai nekavējoties rakstveidā izsniedz un, ja nepieciešams, izskaidro	APSŪDZĒTĀ vai AIZTURĒTĀ/AIZDOMĀS TURAMĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 83. panta pirmās daļas 1. punkts Aizstāvja piedalīšanās ir obligāta kriminālprocesā, ja tiesības uz aizstāvību ir nepilngadīgai personai. KPL 85. pants pirmās daļas 2. punkts Tiesības uz atbrīvošanu no samaksas par aizstāvja palīdzību, kas tādā gadījumā tiek segta no valsts līdzekļiem, ir personai, kurai aizstāvja piedalīšanās kriminālprocesā saskaņā ar šā likuma 83. panta pirmo daļu ir obligāta. KPL 86. panta piektā daļa Aizstāvja pienākums sniegt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību nepieciešamo juridisko palīdzību. CIETUŠĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 104. panta ceturtā daļa Šā panta otrajā, 2.¹, trešajā un 3.¹ daļā minētajos gadījumos visas <u>cietušā</u> tiesības pilnībā pieder viņa pārstāvim un cietušais patstāvīgi tās īstenot nevar, izņemot nepilngadīgā tiesības sniegt liecību un izteikt savu viedokli KPL 107. panta otrā daļa Piecpadsmit gadu vecumu sasnieguša nepilngadīgā <u>cietušā</u> pārstāvis izmanto tiesības kopā ar savu pārstāvam. KPL 108. panta piektā daļa Juridiskās palīdzības sniegšana nepilngadīgajam cietušajam	APSŪDZĒTĀ vai AIZTURĒTĀ/AIZDOMĀS TURAMĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 266. panta otrā daļa Aizturēto iepazīstina ar <u>protokolu</u>, viņam izskaidro aizturētās personas tiesības, un par to viņš parakstās protokolā. KPL 406. panta pirmā daļas 1. punkts <u>Pēc tam, kad pieņemts lēmums par personas saukšanu pie kriminālatbildības, prokurors nekavējoties izsniedz apsūdzētajam apsūdzības kopiju, pārliecinājies par viņa personas identitāti, un izskaidro apsūdzības būtību.</u>

Princips 1: bērni tiek informētiem par savām tiesībām	Princips 2: bērniem tiek nodrošināta brīva piekļuve advokātam	Princips 4: bērns saņem viņa ietekmējošo lēmumu skaidrojumu
informāciju par cietušā pamattiesībām. To, ka informācija izsniegta un, ja nepieciešams, tiesības izskaidrotas, cietušais apliecina ar savu parakstu. KPL 99. panta pirmās daļas 4. punkts Pirmās instances tiesā cietušajam ir šā likuma 97.¹ pantā noteiktās pamattiesības, kā arī tiesības izteikt savu viedokli par katru apspriežamo jautājumu. PRATINĀMĀ TIESĪBU AIZSARDZĪBA KPL 147. panta otrā daļa Izmeklēšanas darbības veicējs izskaidro pratināmajam šajā likumā viņam paredzētās tiesības un pienākumus. KPL 150. panta pirmās daļas 2. un 4. punkts Personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirmās pratināšanas sākumā izskaidro personai tās procesuālo stāvokli un izsniedz tā dokumenta kopiju, kas šo procesuālo stāvokli nosaka, ja šāds dokuments ir paredzēts likumā; izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu. KPL 153. panta trešā daļa Ja pratināmā persona nav sasniegusi 14 gadu vecumu, psihologs, ievērojot konkrētos apstākļus, nepilngadīgajam izskaidro notiekošo darbību nepieciešamību un viņa sniegtās informācijas nozīmi, noskaidro personas datus, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja jautājumus, ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu. KPL 153. panta ceturtā daļa Ja pratināmā persona ir sasniegusi 14 gadu vecumu,	un nepilngadīgā cietušā pārstāvim ir obligāta kriminālprocesā par noziedzīgu nodarījumu, kas saistīts ar vardarbību, ko nodarījusi persona, no kuras nepilngadīgais cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību vai dzimumneaizskaramību. KPL 108. panta sestā daļa Ja nepilngadīgais cietušais vai viņa pārstāvis nav noslēdzis vienošanos ar advokātu par juridiskās palīdzības sniegšanu, šā panta piektajā daļā paredzētajā gadījumā procesa virzītājs pieņem lēmumu par advokāta kā juridiskās palīdzības sniedzēja uzaicināšanu šā likuma 104. panta sestajā daļā paredzētajā kārtībā. Šajā gadījumā samaksu advokātam par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu un ar tās sniegšanu saistītos atlīdzināmos izdevumus sedz saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem, kas reglamentē samaksu par valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības sniegšanu.	

Princips 1: <i>bērni tiek informētiem par savām tiesībām</i>	Princips 2: <i>bērniem tiek nodrošināta brīva piekļuve advokātam</i>	Princips 4: <i>bērns saņem viņu ietekmējošo lēmumu skaidrojumu</i>
procesa virzītājs ar psihologa starpniecību informē nepilngadīgo par veicamās izmeklēšanas darbības būtību, noskaidro viņa personas datus, izskaidro viņa tiesības un pienākumus, kā arī brīdina viņu par atbildību par savu pienākumu nepildīšanu, uzdod nepilngadīgā psihei atbilstošā formā procesa virzītāja uzdotos jautājumus; ja nepieciešams, — informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu.		

PIELIKUMS NR. 6: Speciālistu profesionālās Izglītības programmas un to saturs

Speciālistu kategorija	Izglītības iestādes	Programmās (izlases kārtībā) iekļautās tēmas par bērnu tiesībām
Veselības speciālisti aprūpes	Augstākajā izglītībā studiju virzienu "Veselības aprūpe" īsteno šādas izglītības iestādes: Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, Rīgas Stradiņa universitāte, Starptautiskā Kosmetoloģijas koledža, Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledža, Daugavpils medicīnas koledža, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Rīgas Stradiņa Universitātes Sarkanā Krusta medicīnas koledža, Liepājas Universitāte, Latvijas Universitātes Rīgas Medicīnas koledža, Daugavpils Universitāte, Latvijas Universitāte, Rīgas 1. medicīnas koledža.	Rīgas Stradiņa universitātes Liepājas filiāles 1. līmeņa profesionālajā augstākās izglītības studiju programmās "Māšzinības" un "Ārsta palīgs" 1. studiju gadā ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā studiju kursā "Ievads socioloģijā un psiholoģijā" (2 kontaktstundas). Rīgas Stradiņa universitātes profesionālajā bakalaura studiju programmā "Māšzinības" 3. un 4. studiju gadā ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā studijuursos "Veselības aprūpes juridiskie aspekti", "Pacientu aprūpe primārā veselības aprūpes līmenī", "Bērnu aprūpes mūsu darba organizācija bērnu aprūpē", "Vesels bērns". Bērnu tiesību tēmu apguvei programmā veltītas 4 lekcijas. Daugavpils medicīnas koledža profesionālās augstākās izglītības programmā mūsu un ārsta palīga apmācībai iekļauj 4 stundas par bērnu tiesību tēmu, no tām par tiesībām uz bērnu līdzdalību – 1 stunda.
Iekšlietu darbinieki jomas darbinieki (policisti, valsts robežkontroles darbinieki)	Augstākajā izglītībā studiju virzienu "Iekšējā drošība un civilā aizsardzība" īsteno šādas izglītības iestādes: Biznesa augstskola "Turība", Daugavpils Universitāte, Ugunsdrošības un civilās aizsardzības koledža, Valsts policijas koledža, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvijas Universitāte, Rīgas Tehniskā universitāte, Valsts Robežsardzes koledža, Latvijas Lauksaimniecības universitāte.	Valsts robežsardzes koledžas pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programmas "Robežapsardze" studiju kursa "Imigrācijas kontrole" tēmā "Ārzemnieka ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumi Latvijas Republikā" ir iekļauta apakštēma "Nepilngadīgo ārzemnieku ieceļošana un uzturēšanās Latvijas Republikā" un studiju kursa "Robežpārbaudes" tēmā "Personu robežpārbaudes" ir iekļauta apakštēma "Nepilngadīgo robežšķērsošanas kārtība". Programmas mērķis ir sagatavot jaunākos virsniekus pienākumu veikšanai, spējīgus organizēt un vadīt robežuzraudzību un robežpārbaudes, kā arī organizēt un veikt ārzemnieku ieceļošanas, uzturēšanās, izceļošanas un tranzīta noteikumu ievērošanas kontroli. Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības bakalaura studiju programmā "Robežsardze" ir iekļauts studiju kurss "Bērnu tiesību aizsardzība" viena kredītpunkta apjomā, kurā iekļautas sekojošas apmācību tēmas: bērna tiesību aizsardzības mērķi, principi,

		subjekti, tiesiskais regulējums un organizācijas, bērnu tiesības un pienākumi, bāriņtiesas kompetence un darbības principi tiesību aizsardzības jomā, vecāku un bērnu personiskās attiecības, atbildība par bērna tiesību neievērošanu, atbildība par vardarbību pret bērniem un pašvaldību kompetence bērnu tiesību aizsardzībā. Šī kursa mērķis ir izveidot studentos izpratni un dot studentiem iespēju padziļināt savas zināšanas par jautājumiem, kas regulē bērnu tiesības, brīvības un to aizsardzību, orientēt studentus uz tiesisko problēmu risinājumiem tiesību piemērošanai praksē. Maģistra studiju programmā "Stratēģiskā robežu pārvaldība" nav iekļauts atsevišķs studiju kurss "Bērnu tiesību aizsardzība", bet bērnu tiesību jautājumi tiek skatīti atsevišķos studiju moduļos, piemēram, otrā moduļa apakštēmas "Pamattiesības un ētika Eiropas robežu drošības pārvaldībā" ietvaros.
Sociālā darba speciālisti	Augstākajā izglītībā studiju virzienu "Sociālā labklājība" īsteno šādas izglītības iestādes: Baltijas Starptautiskā akadēmija, Latvijas Kristīgā akadēmija, Vadības koledža, Rīgas Stradiņa Universitāte, Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledža, Daugavpils medicīnas koledža, Liepājas universitāte, Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, Latvijas Universitāte.	Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžā studiju programmās "Sociālā aprūpe" un "Sociālā rehabilitācija" ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā 10 stundu apjomā un konkrēti par bērnu līdzdalību 2 stundu no kopējās apmācības programmas tiek veltīts bērnu tiesību abās programmās, t.sk. bērnu līdzdalības tēmas apguvei. Rīgas Stradiņa universitātes profesionālajā bakalaura studiju programmā "Sociālais darbs" 1., 2., 3. studiju gadā ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā studiju kurss "Cilvēktiesības" (20 kontaktstundas), "Bērnu un ģimenes tiesības (32 kontaktstundas), "Sociālā likumdošana" (32 kontaktstundas). Rīgas Stradiņa universitātes profesionālajā maģistra studiju programmā "Sociālais darbs" 1. studiju gadā ir iekļautas apmācību tēmas par bērnu tiesībām kopumā studijuursos "Sociālās tiesības: aktualitātes ES un Latvijas sociālajā likumdošanā" (24 kontaktstundas), "Eiropas cilvēktiesību aizsardzības instrumenti"(24 kontaktstundas).
Pedagogi	Studiju virzienu "Izglītība, pedagogija un sports" augstākajā izglītībā īsteno šādas izglītības iestādes: Liepājas Universitāte,	Latvijas Mūzikas akadēmija profesionālā bakalaura studiju programmā "Vispārējās izglītības mūzikas skolotājs, mūzikas skolotājs, profesionālo mūzikas priekšmetu skolotājs" iekļauj informāciju par bērnu tiesību

	Rēzeknes Tehnoloģiju augstskola, Latvijas Universitāte, Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības akadēmija, Daugavpils Universitāte, Latvijas Sporta pedagoģijas akadēmija, Rīgas Stradiņa universitāte, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija.	jautājumiem šādos mācībuursos: “Pedagoģija” – tēmu “Audzināšanas sociālais un individuālais izaicinājums mūsdienu pedagoģiskajā realitātē” un “Pedagogs, pedagoga lomas un identitāte” ietvaros (kopā 10 kontaktstundas) unursos “Izglītības vadība”, “Izglītības iestādes”, “Skolvadība” – tēmas “Izglītības likums”, “Bērnu tiesību aizsardzības likums” (kopā 10 kontaktstundas).
Bāriņtiesu darbinieki	Mācību programmas paraugu izstrādā VBTAI un pēc saskaņošanas ar LM un TM apstiprina Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas priekšnieks. Bāriņtiesas darbiniekus izglīto un apliecības par mācību programmas apgūšanu izsniedz izglītības iestāžu reģistrā reģistrēta iestāde.	Saskaņā ar MK noteikumiem nr. 173, profesionālās kvalifikācijas pilnveides programmas par speciālām zināšanām bērnu tiesību aizsardzības jomā apjoms ir 40 akadēmiskās stundas (klātienēs nodarbības), bet zināšanu pilnveides izglītības programmas apjoms ir 24 akadēmiskās stundas (klātienēs nodarbības). Saskaņā ar MK noteikumiem Nr. 984 bāriņtiesu darbiniekiem jāapgūst ne mazāk kā 150 stundu apjomā speciālās zināšanas par bāriņtiesas funkcijām, uzdevumiem, kompetenci, darba organizāciju, dokumentu izstrādāšanu un noformēšanu, tai skaitā bērnu tiesībām, interesēm un viedokļa noskaidrošanu.
Tieslietu jomas darbinieki (prokurori, tiesneši, advokāti)	Par tiesnešu kvalifikācijas paaugstināšanu atbild Tiesu administrācija, kas noslēgusi līgumu ar “Latvijas tiesnešu mācību centru”.	Apmācību programmās iekļautas tēmas, kas tieši saistītas ar bērnu tiesību aizsardzību (piemēram, seminārs administratīvo tiesu tiesnešiem “Bērnu izņemšana, bāriņtiesas lēmumi”, semināri “Bērnu tiesības”, “Ģimenes tiesības” u.tml.).

PIELIKUMS NR. 7: Pārskats par normatīvajiem dokumentiem, kas regulē dažādu jomu speciālistu profesionālās izglītības saturu

NORMATĪVAIS DOKUMENTS	KO NOSAKA
Bērnu tiesību aizsardzības joma	
Bērnu tiesību aizsardzības likums, 5. pants	Speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas šādiem jomu speciālistiem: 1) ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājam, sociālajam darbiniekam un sociālajam rehabilitētājam; 2) bāriņtiesas priekšsēdētājam, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietniekam un bāriņtiesas loceklim; 3) izglītības iestādes vadītājam un vadītāja vietniekam audzināšanas darbā; 4) Izglītības kvalitātes valsts dienesta speciālistam; 5) jaunatnes lietu speciālistam; 6) ieslodzījuma vietas darbiniekam, kurš strādā ar nepilngadīgajiem; 7) pašvaldības administratīvās komisijas vadītājam vai pašvaldības administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisijas vadītājam; 8) pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas vadītājam; 9) pašvaldības policijas darbiniekam, kurš strādā ar bērniem un ģimenēm; 10) pašvaldības sociālā dienesta sociālajam darbiniekam, kurš strādā ar bērniem un ģimenēm; 11) prokuroram; 12) sociālajam pedagogam un psihologam, kurš strādā ar bērniem; 13) sociālā dienesta vadītājam; 14) tiesnesim; 15) valsts bērnu tiesību aizsardzības inspektoram; 16) Valsts pedagoģiski medicīniskās komisijas vadītājam; 17) Valsts policijas amatpersonai, kura strādā ar bērniem; 18) vispārējās izglītības, profesionālās izglītības un interešu izglītības pedagogam; 19) Valsts probācijas dienesta darbiniekam; 19¹) advokātam 20) jebkurai citai personai, ja ar tās pieņemtu pārvaldes lēmumu (it īpaši administratīvo aktu), faktisko rīcību vai cita veida darba vai dienesta pienākumu veikšanu tiek vai var tikt skartas bērna tiesības un tiesiskās intereses (1¹) Lai šā panta pirmās daļas 6., 11., 14., 17. un 19.¹ punktā minētās personas apgūtu speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, tajā skaitā par saskarsmi ar nepilngadīgo kriminālprocesa laikā, Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija organizē mācības atbilstoši likumā par valsts budžetu kārtējam gadam piešķirtajiem līdzekļiem.
Bērnu tiesību aizsardzības likums, 63. pants	Izglītības un zinātnes ministrijas kompetence - sadarbībā ar Labklājības ministriju izstrādā izglītošanas programmas bērna tiesību aizsardzības jomā; - nosaka izglītības darbiniekiem izvirzāmās kvalifikācijas prasības un kritērijus, veicina izglītības darbinieku kvalifikācijas līmeņa paaugstināšanu.
Bērnu tiesību aizsardzības likums, 64. pants	Iekšlietu ministrijas kompetence - nodrošina policijas darbiniekiem speciālu apmācību darbam ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem un nepilngadīgajiem noziedzīga

	nodarījuma upuriem un viņu ģimenēm; Ģenerālprokuratūras kompetence - Ģenerālprokuratūra organizē prokuroru apmācību bērna tiesību jautājumos un nodrošina bērna tiesību ievērošanu pirmstiesas izmeklēšanas procesā.
MK 2014.g. 1. aprīļa noteikumi nr. 173 "Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu"	Noteikumi nosaka kārtību, kādā Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktie subjekti, kuriem nepieciešamas speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, apgūst un pilnveido speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu.
Izglītības saturs	
Izglītības likums, 14.pants	Ministru kabinets nosaka (11) Latvijas kvalifikāciju ietvarstruktūras līmeņiem atbilstošus zināšanu, prasmju un kompetenču aprakstus; (19) nosaka valsts izglītības standartus, kuros ietverti šo standartu prasībām atbilstoši izglītības programmu paraugi, izņemot profesionālās izglītības programmu paraugus un akadēmiskās izglītības programmu paraugus.
Augstākās izglītības likums, 55.pants	Nosaka kārtību par studiju virziena akreditāciju un studiju programmu licencēšanu.
MK noteikumi Nr. 240 Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu (13.05.2014)	Nosaka valsts akadēmiskās izglītības standartu (akadēmisko izglītību īsteno akadēmiskajās studiju programmās). Netiek precizētas konkrētas apgūstamās tēmas, t.sk. bērnu tiesības.
MK noteikumi Nr. 408 Studiju programmu licencēšanas noteikumi (14.07.2015)	Nosaka, ka augstskolas, iesniedzot studiju programmas raksturojumu, izklāsta studiju programmas atbilstību valsts akadēmiskās izglītības standartam vai profesionālās augstākās izglītības valsts standartam.
MK noteikumi Nr.512 Noteikumi par otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu (26.08.2014)	Noteikumi nosaka otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu. Noteikumi neiekļauj obligāto izglītības saturu par bērnu tiesībām.
MK noteikumi Nr.141 Noteikumi par pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības valsts standartu (20.03.2001)	Noteikumi nosaka valsts pirmā līmeņa profesionālās augstākās izglītības standartu. Noteikumi neiekļauj obligāto izglītības saturu par bērnu tiesībām.
Profesionālās izglītības likums, 7. pants	Nosaka, ka Ministru kabineta kompetence ir noteikt profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai nav nepieciešams izstrādāt profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtību, kā arī institūciju, kas izstrādā un aktualizē nozares kvalifikāciju struktūru.
MK noteikumi nr. 211 "Noteikumi par valsts profesionālās vidējās izglītības standartu un valsts arodizglītības standartu"	8.punkts paredz visās izglītības programmās iekļaut moduli "Sabiedrības un cilvēka drošība" ar šādu saturu: - veselības izglītība; - vides izglītība; - izglītība darba vides drošības jomā; - izglītība valsts aizsardzības jomā. VISC izstrādātais šī moduļa saturs neiekļauj jautājumus par bērnu tiesībām tiešā veidā.
MK noteikumi Nr. 633 Profesijas standarta,	Noteikumi nosaka profesijas standarta, profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares

profesionālās kvalifikācijas prasību (ja profesijai neapstiprina profesijas standartu) un nozares kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtība (27.09.2016)	kvalifikāciju struktūras izstrādes kārtību, kā arī institūciju, kas izstrādā un aktualizē nozares kvalifikāciju struktūru. Profesionālās kvalifikācijas prasību nav nozarēs, kas skar bērnu tiesību aizsardzību. Nozares kvalifikāciju struktūra – neietver nozares, kas skar bērnu tiesību aizsardzību.
MK noteikumi Nr. 264 Noteikumi par Profesiju klasifikatoru, profesijai atbilstošiem pamatuzdevumiem un kvalifikācijas pamatprasībām	Noteikumi nosaka nacionālo statistisko klasifikāciju "Profesiju klasifikators"; profesijai (arodam, amatam, specialitātei) atbilstošus pamatuzdevumus un kvalifikācijas pamatprasības. Atsevišķās profesijās ir prasības par bērnu tiesību apguvi.
Par prasībām atsevišķās profesijās	
Likums "Par reglamentētajām profesijām un profesionālās kvalifikācijas atzīšanu"	Likuma mērķis ir nodrošināt profesionālās darbības atbilstību noteiktām kvalitātes prasībām un kritērijiem, ja šī darbība ir saistīta ar sabiedrības interešu aizsardzību, tās drošību un veselības aizsardzību. Likumā noteiktas prasības izglītībai un kvalifikācijai reglamentētās profesijās, tai skaitā: veselības aprūpes jomā; profesijām izglītības un sporta jomā; juristu profesijām. Konkrētas izglītības prasības nav ietvertas.
MK noteikumi Nr. 268 "Noteikumi par ārstniecības personu un studējošo, kuri apgūst pirmā vai otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmas, kompetenci ārstniecībā un šo personu teorētisko un praktisko zināšanu apjomu"	Pirmā un otrā līmeņa profesionālās augstākās medicīniskās izglītības programmās, kā arī maģistratūras studiju programmās studiju virzienā "Veselības aprūpe" studējošie iegūst teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas profesionālās darbības juridiskajos pamatos. Tēmas par bērnu tiesībām kopumā un konkrēti par līdzdalības tiesībām un bērna viedokļa uzklauššanu ir ietvertas studiju kursā "Profesionālās darbības juridiskie pamati".
MK noteikumi Nr. 662 "Noteikumi par pedagogiem nepieciešamo izglītību un profesionālo kvalifikāciju un pedagogu profesionālās kompetences pilnveides kārtību"	7.punkts nosaka, ka pedagogs ir atbildīgs par savas profesionālās kompetences pilnveidi, kuru veic triju gadu laikā ne mazāk par 36 stundām un plāno to sadarbībā ar tās izglītības iestādes vadītāju, kurā pedagogs veic pedagoģisko darbību. Savukārt 9.punkts nosaka, ka pedagogam ir tiesības savu profesionālo kompetenci pilnveidot dažādās A vai B programmās. A programma ietver tematu "Bērnu tiesību aizsardzība, veselība un drošums, vardarbības pret bērnu un vardarbības bērna ģimenē atpazīšana un novēršana".
MK noteikumi nr. 984 "Noteikumi par bāriņtiesas priekšsēdētāja, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieka un bāriņtiesas locekļa mācību programmas saturu un apmācības kārtību"	Nosaka bāriņtiesas priekšsēdētāja, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieka un bāriņtiesas locekļa mācību programmas saturu un apmācības kārtību. Tai skaitā programmā ir jāiekļauj tēma "bērnu tiesību aizsardzības sistēma, normatīvie akti bērnu tiesību aizsardzības jautājumos un starptautisko tiesību aktu piemērošana bērnu tiesību aizsardzībā".
MK noteikumi nr. 1047 "Jaunatnes lietu speciālistu apmācības kārtība"	Noteikumi nosaka jaunatnes lietu speciālistu apmācības kārtību. Tai skaitā programmā 8 stundu apjomā jāapgūst tēma "Tiesību pamati (cilvēktiesības, bērnu tiesību aizsardzība, biedrību un nodibinājumu dibināšanas process, normatīvie akti, kas saistīti ar bērnu un jauniešu nodarbinātību, darba aizsardzību, vides aizsardzību, dzimumu līdztiesību un vienlīdzīgām iespējām)".